

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу.

Редакційна колегія: Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.

Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviap.gov.ua.

Ідентифікатор медіа R30-01101

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 7 2025

ЗМІСТ

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського3

**Зустріч Президента України В. Зеленського
з Прем'єр-міністром Бельгії Б. де Вевером**.....4

Аналітика

Політичні акценти

Тарасенко Н.

**Нові мита Д. Трампа: реакція світу
і ймовірні наслідки для глобальної економіки в оцінках експертів**.....5

Потіха А.

**Європа на шляху до зміцнення безпеки:
саміти міністрів оборони ЄС у Варшаві
та голів МЗС НАТО в Брюсселі**.....22

Аулін О.

**Загроза нового конфлікту на Близькому Сході:
Ізраїль vs Туреччина (за матеріалами ЗМІ)**.....28

Економічний ракурс

Кулицький С.

**Економічна ситуація в Україні на початку 2025 р.:
стан і оцінка перспектив розвитку**

(Закінчення. Початок у № 6)35

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України.....46

Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....49

Наукові видання НАН України.....62

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....63

Археологічна наука.....64

Нагороди і відзнаки.....66

До уваги держслужбовця

Шумілова А., Штих П.

**«Не чекайте порятунку ні від кого». До 140-річчя
від дня народження Михайла Івановича Гордієвського (1885–1938).....67**

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського

«Росія повинна відповідати за цю війну, і це буде – у будь-якій доступній формі», – наголосив Президент України.

«Бажаю здоров'я, шановні українці, українки!»

Сьогодні провів Ставку. Головне – доповіді щодо виробництва дронів в Україні; максимально збільшуємо. Причому по всій лінійці дронів: від “мавіків” до далекобійних дронів, а також збільшуємо наші українські, можливості для виробництва наземних роботизованих комплексів. Фактично нам потрібне постійне, стабільне зростання виробництва й постачання у війська всіх потрібних частин безпілотного компонента, і на поточний рік є хороші у нас перспективи. Окремо ми працюємо щодо дронів на оптоволокні – тільки з початку цього року з'явилися понад 20 нових сертифікованих зразків дронів з оптоволоконною системою керування. Вже 11 наших українських підприємств опанували виробництво саме таких дронів, і завдання – досягти найбільших масштабів виробництва та постачання з можливих. Сьогодні я доручив укласти контракти по максимуму. Позитивна динаміка є також щодо “дипстрайків”: конкретні цифри я називати не можу, але за цей рік ми забезпечимо необхідний обсяг для наших Сил оборони. Я хочу подякувати всім нашим підприємствам, які залучені, а також усім нашим воїнам, усім фахівцям – усім, хто розвиває безпілотний компонент для нашої армії, для всіх наших сил (Сил оборони. – Прим. ред.).

Окремо доповідав сьогодні Головом О. Сирський: фронт, наша присутність на Курщині та наша присутність в Білгородській області. Продовжуємо вести активні дії в прикордонних районах на території ворога, і це абсолютно справедливо – війна повинна повертатися туди, звідки вона прийшла. Головна мета, як і раніше, – максимально захистити нашу землю, захистити наші громади на Сумщині, на Харківщині від російських окупантів. Головом доповідав про активність наших підрозділів саме по лінії кордону, також у так званій сірій зоні та безпосередньо на території ворога. Важливо, що завдяки хоробрості та завдяки стійкості наших воїнів на Курщині, завдяки всій Курській операції вдалося зменшити тиск на інших напрямках фронту, зокрема на Донеччині. Абсолютно важливо по фронту й надалі знищувати російську техніку, всю логістику, якою користується окупант. Я вдячний кожному нашому підрозділу, який забезпечує цей результат, завдає втрат окупанту й захищає наші українські позиції. Я дякую 57-й окремій мотопіхотній бригаді, яка майже рік тримає позиції у Вовчанську. Також 25-та окрема повітрянодесантна бригада, 1-й і 425-й штурмові полки, які захищають Покровський напрямок. Дякую вам, воїни! Дякую за ваші результати! Відзначу й 32-гу окрему механізовану бригаду, Покровський напрямок – дякую. І ще – Білгородська область. Активні дії цими днями – 225-й штурмовий полк. Молодці, хлопці! Пишаюся кожним і кожною, хто

б'ється заради України! Обов'язково треба допомагати Силам оборони та безпеки, нашому виробництву зброї, нашій державі. Тільки Україна, яка має силу, буде завжди мати й волю.

І ще одне.

Міністр закордонних справ України доповідав сьогодні щодо комунікації з нашими партнерами, щодо всіх заходів у відповідь на продовження жорстоких російських ударів. Ми працюємо на всіх рівнях. Росія повинна відповідати за цю війну. І це буде – у будь-якій доступній формі. Працюємо й щодо нових оборонних пакетів для України – готуємо відповідні новини.

Слава Україні!» *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2025. – 7.04).*

Зустріч Президента України В. Зеленського з Прем'єр-міністром Бельгії Б. де Вевером

Бельгія надасть Україні оборонний пакет на 1 млрд євро: у Києві відбулася зустріч В. Зеленського й Б. де Вевера

Президент В. Зеленський провів зустріч із Прем'єр-міністром Бельгії Б. де Вевером, який приїхав з першим візитом після призначення на посаду саме в Україну.

Глава держави подякував Бельгії за послідовну підтримку України з перших днів повномасштабного російського вторгнення. «Це оборонна, політична, гуманітарна підтримка – підтримка зокрема й українців у Бельгії, а найголовніше – як основа нашої взаємодії – це відчуття справедливості, відчуття, яке Бельгія з нами поділяє, – справедливість нашого захисту й несправедливість російської агресії», – зазначив Президент.

Окремо В. Зеленський висловив вдячність Бельгії та особисто Прем'єр-міністру за новий оборонний пакет на 1 млрд євро. За словами Б. де Вевера, Бельгія виділятиме українцям таку саму суму військової підтримки щороку.

Разом з Б. де Вевером до України прибули представники 10 бельгійських оборонних компаній. Одна з ключових тем зустрічі – спільне виготовлення зброї та інвестиції в оборонне виробництво на території України. «Нам потрібно допомогти Україні розвивати більше спроможностей для самозахисту, а також для того, щоб підготувати Європу до можливих агресивних дій з боку Росії. Ми маємо співпрацювати, щоб приватний сектор бачив привабливі можливості для інвестицій і розбудови більших спроможностей для нашого військово-промислового комплексу», – зауважив Прем'єр-міністр Бельгії.

Глава Української держави відзначив участь Бельгії в програмі посилення української військової авіації та додав, що триває робота над постачанням літаків F-16.

Окремо Президент зауважив, що Україна цінує підтримку вступу у ЄС з боку Бельгії. «Євросоюз з Україною точно матиме більший потенціал. Те саме стосується й НАТО. Альянс разом з Україною точно сильніший. Я впевнений, таке розуміння поступово стане спільним дійсно для всього Альянсу. Але ми вже працюємо над гарантіями безпеки для України, і, зокрема, Бельгія підтримує свою участь у коаліції охочих і тих, хто спроможний гарантувати безпеку», – наголосив В. Зеленський.

Крім того, під час зустрічі обговорили збереження санкцій проти Росії. «Для нас дуже важливо, щоб будь-які санкції, включно з тіншовим флотом, і енергетичними кроками, і щодо заморожених активів, щоб вони не знімалися, щоб Росії ніхто нічого не пробачав. У нас є однакове розуміння, що ці гроші не повинні повернутися в Росію», – підкреслив глава Української держави *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (http://www.president.gov.ua). – 2025. – 8.04).*

Аналітика

Політичні акценти

Н. Тарасенко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Нові мита Д. Трампа: реакція світу і ймовірні наслідки для глобальної економіки в оцінках експертів

Початок квітня став водночас початком «митної війни» Президента США Д. Трампа, якої з острахом очікував весь світ, але, як виявилось, недооцінюючи її ймовірних масштабів. Д. Трамп 2 квітня в межах проголошеного ним «дня визволення Америки» заявив про запровадження небачених з початку минулого століття мит на імпорту товарів у Сполучені Штати Америки. У 50-хвилинному виступі в Рожевому саду Білого дому під гаслом Make America Wealthy Again (Зробимо Америку багатою знову) він розповів, як інші країни десятиліттями «грабували» та «розкрадали» США, про відновлення промисловості Сполучених Штатів Америки та майбутній «золотий вік Америки», а також про «жахливий» дисбаланс у деяких секторах торгівлі. Спираючись на наведені «аргументи», Д. Трамп оголосив про введення мит на імпорту товарів із близько 185 країн, назвавши це «тарифами-відповідями» за нібито збагачення за рахунок Америки.

У таблицях, які демонстрував Д. Трамп під час свого виступу, навпроти кожної країни чи території було вказано два відсоткові значення. Перше – оцінка Білим домом тарифів проти американського імпорту включно з «валютними маніпуляціями та торговими бар'єрами»; друге – «дзеркальний» тариф. Він, як переконують у Білому домі, «дисконтований», у більшості випадків на 50 %. Попри це, запроваджені мита стали найжорсткішими за

останнє століття: базова ставка для всіх становить 10 %, для окремих країн вона сягає 50 %, а з урахуванням раніше запроваджених заходів навіть перевищує цей рівень. Загальне мито набуло чинності 5 квітня, підвищені – 9 квітня.

Сполучені Штати Америки встановили, зокрема, 34 % мита на імпорт з Китаю, 20 % – на імпорт з Європейського Союзу, 26 % – з Південної Кореї, 24 % – з Японії, 27 % – з Індії, 32 % – з Тайваню. Крім того, тарифи для Індонезії встановлено на рівні 32 %, для Ізраїлю – 17 %, Ліхтенштейну – 37 %, Малайзії – 24 %, Молдови – 31 %, Північної Македонії – 33 %, Норвегії – 16 %, Пакистану – 30 %, Сербії – 38 %, Південно-Африканської Республіки – 31 %, Швейцарії – 32 %, В'єтнаму – 46 %.

Для України передбачено базове мито у 10 %. Аналогічна базова ставка на імпорт діятиме для таких країн, як Велика Британія, Сінгапур, Бразилія, Австралія, Нова Зеландія, Туреччина, Колумбія, Аргентина, Сальвадор, Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія та багатьох інших.

Аби запровадити мита своїми указами в обхід Конгресу, Д. Трамп розширив трактування загроз національній безпеці та включив до їх переліку торговий дефіцит США. На цій підставі він оголосив надзвичайний стан, який наділяє його владою запроваджувати тарифи, не озираючись на законодавців.

Багатьох спантеличила формула, за якою Д. Трамп розрахував свої торговельні тарифи. Дехто навіть припустив, що її розробив Chat GPT, утім, на думку деяких економістів, безпосередньо формула розрахунку – це нісенітниця.

Вашингтон стверджував, що його взаємні тарифи, розроблені Радою економічних радників, ґрунтуються на формулі, що враховує торговельні бар'єри, еластичність імпорту та тарифні ставки, спрямовані на встановлення достатньо високих тарифів, щоб усунути дефіцит двосторонньої торгівлі. Натомість, за словами колишнього фінансового оглядача The New Yorker Д. Суровецького, для кожної країни вони просто взяли дефіцит торгового балансу із цією країною та розділили його на експорт країни до США.

Як пояснили в Білому домі, озвучені «дзеркальні» тарифи – це 50 % від результату ділення обсягу торгового дефіциту США з конкретною країною на обсяг імпорту із цієї ж країни. Наприклад, Китай у 2024 р. поставив у США товарів на 295,4 млрд дол. більше, ніж ввіз у зворотному напрямку. Весь китайський імпорт в Америку сягнув 438,9 млрд дол. Поділити 295,4 на 438,9 – вийде 67 %, значення тарифів Китаю, які нібито діють щодо США, (насправді, за оцінкою експертів Інституту світової економіки Петерсона, це значення минулого місяця становило лише 23 %). Якщо поділити ще раз на два, вийде «дзеркальне» мито 34 % (URL: <https://epravda.com.ua/svit/tramp-zaprovadiv-mita-na-import-tovariv-yak-reaguye-svit-805126>).

Так само можна відслідкувати утворення величини мита щодо ЄС: дефіцит торгівлі США з Європейським Союзом – 235,6 млрд дол. у 2024 р. розділили на експорт з Європи до США, який становив 605,8 млрд дол. У результаті вийшло 39 %, що адміністрація Д. Трампа витлумачила як

«несправедливу» торговельну перевагу ЄС над США і запропонувала 20-відсоткове мито як «захід для вирівнювання умов гри». Водночас, за даними Світової організації торгівлі, розрахована Білим домом цифра в 39 % більше ніж у 10 разів перевищує фактичний середній торговельно-зважений тариф, який стягує ЄС і який становить 2,7 % (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cg41zk1pv29o>).

Варто зазначити, що формула для розрахунку показника мит істотно відрізняється від тієї, яку Білий дім обіцяв використати в лютому. Цифри не показують реальних тарифів інших країн, а є результатом маніпуляцій з показниками торгового дефіциту. Із цього приводу торговий представник США зауважив, що розрахунок впливу «десятків тисяч тарифних, регулятивних, податкових та інших заходів кожної країни був би складним, якщо не неможливим». Тому в адміністрації пішли найпростішим шляхом: узяли дефіцит як основу для всіх цих факторів.

Водночас привертає увагу той факт, що в списку країн, щодо яких запроваджено нові мита Д. Трампа, немає Росії, Білорусі, Ірану та КНДР. Міністр фінансів США С. Бессент пояснив це тим, що продукцію з Росії та Білорусі не постачають на американський ринок. Аналогічний аргумент озвучила й спікер Білого дому К. Левітт, наголосивши також, що всі ці країни вже зіткнулися із санкціями, які «перешкоджають будь-якій значущій торгівлі».

Однак ці твердження не відображають реальної ситуації. За даними Торгового представництва США, у 2024 р. обсяг імпорту-експорту між Сполученими Штатами Америки й Росією сягнув 3,5 млрд дол. При цьому США закупили в РФ товарів на 3 млрд дол. Найбільші статті американського імпорту з Росії – добрива, кольорові метали та неорганічні хімікати.

До повномасштабного вторгнення російської армії в Україну цей показник був рівно у 10 разів вищим – 35 млрд дол. Однак теза про відсутність Росії в списку країн, проти яких запроваджено штрафні мита, через незначну частку торгівлі Сполучених Штатів Америки з нею все одно виглядає сумнівно. Наприклад, мита у 27 % запроваджено проти Казахстану, обсяг торгівлі якого зі США рівнозначний російському – 3,4 млрд дол., з них 2,3 млрд припадають на американський імпорт. З Україною в США ще менше торговельних угод (2,9 млрд дол., з них на 1,2 млрд дол. США імпортують), але вона теж потрапила до списку з тарифами в 10 %.

Політолог-американіст О. Філіпенко звертає увагу на те, що до трампівського списку потрапила, наприклад, Венесуела, яка також перебуває під санкціями США. При цьому, крім Росії, тарифи не торкнулися ще кількох країн, на які накладено американські обмежувальні заходи, – Північної Кореї, Куби та Білорусі. «Це виглядає як символічна поблажливість», – вважає вона (URL: <https://www.dw.com/uk/tramp-zaprovadiv-mita-na-import-z-usogo-svitu-ale-ne-z-rosii-comu/a-72128950>).

Обсяги торгівлі із цими країнами Торгове представництво США не публікує. За оцінкою ООН, угоди Сполучених Штатів Америки з Білоруссю

не перевищують кількох десятків мільйонів доларів. Так, у 2024 р. США ввезли білоруських товарів на 21 млн дол. За розрахунками Les Décodeurs на основі методології Офісу торгового представника США та офіційних даних про обсяги імпорту в доларах, якби проти РФ ввели нові тарифи, то її ставка становила б 42 %, Білорусі – 24 % (URL: <https://epravda.com.ua/svit/tramp-zaprovadiv-mita-na-import-tovariv-yak-reaguye-svit-805126>).

Утім, частка тієї чи іншої країни в імпорті-експорті, вочевидь, не була вирішальним фактором для складання списку Д. Трампа. Про це свідчить, наприклад, поява в ньому навіть незаселених островів на кшталт Герда та Макдональда – заморських територій Австралії, з якими у США справді нульовий торговельний оборот.

О. Філіпенко вважає, що рішення не вносити РФ до списку країн, проти яких запроваджено мита, свідчить про те, що для Д. Трампа було більш пріоритетним налагодження відносин з Москвою. «І російська влада сприйняла політичний сигнал». Так політолог трактує пост у телеграм-каналі спецпосланця президента РФ К. Дмитрієва, який саме перебував у Вашингтоні під час оголошення Д. Трампом про запровадження нових мит. У ньому К. Дмитрієв зазначив, що відновлення діалогу між Росією та США – «непростий і поступовий процес», а сторони «готові вибудовувати співпрацю – як у міжнародних справах, так і в економіці».

Крім названих вище, Д. Трамп не накладав нові додаткові взаємні мита на ті країни, щодо яких раніше вже було запроваджено підвищені тарифи, серед них Мексика та Канада. Мито на товари із цих країн становить 25 % та додатково 10 % мита встановлено на імпорт канадських енергоресурсів.

Як виняток під нові мита не підпадатимуть деякі товари, наприклад, напівпровідники з Тайваню. Також «взаємні мита» не поширюються на такі товари, як сталь, алюміній, автомобілі, оскільки щодо них раніше вже було запроваджено мита. Ці мита не стосуватимуться й міді, фармацевтичної продукції, напівпровідників і виробів з пиломатеріалів, проти яких, як очікується, США незабаром введуть окремі мита.

Сюрпризом стало введення спецмита у 25 % на комп'ютери. Раніше це не анонсувалося. Ці мита можуть вдарити по бізнесу компанії "Apple", адже iPhone, iPad і Apple Watch становлять три чверті з майже 400 млрд дол. річної виручки компанії, а більша частина цієї продукції виробляється за межами США. У Китаї збирають близько 90 % iPhone, тож нові мита збільшать щорічні витрати Apple на 8,5 млрд дол. Гігант буде змушений або втрачати прибуток, або підвищувати ціни. За день капіталізація Apple впала на 250 млрд дол. (URL: <https://epravda.com.ua/svit/tramp-zaprovadiv-mita-na-import-tovariv-yak-reaguye-svit-805126>).

Окремо Президент США підтвердив плани щодо 25-відсоткових мит на всі імпортовані автомобілі та запчастини до них. За даними 2023 р., США імпортували автомобілі на загальну суму 210,3 млрд дол. з 87 країн при експорті в 63 млрд дол. Основними країнами-постачальниками були:

- Мексика – 45 млрд дол. Багато виробників, включно з Ford, GM, Toyota і Volkswagen, випускають машини в Мексиці і відправляють їх у США;
- Японія – 40,9 млрд дол. – Toyota, Honda, Nissan, Mazda і Subaru;
- Канада – 34,9 млрд дол. Багато автомобілів американських брендів (GM і Chrysler) збирають у Канаді, а потім експортують у США;
- Південна Корея – 31,3 млрд дол. – Hyundai, Kia і Genesis.
- Німеччина – 23,9 млрд дол. – BMW, Mercedes-Benz, Volkswagen і Audi, відправляють автомобілі в США як безпосередньо з Німеччини, так і через заводи в інших країнах (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ekonomichna-katastrofa-k-torgova-viyna-trampa-1743675657.html>).

Автомобільні мита запроваджено, щоб стимулювати власний автопром, а також заохочувати іноземні компанії розміщувати виробництво на території США. Це дасть змогу створити додаткові робочі місця.

Головна аргументація Д. Трампа щодо запровадження нових мит полягає в його тезі, що і вороги, і союзники США наживаються на Америці, якщо продають їй більше товарів, ніж купують у неї. Він переконаний, що радикальні мита обмежать такий імпорту і спонукатимуть споживачів у США купувати більше товарів американського виробництва, стимулювати економіку країни, а тому збільшувати суми зборів та податків у США. Президент США також наполягає, що мита для, зокрема, Китаю, Мексики та Канади мають сприяти тому, щоб зупинити потік мігрантів і наркотиків (зокрема, китайського фентанілу) до США.

Економісти зазначають, що це архаїчний підхід до економіки торгівлі, який довів свою неспроможність ще в XIX ст. та під час Великої депресії 1930-х років, коли кожна країна ставила високі мита на іноземні товари, аби захистити свої виробництва. Це істотно ускладнювало торгівлю, природний обмін технологіями та уповільнювало розвиток світової економіки в цілому.

Нинішній світ відзначається високим рівнем глобалізації, повний цикл виробництва всередині однієї держави відсутній в абсолютній більшості випадків. Безліч продукції виробляються одночасно в кількох країнах, особливо складні у виробництві товари з високою доданою вартістю. Наприклад, для виробництва смартфона потрібен дисплей з Кореї, мікрочип з Тайваню, камера з Японії та китайська збірка. Тож складні митні умови ризикують ускладнити роботу глобальних ланцюгів постачання, вільну взаємодію між виробництвами з різних країн і, як результат, підняти ціну виробництва та кінцеву вартість товару для споживачів.

Подібні рішення можуть призвести до тотальної торговельної війни, адже у відповідь решта світу також підніме мита на американські товари, від чого в результаті програють всі. Заплатять за це самі ж американці, оскільки в короткостроковій перспективі запроваджені Д. Трампом тарифи означатимуть вищі ціни на величезний асортимент товарів у США, гальмування економіки та ускладнення життя (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/czx4rnezqedo>).

«Підвищення тарифів, про яке оголосив Президент США, мало небагато сучасних прецедентів і створить величезні перешкоди для товарів з десятків країн, чимало з яких є бідними країнами і вбачали в експорті інструмент для порятунку від жахливої бідності», – пише The Washington Post (URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/tramp-zaprovadiv-mita-na-import-z-usih-krajinsvitu-shcho-ce-take-yak-pracyuye-yaki-budut-naslidki-50503068.html>).

Примарними видаються й очікування щодо спроможності Сполучених Штатів Америки швидко замінити імпорту та перевести до себе виробничі потужності з інших країн. Старший економіст Центру економічної стратегії Ю. Гайдай зазначає: «За багатьма позиціями американського імпорту заміщення неможливе або буде дуже відтягнуте в часі. Наприклад, половина запчастин для американських автовиробників імпортується. Бачив оцінки, що перенесення виробництва навіть 10 % цих запчастин у США займе три роки і потребуватиме понад 100 млрд дол. інвестицій. Це лише маленька частка автозапчастин. Багато товарів для споживчого ринку США різко подорожують, і попит на них істотно спаде. Багато товарів американського експорту можуть втратити конкурентоспроможність» (URL: <https://epravda.com.ua/svit/tramp-zaprovadiv-mita-na-import-tovariv-yak-reaguyesvit-805126>).

Експерт фінансового ринку Р. Сульжик переконаний, що намагання Д. Трампа тарифами повернути виробництво в США приречені на провал. «Не будуть робітники в Америці працювати так, як у Китаї чи В'єтнамі – по 12 год на добу, з п'ятихвилинними перервами кожні три години. Такі робочі місця вже є в Амазоні, і чомусь вони американцям не дуже подобаються», – наголошує експерт (URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/shcho-planuye-tramp-tachomu-yogo-zusillya-prirechni-na-proval-ekspert-finansovogo-rinku-roman-sulzhik-50503926.html>).

Саме тому, на думку експерта, логічніше було б обкладати податками корпорації та заможних громадян, при цьому встановлюючи кращий соціальний пакет для рядових працівників. «Але тоді ці люди не голосуватимуть за республіканців. Тому краще звинувачувати у їхніх проблемах іммігрантів та інші країни, вводити тарифи, які б'ють по найбіднішим, і зменшувати податки для заможних. Те, що фондовий ринок загубив понад 5 трлн дол. з моменту інаугурації Д. Трампа, найкраща демонстрація того, чому такий підхід – маячня. Навіть при податковій ставці 20 % ці паперові прибутки могли б принести трильйон податків, які на сьогодні просто зникли», – констатує Р. Сульжик.

Д. Трамп пообіцяв, що американський бюджет поповнять «трильйони і трильйони» доларів зборів від мит. Але перші оцінки аналітиків Capital Economics свідчать, що навіть за очікуваного падіння обсягів імпорту додаткові доходи США від збору нових мит становитимуть лише близько 700 млрд дол. на рік, що еквівалентно 2,3 % ВВП країни. Збори до скарбниці, як показав перший термін Д. Трампа, майже цілком ідуть на субсидії місцевим фермерам і промисловцям, які постраждали від нових тарифів (URL:

https://www.wsj.com/livecoverage/trump-tariffs-trade-war-stock-market-04-03-2025?mod=WSJ_home_mediumtopper_pos_1).

Більше того, аналітики Bloomberg очікують, що зростання мит може призвести до падіння ВВП США на 4 % і додаткові 2,5 % інфляції протягом найближчих двох-трьох років. За масштабом такі наслідки вони порівняли із впливом на американську економіку світової кризи 2008 р. (URL: <https://www.bloomberg.com/news/features/2025-03-31/trump-s-reciprocal-tariffs-risk-us-recession-trade-turmoil>).

Л. Саммерс же прогнозує, що тарифна політика Д. Трампа може призвести до економічних втрат до 30 трлн дол., або 300 тис. дол. на американську сім'ю з чотирьох осіб (URL: <https://www.livemint.com/market/stock-market-news/trump-tariff-policy-can-cause-30-trillion-loss-warns-former-us-treasury-secretary-lawrence-summers-11743666745906.html>).

Економісти також побоюються, що подібна тарифна політика може спровокувати рецесію у США – зокрема внаслідок того, що найбільші економіки світу, включно з Китаєм і країнами ЄС, пообіцяли відповісти на встановлені Д. Трампом тарифи, запроваджуючи заходи проти американських товарів. У їхніх столицях лунають заяви та попередження, що американські мита створюють ризик тотальної торговельної війни, яка може підірвати світову економіку (URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/tramp-zaprovadiv-mita-na-import-z-usih-krajin-svitu-shcho-ce-take-yak-pracyuye-yaki-budut-naslidki-50503068.html>).

«Американські тарифи запроваджуються тому, що президенту Трампу подобаються тарифи», – переконаний Д. Геніг, експерт з міжнародної торгівлі в британському дослідницькому центрі ECIPE, який представляв Британію на торговельних переговорах із США в перший термін Д. Трампа. «Тарифи не мають жодної економічної логіки. Є безліч заявлених причин – від підтримки промисловості США, скорочення торговельного дефіциту до підвищення доходів бюджету. Жодна з них не є переконливою», – пише він (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c3r8x17y1yno>).

Однак для Д. Трампа тарифи – не лише і не стільки спосіб відновити економічну «справедливість» та наповнити держскарбницю. Вони дають йому змогу зміцнити власну владу в країні, оскільки він запроваджує їх указами в обхід Конгресу, попри епохальну значущість для економічного і фінансового становища країни. Вони ж дають важелі тиску на міжнародній арені.

Оглядачі зазначають, що, запроваджуючи нові мита, Білий дім насамперед націлюється на Китай – це вже третя хвиля мит, якими обкладають Пекін після повернення Д. Трампа до влади. Щоразу тарифи не поглинають один одного, а сумуються. Після двох перших етапів торговельної війни вони досягли 20 %. Тепер додаються ще 34 %. Разом китайський імпорт буде обкладений 54-відсотковим митом.

Крім того, Д. Трамп намагається скористатися новими митами для досягнення своїх геополітичних цілей, на кшталт примушення союзників

витрачати більше на оборону, задоволення вимоги віддати США Гренландію чи Канаду, зміни правил європейського регулювання великого американського бізнесу, повернення до США центру прибутку американських компаній, які сплачують податки в інших країнах тощо.

Чи вплинуть запроваджені Д. Трампом тарифи на досягнення цих цілей, спрогнозувати важко, проте, імовірні геополітичні проблеми, до яких вони можуть призвести, проглядаються вже зараз. Засновник інвестиційної компанії “FinPoint” С. Будкін аналізує одну з них на прикладі однієї з невеликих країн Океанії Вануату, щодо якої США запровадили мито у 22 %. Таких країн в Океанії багато, вони переважно маленькі (в Тувалу, іншій острівній країні, наприклад, всього 10 тис. жителів), але це не заважає їм грати велику роль в деяких питаннях (URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/ssha-mozhe-prograti-kitayu-cherez-mita-trampa-sergiy-budkin-poyasnyuye-do-chogo-tut-ostrivni-derzhavi-50503295.html>).

З політичної точки зору, це багато голосів у різних міжнародних організаціях, від ООН до ФІДЕ. Голос Тувалу або Вануату в ООН «важить» рівно стільки ж, скільки голос Німеччини або Іспанії. З іншої політичної точки зору, у регіоні 3 з 12 країн, які визнають Тайвань. З економічної точки зору, це величезні (бо території країн дуже великі – острови в океані розкидано так, що площа водної поверхні Федеративних Штатів Мікронезії становить близько 3 млн км², або п'ять територій України) площі води для промислової риболовлі.

Але головне значення острівних країн – військове. Той, хто контролює острівні держави Тихого океану, контролює сполучення між континентальними Сполученими Штатами Америки та «першою лінією островів», тобто ланцюгом великих островів (від Японії до Тайваню і островів Південної Кореї), які закривають Китаю вільний вихід у відкритий океан, а також між США та Австралією і Новою Зеландією. Саме тому, наприклад, на всіх цих тихоокеанських островах під час Другої світової війни були бази країн, що воювали, і зараз найбільша острівна база США на атолі Гуам – саме в Мікронезії (регіоні, а не країні).

Китай на сьогодні прагне залучити маленькі тихоокеанські держави на свою сторону, аби вони не визнавали Тайвань і голосували в ООН разом з Китаєм. Але головне, аби мати можливість будувати свої військові бази на островах Тихого океану. Донедавна в регіоні повністю домінували США плюс деякими країнами опікувалися, включаючи в деяких випадках повне делегування дипломатичних чи військових функцій, Австралія та Нова Зеландія. Проте останні сім-вісім років Китай активно шукає ті країни в регіоні, які думають про те, аби змінити покровителя.

Першою країною, яка «відкрила ворота» Китаю, були Соломонові острови, що підписали угоду про взаємну безпеку в 2022 р. Формально ця угода дає змогу ВМФ Китаю мати довгострокову присутність на Соломонових островах – щось на кшталт бази Тартус російських ВМС в Сирії. І хоча президент Соломонових островів виступив з офіційною заявою про те, що там

ніколи не буде китайських бойових кораблів постійного базування, така можливість не виключена.

Другою найслабшою з точки зору «залицянь» Китаю країною регіону вважається якраз Вануату. Аби не допустити її входження в зону впливу Китаю, Австралія, наприклад, з міркувань національної безпеки, профінансувала купівлю місцевої компанії мобільного зв'язку, аби її не купив China Mobile. Крім того, під тиском Вашингтону й Австралії, Вануату підписали із США угоду про регулювання риболовлі в регіоні, щоб контролювати переміщення китайських риболовних та інших суден.

Тобто острови Океанії – це не про економіку, це про геополітику і геостратегію, про злітні смуги і глибоководні порти, а не про експорт. Тим більше, що майже 100 % експорту з Вануату до США – це кава приблизно на 6 млн дол. на рік. Тобто заради мільйона доларів, які будуть збиратися тарифами з експорту кави, США отримує статус ненадійного союзника, для якого цей мільйон важливіший, ніж імовірний перехід того ж Вануату під патронат Китаю.

Тим часом світові фондові ринки відреагували на нові мита Д. Трампа суттєвим падінням, яке розпочалося вже під час промови Президента США у Рожевому саду Білого дому. Коли Президент США почав виступати і встиг заявити лише про 10-відсоткову шкалу тарифів для всіх партнерів, то ринок повірив, що все обмежиться м'яким сценарієм, і фондові ф'ючерси навіть встигли ненадовго підрости. Але зовсім скоро стало зрозуміло, що 10 % – це мінімум, а 60-ти країнам загрожують вищі ставки. Цінні папери одразу ж почали продавати, що спричинило зниження фондових індексів: ф'ючерс на S&P 500 у моменті впав на 3 %, а на Nasdaq 100 – на понад 3,5 %.

Нові мита Д. Трампа призвели до падіння цін на нафту та криптовалюту, обвалу долара до піврічного мінімуму, руху донизу ключових фондових індексів та акцій американських компаній. Євро зріс відносно до долара на 1,3 %, а японська єна – на 1,5 %. Інвестори почали вкладати кошти в золото, облігації та ієну. Акції Apple подешевшали на 7 %, що зменшило ринкову капіталізацію компанії більш, ніж на 240 млрд дол. Вартість Nvidia впала на 5,6 %, або 153 млрд дол. (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ekonomichna-katastrofa-k-torgova-viyna-trampa-1743675657.html>).

За оцінками колишнього голови Мінфіну США та експрезидента Гарвардського університету Л. Саммерса, після виступу Д. Трампа вартість всіх американських акцій упала щонайменше на 2–3 % або на 1,5 трлн дол. Оскільки більшість втрат для корпорацій була закладена в очікування ринку до 2 квітня, реальні втрати становлять близько 4 трлн дол. При цьому паніка на біржах, викликана митною війною Д. Трампа, поки що більше нашкодила саме американським активам (URL: <https://www.livemint.com/market/stock-market-news/trump-tariff-policy-can-cause-30-trillion-loss-warns-former-us-treasury-secretary-lawrence-summers-1743666745906.html>).

На тлі зростання напруги у світовій торгівлі, спричиненої політикою Д. Трампа, різкого падіння зазнали європейські фондові ринки. Індекс STOXX

50 4 квітня знизився на 2,9 %, а ширший STOXX 600 – на 2,5 %, досягнувши найнижчих позначок із середини січня. За тиждень STOXX 50 просів на 6,7 %, а STOXX 600 – майже на 5,9 %. Це – найгірші тижневі результати з березня 2022 р. (URL: <https://epravda.com.ua/finances/yeuropeyski-rinki-rizko-vpali-banki-vtratili-milyardi-cherez-mita-trampa-805149>).

Найбільше втратили акції банківського сектора: Deutsche Bank впав на 7,7 %, UniCredit – на 9,3 %, BBVA – на 8,1 %, Societe Generale – на 8,2 %, Banco Santander – на 7,2 %. Запровадження високих мит для імпорту з В'єтнаму (46 %), Індонезії (32 %) та Китаю (34 %) призвело до різкого падіння акцій Adidas, Puma і Nike. Ціна акцій Adidas знизилася більш, ніж на 10 % – до 197,4 євро. Puma втратила 9,3 %, її акції торгуються по 20,72 євро. За даними Der Aktionär, близько 39 % продукції Adidas виробляється саме в цих країнах. Не менш серйозний удар прийшовся по Nike, який на 95 % залежить від фабрик у цих трьох регіонах. Його акції на впали на 9 % – до 54,41 євро. Інвестори активно розпродають цінні папери, побоюючись зростання витрат і падіння прибутків (URL: <https://epravda.com.ua/biznes/tramp-vdariv-po-adidas-i-puma-akciji-obvalilisya-pislya-novih-mit-805093/>).

Світові лідери негайно відреагували на дії Д. Трампа, засудивши їх і пообіцявши застосувати заходи у відповідь. Голова Європейської комісії У. фон дер Ляєн назвала запровадження Президентом США Д. Трампом нових мит серйозним ударом по світовій економіці. Вона висловила глибокий жаль з приводу такого кроку США й попередила про «величезні наслідки» для світової економіки, зокрема і для вразливих країн, які тепер зіткнуться з одними з найвищих американських митних тарифів. «Невизначеність буде розкручуватися по спіралі і спровокує зростання подальшого протекціонізму», – попередила вона, вказуючи на підвищення споживчих витрат на продукти, ліки і транспорт, а також на перебої в роботі бізнесу.

У. фон дер Ляєн запевнила, що Європейський Союз готовий відповісти контрзаходами, якщо переговори з Вашингтоном зазнають невдачі. «Ми вже завершуємо роботу над першим пакетом контрзаходів у відповідь на тарифи на сталь. І зараз ми готуємося до подальших контрзаходів, щоб захистити наші інтереси і наш бізнес, якщо переговори зазнають невдачі», – заявила вона.

Голова Європейської ради А. Кошта у свою чергу заявив, що оголошені Президентом США мита – це «велика економічна помилка» (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ekonomichna-katastrofa-k-torgova-viyna-trampa-1743675657.html>).

Прем'єр-міністр Франції Ф. Байру назвав нові тарифи Д. Трампа «катастрофою» для світової економіки і для самих США. Він вважає, що вони створили «величезні труднощі» для Європи. Ф. Байру розкритикував США за зраду своїх союзників, попередивши про «серйозні часи», з якими стикаються Європа і Захід.

Президент Швейцарії К. Келлер-Зуттер запевнила, що уряд країни «швидко визначить наступні кроки» у відповідь на нові мита США. «Довгострокові економічні інтереси країни мають першорядне значення.

Дотримання міжнародного права та вільна торгівля залишаються основними цінностями», – зазначила вона (URL: <https://www.dw.com/uk/reakcii-na-novi-mita-trampa-u-sviti-nerozuminna-i-obicanki-kontrzahodiv/a-72122439>).

Прем'єр-міністр Іспанії П. Санчес заявив, що його країна «захищатиме свої компанії та працівників і надалі залишатиметься прихильником відкритого світу».

Повернутися «на шлях торгівлі та співпраці» закликав Вашингтон Прем'єр-міністр Швеції У. Крістерссон. «Ми не хочемо зростання торговельних бар'єрів. Ми не хочемо торговельної війни», – зазначив він.

Про «глибокий жаль» з приводу запровадження 20-відсоткових тарифів на товари з ЄС заявив Прем'єр-міністр Ірландії М. Мартін. «Я твердо переконаний, що мита не приносять користі нікому. Моїм пріоритетом, як і пріоритетом уряду, є захист ірландських робочих місць та ірландської економіки», – зазначив Прем'єр-міністр країни.

«Ми зробимо все можливе, щоб досягти угоди зі Сполученими Штатами, щоб уникнути торговельної війни, яка неминуче послабить Захід на користь інших глобальних гравців», – заявила Прем'єр-міністр Італії Д. Мелоні.

Прем'єр-міністр Канади М. Карні вже заявив, що дії США серйозно змінять світову торгівлю і зашкодять економіці США. «Президент Трамп оголосив про заходи, які фундаментально змінять міжнародну торговельну систему, – зазначив він. – Ці мита негативно вплинуть на економіку США, і з часом цей ефект наростатиме» (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ekonomichna-katastrofa-k-torgova-viyna-trampa-1743675657.html>).

Прем'єр-міністр Австралії Е. Албанізі висловив переконання, що нові митні тарифи адміністрації Д. Трампа «не мають під собою жодної логіки і суперечать основам партнерства» між двома країнами. «Це не вчинок друга. Сьогоднішнє рішення додасть невизначеності світовій економіці і призведе до зростання витрат для американських домогосподарств», – попередив він.

Бразилія захищатиме інтереси своїх виробників на тлі нових мит США, які порушують зобов'язання перед СОТ, повідомив уряд латиноамериканської країни. У Бразилії наголосили, що дії США порушують правила Світової організації торгівлі.

Різно відреагував на митні нововведення США Китай. Державне агентство новин «Сінхуа» оприлюднило позицію китайського уряду, заявивши, що США повинні «припинити використовувати тарифи як зброю для пригнічення економіки та торгівлі Китаю». Міністерство торгівлі Китаю у відповідь на запровадження нових мит заявило, що «Китай рішуче виступає проти цього і вживатиме контрзаходів для захисту власних прав та інтересів». «У торговельних війнах немає переможців, і протекціонізм не має виходу. Китай закликає США негайно скасувати односторонні тарифи і належним чином вирішити розбіжності зі своїми торговельними партнерами шляхом діалогу на рівних», – ідеться в заяві (URL: https://24tv.ua/economy/mita-sshadlya-inshih-krayin-kitay-vidreaguvav-padinnya-birzh_n2792693).

Засудивши дії Д. Трампа, Китай одразу закликав інші країни захистити свободу світової торгівлі. Китай також поскаржився до Світової організації торгівлі та оголосив про запровадження 34 % мита на весь імпорт зі Сполучених Штатів Америки з 10 квітня.

Натомість Д. Трамп заявив, що, якщо Китай не скасує свої мита щодо американських товарів до 8 квітня, США у відповідь накладуть ще 50 % мит на імпорт з цієї країни. Крім того, всі переговори з Китаєм щодо запитаних ними зустрічей з нами буде припинено, попередив Д. Трамп.

Більше того, на 2 травня Д. Трамп запланував новий удар по китайських товарах. Із цієї дати він скасовує виняток для інтернет-магазинів, який дозволяв відправляти до США посилки дешевше за 800 дол. без податків та митних перевірок. Лише минулого року американці отримали майже 1,5 млрд дол. таких відправлень. Скасування преференцій для інтернет-магазинів вдарить насамперед по китайських ритейлерах на зразок Shein і Temu.

У відповідь Китай заявив, що не піддаватиметься «шантажу» з боку США, оскільки глобальна торговельна війна, розв'язана широкими митами Президента США Д. Трампа, не показала жодних ознак ослаблення 8 квітня. «Загроза США підвищити тарифи проти Китаю – це помилка на помилці, яка вкотре демонструє шантажистську природу Америки, – заявило Міністерство торгівлі Китаю. – Якщо США наполягатимуть на своєму, Китай боротиметься до кінця» (URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/torgova-viyna-ssha-kitay-vidpoviv-na-tarifni-pogrozi-trampa-50504335.html>).

Але США закликають країни не поспішати із заходами у відповідь. Міністр фінансів С. Бессент вважає, що це може лише спровокувати ескалацію непорозумінь у торговельній сфері. «Моя порада кожній країні просто зараз: не вживайте контрзаходів. Зачекайте. Подивіться, як усе піде. Якщо ви введете відповідні заходи, то відбудеться ескалація. Якщо не станете цього робити, поточний рівень мит стане максимальним», – заявив він.

Водночас Д. Трамп наголосив, що готовий до переговорів із країнами, яким не подобаються нові мита. Президент США готовий знизити мита, якщо інші країни зроблять вигідні пропозиції. «Тарифи дають нам велику силу для ведення переговорів, – сказав він у коментарі журналістам на борту Air Force One. – Якщо хтось скаже, що ми збираємося дати вам щось феноменальне, до тих пір, поки вони дають нам щось хороше».

Він також не виключив послаблення тарифів для Китаю, якщо Пекін схвалить продаж американських активів компанії “ByteDance”, яка володіє тіктоком. «Можливо, Китай зателефонує і скаже: “Ми засмучені тарифами”», – припустив він. За словами Д. Трампа, США «дуже близькі до угоди» щодо тіктоку (URL: <https://epravda.com.ua/power/tramp-chekaye-fenomenalnih-propoziciy-shchob-zniziti-mita-805152/>).

Серед країн, що ведуть переговори з Білим домом, Д. Трамп згадав Велику Британію, Ізраїль та Японію. Останній скасував мита на американські

товари в надії на виняток, однак Білому дому цього виявилось замало – ізраїльські товари обкладено митом у 17 %.

Міністр фінансів США С. Бессент повідомив, що США готуються до серії торговельних переговорів з більш, ніж півсотнею країн. У центрі уваги – тарифи, запроваджені Вашингтоном. «Понад 50 країн відреагували відкрито і позитивно на історичну дію президента США Д. Трампа зі створення більш справедливої, більш процвітаючої системи світової торгівлі. Ми з нетерпінням чекаємо змістовних переговорів із ними найближчими тижнями», – додав він (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ponad-50-krayin-provedut-peregovori-zi-ssha-1744054319.html>). Водночас Д. Трамп заявив, що наразі проводить переговори з усіма країнами світу щодо тарифної політики. За його словами, встановлюються жорсткі, але справедливі параметри. Про це Д. Трамп повідомив у соцмережі “Truth Social” 7 квітня (URL: <https://news.novyny.live/tramp-zaiaviv-pro-peregovori-shchodo-mit-z-usima-krayinami-svitu-245704.html>).

Зважаючи на схильність Д. Трампа змінювати або скасовувати свої рішення, зокрема і щодо запровадження мит, експерти не відкидають будь-яких несподіваних змін у його митній політиці. Адже лише місяць тому, оголосивши про нові тарифи на імпорту з Канади й Мексики, він скасував або відклав деякі із цих митних новацій лише через кілька днів після того, як вони набули чинності. Тож наразі незрозуміло, наскільки довготривалу битву за мита налаштований вести Д. Трамп.

Однак наслідки для світової економіки, насамперед економіки самих США, у разі довготривалої дії запроваджених мит, на переконання експертів, будуть вкрай негативними. Доктор економічних наук О. Плотніков вважає, що дії США підтверджують, що країна переходить до жорстких заходів протекціонізму. «Це свідчить, що глобалізації стає все менше і менше. Якщо коронакриза підточила глобалізацію, війна в Україні її загальмувала, то зараз ми фактично виходимо на те, що називається фрагментацією світової економіки. Зараз немає глобальних процесів, немає вільної торгівлі, немає центрів впливу і абсолютно різні правила», – зазначив О. Плотніков. Він вважає, що ситуація нині нагадує період після Другої світової війни, коли всі країни застосовували вільні мита одна проти одної, не було ні СОТ, ні спільного ринку (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ekonomichna-katastrofa-k-torgova-viyna-trampa-1743675657.html>).

Мита США позначаться і на партнерах, і на самих США, упевнений український економіст і експерт Президенту України О. Устенко. «Що більше у тебе бар’єрів у міжнародній торгівлі, то гірше йтимуть справи з власним ринком. Так говорив Роберт Лоуренс, відомий американський економіст, у якого я навчався, і якого Трамп представляв як ікону для ухвалення економічних рішень», – зазначив О. Устенко.

У середньо- і довгостроковій перспективі мита, введені Д. Трампом, гратимуть «у мінус» економіці Сполучених Штатів Америки, зазначає експерт. «США – це гігантська економіка, і зрозуміло, що будь-які торговельні

обмеження, які вони запроваджують, позначатимуться на всіх контрагентах, незалежно від того, напряду вони працюють зі Штатами чи опосередковано. У самих США обмеження буде призводити до зростання цін на внутрішньому ринку», – зазначив він. Збільшення цін призведе до інфляції, що може вдарити по реальних доходах населення.

Відповідна реакція країн, якщо вона буде, підірве міжнародну торгівлю і погіршить ситуацію в них самих. «Вони не зможуть замінити товари в коротко- і середньостроковій перспективі і зіткнуться з інфляційним стрибком. Це стосуватиметься не тільки США, а й усіх інших, хто так чи інакше зав'язаний на американську економіку», – зазначив О. Устенко.

Крім того, за його словами, обмеження вплинуть на ряд інших параметрів і можуть призвести до проблем фінансового характеру, проблем з бюджетом, з виконанням соцпрограм. Економіст не вірить, що Д. Трамп не розуміє небезпеки застосування таких жорстких заходів. Тому є надія, що США нині використовує тактику тиску, щоб досягти бажаного результату. «Він може продовжувати використовувати тарифну політику як карту, яку виймає з колоди в потрібний момент для досягнення необхідних політичних і геополітичних результатів», – зазначив О. Устенко.

Бажаний економічний результат для Д. Трампа поки що один – збалансувати зовнішню торгівлю до оптимального рівня. Готовність США обговорювати питання мит з партнерами підтверджує, що ситуація найближчим часом може стабілізуватися і не призведе до серйозної деформації світової міжнародної торгівлі.

За словами політолога О. Саакяна, мита Д. Трампа можуть значно погіршити світовий добробут. «Глобальна економічна війна розпочалася з глобального трампівського економічного тероризму. Бо ці мита – це насилля з політичними вимогами. Коли не просто вбивають заради вбивства, а коли за цим стоять якісь вимоги або погрози. Трамп погрожує вбити світову економіку. Він погрожує рецесією, яка забере левову частку світового добробуту», – зазначив він (URL: https://24tv.ua/novi-mita-ssha-chogo-hochedosyagnuti-tramp_n2792636).

О. Саакян припустив, що, можливо, в такий спосіб Д. Трамп хоче сповільнити світові економіки, які розвиваються швидше. Зокрема, Китаю, країн Європи, Азії, Африки. Адже американці в цьому сенсі стоять на місці та розвиваються значно повільніше. «Трамп вимагає від всіх країн, щоб вони погодилися на неринкові преференції для США. Оскільки ринково Штати виграти конкуренцію не можуть. Він користується об'ємом американської економіки, тим, що долар є ключовою світовою валютою для міжнародної торгівлі», – пояснив він.

Президент США шантажує весь світ. Він нині вимагає нульових мит, відкриття підприємств у США, їхнє переведення туди, створення додаткових преференцій на власних ринках для американських товарів і так далі. «Більша частина країн на це ніколи не піде. Країни, які підуть, будуть робити зворотне – мінімізувати свою залежність від американських товарів, ринку. Бо Штати у

такий спосіб стають джерелом економічної небезпеки», – припустив політолог.

Важливо, наскільки швидко у США почнуть зростати ціни та зникати товари з інших країн. Ці місяці, через які американці почнуть це відчувати, коли відреагує американська економіка, американський виробник – це і є лічильник часу, протягом якого Д. Трамп може намагатися шантажувати світ. Імовірно, впродовж тижня частина мит щодо деяких країн, наприклад, як В'єтнам, може бути значно лібералізована. У такий спосіб американський лідер буде підштовхувати інших домовлятися.

Щодо того, як мита Д. Трампа вплинуть на економіку України, політики та експерти також роблять перші прогнози і кажуть, що великого удару очікувати не варто. Щодо України запроваджена «базова» митна ставка 10 %. За словами першого віцепрем'єра, міністра економіки Ю. Свириденко, це «складно, але не критично». За її даними, експорт України до США у 2024 р. сягнув 874 млн дол., з яких 363 млн дол. припали на чавун, 112 млн дол. – на труби. Україна експортує до США понад 600 різних категорій товарів, з них 65 видів продукції – на суму понад 1 млн дол. Імпортує Україна американських товарів на 3,4 млрд дол., додала Ю. Свириденко.

«Наші мита на американські товари досить низькі: на автомобілі – 10 %, на вугілля і нафту – 0 %. Тому зараз у нас є шанси домовитися про інші умови – американська заява чітко говорить про таку можливість. Якщо все залишиться як є, то американське універсальне мито вдарить в основному по малих виробниках. Ми вже працюємо над тим, щоб для України були кращі умови», – заявила вона (URL: <https://epravda.com.ua/svit/tramp-zaprovadiv-mitna-import-tovariv-yak-reaguye-svit-805126/>).

Водночас Я. Железняк із Комітету Верховної Ради з питань податкової та митної політики вважає, що запровадження 10-відсоткового мита на українські товари «не сильно» вдарить по українській економіці, бо «наш експорт туди навіть не дотягує до мільярда» і «становить 2 % від всього, що ми кудись експортуємо».

За його словами, третину експорту до США становить аграрна та харчова продукція, але українські експортери вже були готові до зміни тарифів у квітні. «Ну тому не катастрофа, особливо коли для інших умови гірші. Наш тариф 10 % це ж не 34 %, як у Китаю», – зазначає депутат (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cd02g31mjz5o>).

Він також вважає, що для України «відкривається вікно можливостей» зайти на ринки Китаю, Індії, ЄС, які отримали від США значно вищі тарифи і які, імовірно, зроблять їх дзеркальними для американців. З іншого боку, товари, які переорієнтуються з американського ринку, можуть підвищити конкуренцію на зовнішніх ринках, це буде конкуренція і для українських товарів, припускає директор Національного інституту стратегічних досліджень Я. Жаліло (URL: <https://weukraine.tv/article/tramp-zaprovadiv-mitni-tarifi-na-uves-import-u-ssha-shcho-tse-oznachaje-dlja-ukrajini-ta-svitu>).

Варто нагадати, що найважливіша частина мит Д. Трампа щодо України запрацювала ще з 12 березня, коли набрали чинності додаткові тарифи в розмірі 25 % на імпорт сталі та алюмінію до США. Рішення про це Д. Трамп підписав ще в лютому. Після цього рішення віцепрем'єр-міністра, міністра економіки України Ю. Свириденко визнала, що запровадження мит на сталь з України негативно вплине на металургійну галузь та обсяги торгівлі між двома країнами, оскільки з 2022 р. за рішенням тодішньої адміністрації експрезидента Д. Байдена діяли нульові мита на імпорт української сталі та сталевих виробів.

Продукція металургії є головною статтею українського експорту до США. За даними Міністерства економіки України, минулого року експорт металургійної продукції становив майже 60 % від усього українського експорту до США. В абсолютних цифрах це близько 0,5 млрд дол.

Як підраховали в Інституті економічних досліджень (далі – ІЕД), експорт українських товарів, до яких застосовані додаткові мита, у 2024 р. становив 150 млн дол. Це 4 % сукупного експорту України. «На перший погляд, 4 % – це небагато, – кажуть в ІЕД. – Але левову частку цього експорту складають труби, і американський ринок відіграє ключову роль у цій галузі». Зокрема, у загальному експорті українських труб для нафто- і газопроводів частка США становить 37 %. В експорті труб для буріння нафтових і газових свердловин – 38 %. Для порівняння: частка ЄС – 21 % і 6 % відповідно. І хоча нові мита стосуються не лише України, вплив на українських виробників може виявитися серйознішим через те, що цей сектор економіки вже потерпає від високої вартості міжнародної логістики та воєнних ризиків ([URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cd02g31mjz5o](https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cd02g31mjz5o)).

Нова митна політика Президента США Д. Трампа може призвести до зменшення макрофінансової допомоги Україні від Євросоюзу в 2026 р., припускає виконавчий директор Економічного дискусійного клубу О. Пендзин. «Зменшення обсягу того, що Європейський Союз продає в США, через мита призведе до падіння доходів європейських корпорацій. Тобто в Європейському Союзі буде менше грошей, щоб на 2026 рік дати Україні у вигляді макрофінансової допомоги. Від цієї макрофінансової допомоги залежать соціальні видатки в Україні», – зазначив О. Пендзин.

Водночас, на думку директора Економічного дискусійного клубу, на внутрішньому ринку українці не відчують суттєвих змін через запровадження мита на імпорт товарів до США з України. «Ми є величезними торговельними партнерами в першу чергу з Китаєм, з Європейським Союзом, а з Америкою, ми далеко не такі великі партнери торговельні. Тому будь-які мита в даній ситуації не вдарять жодним чином», – додав О. Пендзин.

Набрали чинності 10 % базові тарифи 5 квітня, запроваджені Президентом США на більшість імпорту. Оскільки Д. Трамп не став відмовлятися від своїх планів щодо введення мит, основні фондові індекси в понеділок, 7 квітня, продовжили падати. Про це повідомляють Reuters, CNN та Wall Street Journal.

Індекс Stoxx Europe 600 упав на 5,5 %, німецький Dax – на 9 %, британський індекс FTSE 100 знизився на 5 %, італійський індекс FTSE MIB – більш, ніж на 6 % (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2025/04/07/novyna/finansy/svitovi-fondovi-rynyk-perezhyvayut-padinnya-cherez-torhivelnu-vijnu-trampa>).

Але в цілому європейські ринки показали себе краще за азіатські на початку торгів. Японський базовий індекс Nikkei 225 закрився зниженням на 7,9 %, а Topix завершив торги зі зниженням на 7,7 %. Технологічний гігант Sony впав більш, як на 10 %. У Гонконгу, де фінансові ринки відновили роботу після державних свят, базовий індекс Hang-Seng закрився зі зниженням на 13 %. Це стало найбільшим одноденним відсотковим падінням з 28 жовтня 1997 р.

На материковому Китаї індекс Shanghai Composite закрився на 7,3 % нижче. Індекс блакитних фішок CSI 300 також втратив близько 7 %. В Австралії базовий індекс ASX 200 закрився на 4,2 % нижче, а новозеландський NZX 50 – перший індекс, що закрився в понеділок – завершив день зниженням на 3,7 %. Південнокорейський Kospі закрився на 5,6 % нижче. Американські фондові індекси у понеділок відкрилися також різким зниженням.

Знижуються також ціни на нафту. На початку квітня барель нафти коштував близько 75 дол., а 4 квітня ціна впала нижче 65 дол. 8 квітня у Сполучених Штатах Америки вартість нафти впала нижче 60 дол. за барель, востаннє такі низькі показники спостерігалися в серпні 2021 р. Російська нафта марки Urals подешевшала до рівня 50 дол. за барель. Зниження цін на нафту створює загрозу для бюджетів країн-виробників, але зменшить інфляційний тиск на країни-партнери через тарифи, введені Д. Трампом. До падіння також призводить Саудівська Аравія, яка на вихідних знизила вартість Arab Light для Азії до рівня 2022 р.

Отже, нова митна політика США, запроваджена Д. Трампом для зменшення торговельного дефіциту та захисту американських компаній від іноземної конкуренції, стала шоковим ударом по світовій економіці і розцінюється експертами як імовірний поштовх до глобальної економічної кризи, подібної до Великої депресії 1930-х років, та міжнародної торговельної війни. Нові мита призвели до падіння світових фондових ринків, цін на нафту та криптовалют, обвалу долара до піврічного мінімуму, руху донизу акцій американських компаній. Більшість країн висловили свою незгоду з митною політикою Д. Трампа і пообіцяли застосувати заходи у відповідь. Д. Трамп, попри вже очевидні негативні наслідки від запровадження мит, поки що не збирається їх скасовувати чи пом'якшувати, натомість спонукаючи інші країни до перемовин з цього приводу. Для України нова митна система США поки не матиме значного впливу, оскільки діє низька митна ставка, але можуть з'явитися можливості для вигоди в разі конфронтації США з великими ринками.

Європа на шляху до зміцнення безпеки: саміти міністрів оборони ЄС у Варшаві та голів МЗС НАТО в Брюсселі

У Варшаві 2–3 квітня відбулася неформальна зустріч міністрів оборони ЄС для обговорення підтримки України та стратегії оборони Європи. Під час зустрічі до колег у режимі онлайн приєднався міністр оборони України Р. Умеров, який закликав надати більше зброї українській армії. Він зазначив, що Київ потребує підтримки в постачанні снарядів, додаткових систем ППО, бронетехніки, авіації, ракет великої дальності. «Зараз, як ніколи раніше, нам необхідно спільно зміцнювати Україну, посилювати тиск на Росію та координувати наші дії у безпековій сфері. Ми маємо чіткий план дій, спрямований на примушення Росії до реальних переговорів», – зазначив Р. Умеров (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-umerov-potreby-ukrainy-oboronna-pidtrymka-zustrich-ministriv-es/33372361.html>. 2025. 3.04).

За його словами, Україна та її союзники зосереджені на трьох ключових цілях: утримання лінії фронту, створення «потужної системи ППО для безпеки міст, економіки та армії», розвиток далекобійних спроможностей для ураження логістики й знищення наступального потенціалу Росії.

Р. Умеров наголосив, що надання більшої кількості зброї для України означає коротший шлях до миру. Він приділив окрему увагу питанням оборонної промисловості. «Ми відкриті до спільних проєктів – як за “данською моделлю”, так і в інших форматах. Україна також готова інвестувати в оборонну промисловість країн ЄС. Наша стратегічна мета – повна інтеграція української промислової бази в європейську оборонну екосистему», – підкреслив міністр оборони України.

Головна дипломат Європейського Союзу К. Каллас запевнила, що європейські країни активно працюють над запитами України. За її словами, Євросоюз уже підготував половину суми, необхідної для закупівлі 2 млн снарядів, які просив Президент України В. Зеленський. «Ми повинні передати допомогу Україні якомога швидше. Президент Зеленський заявив, що їм потрібно 5 млрд євро для закупівлі мінімум 2 млн боєприпасів, і я рада бачити, що вже понад 50 % необхідного зібрано», – наголосила К. Каллас (URL: https://24tv.ua/zustrich-ministriv-oboroni-yes-varshavi-shho-prosiv-umyero-pro_n2791242. 2025. 3.04).

Підсумовуючи результату неформальної зустрічі, К. Каллас зазначила, що глави оборонних відомств розглянули, як блок може підтримати гарантії безпеки для України. «Сьогоднішня дискусія допомогла уточнити наші плани. Міністри обговорили, як Європейський Союз може підтримати гарантії безпеки для України разом з “коаліцією охочих”. У розпорядженні Європейського Союзу є безліч інструментів, починаючи від фінансування ключової для України оборонної промисловості й закінчуючи розширенням програм навчання для України та солдатів. Також посиленням санкцій, які

тиснутимуть на Росію. Адже найнадійніша гарантія безпеки – це сильні українські військові», – наголосила К. Каллас.

Як інформують ЗМІ, міністри оборони країн Євросоюзу зійшлися на думці, що ЄС має стати більш обороноздатним. Адже для підтримання справедливого миру Європа має бути сильною. Про це, зокрема, заявив міністр оборони Польщі, адже саме Варшава планує виділяти на оборону 5 % ВВП до 2026 р. «НАТО – це оборонний союз, у нього є свої плани, у нього є свій військовий потенціал. Європейський Союз – це сфера розвитку й безпеки, але спочатку має бути безпека, інвестиції в наші збройні сили, інвестиції в нашу збройову промисловість. Це сильніше, тому що армії, які входять до НАТО, використовуватимуть обладнання, яке виробляє ЄС або для якого Євросоюз надає фінансування. Це фактично доповнення до підвищення оперативного потенціалу Північноатлантичного альянсу», – заявив міністр оборони Польщі В. Косиняк-Камиш (URL: <https://uatv.ua/uk/2-mln-boyeprypasiv-dlya-ukrayiny-krayiny-uevropy-zibraly-50-sumy-na-zakupivlyu-detali-video>. 2025. 4.04).

У сою чергу Генеральний секретар НАТО М. Рютте повідомив, що за перші три місяці 2025 р. країни-члени Альянсу пообіцяли виділити понад 20 млрд євро на військову підтримку Києва.

Він також зауважив, що загроза з боку Росії для НАТО, як і раніше, зберігається, тому державам-членам блоку доведеться збільшувати витрати на оборону. «Вам доведеться витратити значно більше 3 % ВВП, щоб досягти цілей, ліквідувати прогалини, забезпечити безпеку в цій частині Європи. І саме це рухає нами в цей момент. Але поки ми працюємо над цими цілями, бачимо, що надходить величезна кількість грошей, що дуже важливо. Це означає, що європейці активізуються, а це вкрай важливо, оскільки зростають загрози з боку Росії та Китаю, а також Ірану й Північної Кореї», – наголосив М. Рютте.

Тим часом країни Євросоюзу продовжують регулярно надавати військову допомогу Україні. Данія оголосила про 25-й пакет підтримки на суму майже 1 млрд дол. Ці кошти спрямовано на посилення протиповітряної оборони, розвиток коаліції безпілотників і підтримку ІТ-коаліції. «Ми презентуємо новий пакет данських пожертв, який збільшує бойову міць України. Тому що безпека України має вирішальне значення для майбутнього всієї Європи. Я сподіваюся, що наша жертва надихне інших союзників на ще більшу підтримку», – заявив міністр оборони Данії Л. Л. Расмуссен.

Швеція 31 березня виділила понад 1,4 млрд – це найбільший транш допомоги від Стокгольма з початку повномасштабної війни Росії проти України. Уже наступного дня, наслідуючи приклад шведських партнерів, Німеччина також оголосила про наймасштабніший пакет допомоги на понад 11 млрд євро.

Норвезький уряд на засіданні 4 квітня обговорив і схвалив збільшення допомоги Україні у 2025 р. на 50 млрд норвезьких крон (4,6 млрд дол.) – до 85 млрд крон (7,8 млрд дол.). Про це заявив норвезький міністр фінансів Є. Столтенберг. За його словами, уряд Норвегії схвалив пакет підтримки на загальну суму 50 млрд норвезьких крон на додаток до попередніх 35 млрд

норвезьких крон. Таким чином, загальний обсяг фінансування на підтримку України на цей рік становить 85 млрд норвезьких крон. «Ми потроюємо військову підтримку», – наголосив міністр, додавши, що гроші витрачатимуться за кордоном і, таким чином, не сприятимуть тиску на норвезьку економіку (URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2025/04/4/7208825>. 2025. 4.04).

Під час неформальної зустрічі у Варшаві більшість міністрів запевняла в готовності надавати Україні допомогу. Як зазначив міністр оборони Фінляндії А. Хаккянен, після трьох років повномасштабної війни Росії проти України Європа не має права опускати руки, оскільки саме цього очікує Москва.

У сою чергу нідерландський міністр оборони Р. Брекедьманс заявив: «На минулих вихідних я відвідав Україну, був у Дніпрі та Києві одразу після масштабної атаки дронів. Я побачив наслідки дуже близько, і це стало додатковим стимулом для прискорення нашої підтримки України». Він також додав, що без посилення військової підтримки для України Росія навряд чи піде на поступки.

За інформацією ЗМІ, окремо міністри обговорили план під назвою «Біла книга» з питань європейської оборони. Допомога Україні є одним з пріоритетів цієї стратегії, зокрема передбачаються інвестиції в оборонно-промисловий комплекс нашої держави. Європейський Союз погодився виділити кредит у розмірі 150 млрд євро на модернізацію оборонної інфраструктури, розвиток новітніх технологій, посилення військової мобільності та захист східних кордонів ЄС. Ці плани не означають заміну НАТО – навпаки, сприятимуть зміцненню Альянсу. Це не обмежить суверенітет країн-членів ЄС, а лише захистить його.

Проте під час неформальної зустрічі міністри оборони не ухвалили жодних офіційних рішень, адже такі рішення приймаються на рівні глав держав та урядів. Але дискусії, що відбулися, передують майбутнім рішенням, які Євросоюз узгодить найближчим часом.

Тим часом міністри закордонних справ країн-членів НАТО зібралися на дводенне засідання в Брюсселі 3–4 квітня. Одну із сесій НАТО присвячено ситуації в Україні (за участю лише міністрів з країн-членів НАТО), а також на полях засідання відбулася рада Україна – НАТО за участю українського міністра закордонних справ А. Сибіга.

Головними питаннями, які розглядали урядовці Альянсу, були підвищення оборонних спроможностей блоку та нарощування допомоги Україні. У цих засіданнях глав МЗС союзників по Альянсу вперше брав участь держсекретар США М. Рубіо, за підсумками яких він дав пресконференцію.

За словами держсекретаря США, Білий дім і Президент Америки Д. Трамп очікують від РФ готовності до припинення війни проти України, яка має стати відомою «через тижні, а не місяці». Він визнав, що на сьогодні російська сторона порушує досягнуте часткове перемир'я. «Якщо буде тактика очікування й затягування (ідеться про переговори), ми не будемо

зацікавлені в цьому. І Президент Трамп не потрапить у пастку нескінченних переговорів», – запевнив М. Рубіо (URL: <https://suspihne.media/987201-golovni-zaavi-rubio-za-pidsumkami-zustrici-glav-mzs-krain-nato>. 2025. 4.04).

Він заявив, що скоро РФ має ухвалити рішення припинити війну проти України. Якщо ж вона цього не зробить, то США мають переоцінити свою тактику.

М. Рубіо також зауважив, що росіяни не погодилися на повне припинення вогню, натомість висунувши ідеї часткового перемир'я, але і їх уже кілька разів порушували. «Це про дії. Якщо ви не зацікавлені в мирі, тоді ви затягуєте процес, ви придумуєте якісь виправдання... Ми не будемо затягувати це», – наголосив М. Рубіо.

Він також підкреслив, що Україна продемонструвала готовність до повного припинення вогню, щоб створити «простір» для переговорів, а війна має завершитися на прийнятних для обох сторін умовах.

За словами М. Рубіо, Конгрес США вже почав працювати над законопроектом щодо санкцій проти Росії, які запровадять у разі, якщо Москва вирішить продовжувати війну проти України.

Щодо допомоги Україні, то він нічого конкретного не повідомив.

Натомість Генеральний секретар НАТО М. Рютте на зустрічі міністрів закордонних справ країн-членів наголошував на необхідності посилення допомоги Україні. При цьому він зазначив, що хоча б які питання обговорювали – чи то ситуація в Тихоокеанському регіоні, чи то зростання оборонних видатків, – усі вони неминуче пов'язані з Україною та посиленням її оборонного потенціалу. «Коли йдеться про європейську безпеку, Україна незмінно залишається центральним елементом цих обговорень. Навіть ініціатива США про підвищення військових видатків до 5 % ВВП на пряму пов'язана зі збільшенням допомоги Україні», – зазначив М. Рютте (URL: <https://uatv.ua/uk/ukrayina-stala-golovnoyu-temoyu-na-zustrichi-glav-mzs-krayin-nato-podrobytsi-z-bryusselya-video>. 2025. 3.04).

У свою чергу міністр закордонних справ Великої Британії Д. Леммі спільно зі своїм французьким колегою Ж.-Н. Барро під час зустрічі з журналістами зазначили, що Росія не дотримується запропонованого США перемир'я, на відміну від України, і тому на неї мають чинити тиск. «Путін продовжує заплутувати, продовжує тягнути час. Він міг би погодитися на припинення вогню зараз. Але він продовжує бомбити Україну, її цивільне населення, її енергосистему. Ми бачимо тебе, ...Путіне, ми знаємо, що ти робиш. І саме тому ми зобов'язуємося продовжувати ставити Україну в максимально сильну позицію у військовому, економічному та гуманітарному плані, чого вона потребує. Ми продовжуємо тиснути санкціями на Росію, щоб вони були готові прийти на ці переговори, дійсно серйозно налаштовані на досягнення миру», – заявив Д. Леммі (URL: <https://uatv.ua/uk/tysk-na-rf-i-posylennya-ukrayiny-shho-obgovoryly-glavy-mzs-krayin-nato-v-bryusseli-video>. 2025. 4.04).

Багато учасників зустрічі вважають, що не можна нескінченно пропонувати Москві припинити вогонь і спостерігати, як вона цього не робить. Має бути встановлений дедлайн. У разі, якщо Росія не погодиться до певної дати, щодо неї треба застосовувати заходи: посилені санкції та об'ємна допомога Україні.

За інформацією ЗМІ, понад дві години обговорювали напередодні у форматі Україна – НАТО ситуацію в країні, гарантії безпеки та збільшення допомоги. За словами А. Сибіги, у грудні минулого року на подібному засіданні було багато невизначеності. «Мені є з чим порівнювати, це моя друга зустріч у такому форматі: набагато більше рішучості за столом, набагато більше єдності, набагато більше розуміння, як нам досягати справедливого миру для України. Багато нових зобов'язань було заявлено з боку країн-учасниць НАТО, які посилять і нашу обороноздатність, і вже зараз працюватимуть як на економіку, так і на посилення», – зазначив глава МЗС України.

Він не розкрив деталей домовленостей. За його словами, це робитимуть окремі країни в рамках надання нових пакетів допомоги Україні.

А. Сибіга заявив, що питання вступу до НАТО не може бути знято з порядку денного. За його словами, у партнерів є чітке розуміння безпекової інфраструктури. «Нові пакети підтримки, готовність вкладатися в українську оборонку та участь держсекретаря М. Рубіо в засіданні ради Україна – НАТО – хороший знак... Це було закрите засідання, я не можу цитувати. Але точно скажу, що підтримую кожного з тих, хто виступає», – наголосив український міністр (URL: <https://tsn.ua/exclusive/zasidannia-ukrayina-nato-2801786.html>. 2025. 4.04). За його словами, рада Україна – НАТО – формат, який дуже подобається «і нам, і партнерам», адже тут Україна на політичному рівні почувається, як рівна, серед країн-членів Альянсу.

Підбиваючи підсумки зустрічі з партнерами, А. Сибіга повідомив про результати: «По-перше, всі країни зійшлися на тому, що на Росію потрібно чинити тиск – більш жорсткі санкції, використання заморожених активів, посилення ізоляції. І це єдиний шлях до справедливого миру. По-друге, партнери й надалі надаватимуть допомогу Україні, і вже зовсім скоро вона конвертується у конкретні пакети».

За словами дипломата, багато країн готові вкладатися в оборонний сектор України, причому не лише купувати зброю, а й інвестувати в наші заводи, бо чудово розуміють, що лише з Україною можлива майбутня архітектура безпеки.

Подібну думку висловила і в.о. міністра закордонних справ ФРН А. Бербок. За її словами, Європа ще не демонструвала такої солідарності щодо України, як нині, і чітко дала зрозуміти, що відстоюватиме мир не лише на словах, а й на ділі. «Рада Україна – НАТО дала зрозуміти, наскільки сильною є підтримка України. На мою думку, такої зустрічі єдності та насамперед чітких подальших зобов'язань щодо фінансової підтримки України, а не лише слів, тут, у НАТО, ще не було в такій формі за останні три роки», – заявила

А. Бербок (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3978412-zustric-u-stabkvartiri-nato-pokazala-naskilki-silnou-e-pidtrimka-ukraini-berbok.html>. 2025. 4.04).

Вона наголосила на необхідності посилення допомоги Україні. На її переконання: «Мир можливий тільки через силу України». За її словами, на зустрічі стало ще більш чітко зрозуміло, що слова Путіна є «нічим іншим, як порожніми словами та обіцянками». Росія знову й знову атакує Україну. «І тому ще важливіше дати зрозуміти, що справжнього миру, тривалого миру, можна досягти, лише якщо ми разом виступатимемо за цей мир. Що ми не повинні піддаватися на гру Путіна, який грає на час і постійно висуває нові вимоги. Україна чітко дала зрозуміти, що хоче негайного припинення вогню без будь-яких попередніх умов. І це саме те, що є потрібним у цей момент у цій ситуації», – підкреслила А. Бербок.

На думку спостерігачів та експертів, активність країн НАТО і їхніх союзників дає надію Україні, що її не залишать без допомоги. Західні політики розуміють, яку загрозу несе російська агресія, тому й намагаються посилити власну обороноздатність і допомогти Україні стримувати Росію.

Як інформують ЗМІ, загалом за перші місяці 2025 р. члени НАТО зобов'язалися виділити на безпеку України понад 20 млрд євро. Яку допомогу мають намір надавати США, чиновники Альянсу поки що казати відмовляються, однак і глава МЗС України, і Генеральний секретар НАТО М. Рютте підтвердили, що потік американських озброєнь, військового обладнання та розвідувальних даних до України тепер «триває у звичайному режимі» (URL: <https://www.dw.com/uk/zustric-nato-ednist-po-ukraini-debut-rubio-i-mita-ssa/a-72146758>. 2025. 4.04).

Виконавчий директор Центру прикладних політичних досліджень «Пента» О. Леонов вважає позитивним, що безпосередньо Альянс посилює свою обороноздатність. За його словами, лише Європейський Союз готовий виділити близько 800 млрд євро на оборону. І це вже певна конкретика, особливо з огляду на те, що у ЄС було створено Комісаріат з питань оборони та космосу. Таким чином, з'явилася інституційна можливість фактично направляти, уніфікувати та координувати витрачання цих коштів саме на питання зміцнення оборони Євросоюзу. «Вочевидь, важливо, щоб частина цих грошей була спрямована в Україну – можливо, у вигляді зброї чи продукції оборонних підприємств. Адже Європа, як виявилось у 2022 р., була фактично не готова до великої війни. Лише деякі країни мали можливість самостійно виробляти зброю в межах замкненого циклу – серед них Франція та Швеція. Також існує концерн “Rheinmetall”, який нині активно співпрацює з Україною та буде в нашій країні оборонні підприємства», – зазначив експерт (URL: <https://glavred.net/interview/tramp-pooshchryaet-rossiyu-k-agressii-aleksandr-leonov-o-plane-perevooruzheniya-es-10645211.html>. 2025. 7.03).

На його думку, один з важливих напрямів – створення європейських виробничих потужностей із замкненим циклом виробництва зброї. Важливо,

щоб Україну теж залучали до цих процесів. Можливо, буде розглянуто варіант закупівлі зброї, якої ЄС не має в достатній кількості.

О. Леонов наголосив, що протягом тривалого часу у Європі вважалося, що американська «ядерна парасолька» НАТО гарантує безпеку континенту за будь-яких ситуацій. Але з приходом до влади Д. Трампа стало зрозуміло, що розраховувати на беззастережну підтримку з боку США вже не варто. Саме тому на сьогодні ЄС так відчайдушно і швидко намагається знайти власні механізми безпеки.

Проте потрібен час, адже за короткий проміжок часу неможливо різко наростити виробництво. «Адже в США наприкінці 2022 р. випускали приблизно 15 тис. артилерійських снарядів калібру 155 мм на місяць. До кінця 2024 р. виробляли приблизно 100 тис. Тобто на те щоб, маючи технологію, фінансування та всі необхідні ресурси, масштабувати виробництво снарядів у кілька разів, знадобилося два роки. У Європі ж ситуація ще складніша. Наскільки я пам'ятаю, у 2022 р. в Німеччині випускали лише 15 тис. снарядів калібру 155 мм на рік», – підкреслив експерт.

За його словами, усе це потребує серйозних рішень і значних інвестицій. Той факт, що Rheinmetall, наприклад, будує заводи в Україні, свідчить про те, що концерн використовує співпрацю з Україною, зокрема щоб обійти бюрократичні труднощі у ЄС, де рішення ухвалюються повільно та складно. З цієї точки зору є країни, які готові швидко адаптуватися. Наприклад, Польща активно нарощує озброєння, збільшила витрати на оборону до 5 % ВВП і оголосила про подвоєння чисельності армії.

Очевидно, що це може бути ситуація, коли одні країни, маючи можливість, швидше переозброюються й рухаються вперед, тоді як інші діють повільніше. Проте мають бути чіткі критерії, до яких треба прагнути, і конкретні терміни, упродовж яких це потрібно реалізувати.

Потрібні важливі рішення, які можуть бути прийняті найближчим часом. Наступна міністерська зустріч НАТО запланована на початок червня. Того ж місяця відбудеться саміт Альянсу в Гаазі, конкретних планів на який у Брюсселі ще немає. Однак в Україні вже чекають на запрошення для Президента України В. Зеленського.

О. Аулін, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Загроза нового конфлікту на Близькому Сході: Ізраїль vs Туреччина (за матеріалами ЗМІ)

Із січня 2025 р. ізраїльськими й турецькими політиками та експертами в ЗМІ обох країн активно обговорюється можливість чергового конфлікту між Єрусалимом й Анкарою. Причини такого розвитку подій мають не тільки політичне, а й економічне підґрунтя.

Історично відносини між Туреччиною та єврейською громадою сягають корінням Османської імперії, яка надавала притулок євреям, що втікали від

переслідувань у Європі наприкінці XV ст. У ті часи Блискуча Порта надавала євреям значні привілеї. Останні обіймали ключові посади в державних установах і грали велику роль у торгівлі. Після Другої світової війни і створення Держави Ізраїль єврейська меншина продовжувала розвиватися, на відміну від своїх одноплемінників в арабських країнах, які зазнали вигнання. Водночас, щоб не наражатися на небезпеку, єврейська громада Туреччини традиційно залишається осторонь у періоди напруження в ізраїльсько-турецьких відносинах, уникаючи участі у конфліктах, зокрема в Газі та на Західному березі (URL: <https://spilno.org/article/chy-spravdi-turechchynakardynalno-rozirvala-vidnosyny-z-izrailem>).

Після закінчення Другої світової війни попри критику арабських держав у палестинському питанні Анкара зберігала збалансовану позицію, зокрема через тиск союзників по НАТО. Уже в березні 1949 р. Турецька Республіка офіційно визнала Державу Ізраїль, а в грудні того ж року встановила з нею дипломатичні відносини. Навіть з нинішнім своїм найлютішим ворогом – Іраном, з моменту реставрації шахського правління й до захоплення влади режимом аятол, більше чверті століття (з 1953 по 1979 р.) Ізраїль розвивав співпрацю в багатьох сферах, зокрема у військовій (URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2016_107_119). Справа в тому, що в 1950–1960-ті роки обидві мусульманські країни були «молодшими» партнерами США у військово-політичній сфері. Білий дім ефективно використовував їх претензії на регіональне лідерство та суперництво з арабськими країнами.

У 1956 р. Єгипет націоналізував Суецький канал, уклавши перед тим військовий пакт з Сирією та Йорданією. В Ізраїлі цей крок було розцінено як ворожий, тому уряд Бен-Гуріона вдався до превентивного удару. Ізраїльська армія 29 жовтня напала на Єгипет, а 5 листопада захопила частину Синайського півострова. Завдяки зусиллям СРСР і США конфлікт було врегульовано, на Синай було введено «голубі шоломи» ООН. Під час кризи Туреччина, на відміну від Ірану, дистанціювалася від політики Ізраїлю, але це не змінило характер її відносин з арабськими країнами (URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/4154>).

У червні 1967 р., під час Шестиденної війни, Анкара приєдналася до арабських країн із засудженням дій Ізраїлю, водночас відмовившись визнати його як державу-агресора. У вересні 1969 р. на I саміті Організації «Ісламська конференція» (далі – ОІК) (після 28.06.2011 – Організація ісламського співробітництва) турецька делегація не приєдналася до засудження Ізраїлю, на якому наполягали арабські країни. У лютому 1974 р. турецький міністр закордонних справ Т. Гюнеш заявив про намір свого уряду й надалі розвивати дружні відносини з Ізраїлем. У травні 1979 р. під тиском арабських країн Туреччина проголосувала за припинення членства Єгипту в ОІК через заключення в Кемп-Девіді єгипетсько-ізраїльського мирного договору. У листопаді 1980 р. Туреччина знизила дипломатичні відносини з Ізраїлем до рівня представництва в ранзі другого секретаря посольства та зайняла антиізраїльську позицію через ухвалення кнесетом закону про Єрусалим як

столицю Ізраїлю. Водночас у співпраці Анкари з арабськими країнами дедалі виразніше проступала економічна складова, що завдавало величезного впливу на формування зовнішньополітичного курсу Туреччини щодо Ізраїлю (URL: <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/603577-slovo-za-erdoganom-otvet-turcii-na-voynu-v-sektore-gaza>).

Виведення ізраїльських військ з Лівану в січні 1985 р. ознаменувало собою поступове потепління відносин. У вересні 1987 р. турецькі та ізраїльські міністри закордонних справ зустрілися на Генеральній Асамблеї ООН, де обговорили розвиток двосторонніх відносин. З початку 1990-х років унаслідок ряду регіональних і глобальних подій: краху комуністичної системи, результатів Мадридської конференції 1991 р., угоди в Осло в 1993 р., ратифікації мирного договору між Ізраїлем та Йорданією у 1994 р. – відкрилася нова сторінка в турецько-ізраїльських відносинах. З грудня 1991 р. дипломатичні зв'язки між країнами знову вийшли на рівень послів. У середині 1990-х років між Єрусалимом й Анкарою оформився стратегічний союз, заснований на військово-економічному співробітництві.

Для Туреччини Ізраїль виступав насамперед джерелом отримання високотехнологічних озброєнь, які вона не могла отримати з інших країн. І, навпаки, Анкара сприяла прориву політичної ізоляції Ізраїлю на Близькому Сході. Однак слабким місцем турецько-ізраїльських відносин до сих пір залишається та обставина, що вони розвивалися виключно на рівні правлячих еліт і не користувалися підтримкою більшості турецького населення. Тому відчутно ускладнилися після приходу до влади в Туреччині у 2002 р. проісламістської Партії справедливості та розвитку (AK Party) на чолі з Р. Т. Ердоганом, яка до сих пір має підтримку значної кількості місцевого населення. Разом з тим Туреччина завжди мала свою, відмінну від ізраїльської позицію щодо іранської ядерної програми та арабо-ізраїльського конфлікту, що разом із суперництвом у питанні транспортування енергоносіїв до ЄС надалі призвело до кризи у відносинах двох країн (URL: https://www.researchgate.net/publication/313676921_Iran_Nukleer_Anlasmasi_ve_Israil'in_Anlasmaya_Yonelik_Terkisi).

Ряд аналітиків вважає, що головним чинником, що визначає позицію Туреччини з іранської проблематики, виступає завдання збереження власного іміджу в очах мусульманських країн. Уряд AK Party доклав чимало зусиль для позитивного сприйняття Туреччини в ісламському світі. Після дипломатичних скандалів з Ізраїлем рейтинг турецького уряду звичайно зростає. Продовжуючи слідувати заданій лінії, Р. Т. Ердоган практично в кожному виступі, присвяченому близькосхідним проблемам, заявляє про те, що правила мають бути однаковими для всіх держав без винятку. Тому, наприклад, доки Ізраїль володіє ядерною зброєю, не можна вимагати від інших країн регіону відмови від наміру її отримати.

У питанні палестинського врегулювання Туреччина виходить з того, що стабільність і безпека в регіоні, так само як справедливе вирішення питання про статус Єрусалиму можуть бути досягнуті лише під час палестино-

ізраїльських переговорів. Турецька громадська думка завжди висловлювала солідарність із палестинським народом. Після початку першої інтифади турецький парламент офіційно засудив насильницькі дії Ізраїлю проти палестинців та зневажання його гуманітарних прав. Така позиція Анкари ще більше зміцнилася після подій у травні 2010 р., коли ізраїльський спецназ атакував турецьке судно «Маві Мармара» з гуманітарною допомогою для палестинців. Під час штурму загинуло дев'ять турків. У відповідь Анкара відкликала свого посла з Ізраїлю та скасувала раніше заплановані спільні військові навчання. Ще одним подразником у двосторонніх відносинах стали дії ЦАХАЛ (армії оборони Ізраїлю) у Секторі Газа, після нападу ХАМАС на ізраїльську територію в жовтні 2023 р. (URL: https://www.bbc.com/ukrainian/world/2010/01/100113_israel_tureky_oh).

Одразу після вторгнення хамасівців Президент Туреччини Р. Т. Ердоган висловив готовність до «будь-якої форми посередництва» для припинення конфлікту між Палестиною та Ізраїлем, включаючи питання обміну полоненими. «Ми, як Туреччина, готові до будь-якого виду посередництва, включно з обміном полоненими, якщо цього потребуватимуть сторони... Ми продовжуємо наші інтенсивні дипломатичні контакти заради миру між Ізраїлем і Палестиною». Р. Т. Ердоган закликав Ізраїль перестати обстрілювати Сектор Газа, а ХАМАС – припинити атаки проти цивільних (URL: <https://podrobnosti.ua/2482658-erdoganhoche-stati-poserednikom-u-vjn-zralja-ta-hamas.html>). Але вже наприкінці жовтня 2023 р. турецький лідер зазначив: «Увесь Захід оголосив ХАМАС терористичною організацією. Але, Ізраїлю! Це ви можете бути [терористичною] організацією. Захід винен вам багато грошей, але Туреччина вам нічого не винна. ХАМАС не є терористичною організацією, це визвольна група, яка бореться за захист своїх земель і громадян» (URL: <https://suspilne.media/602027-tureccina-ne-vvazae-hamas-teroristami-i-gotovastati-garantom-dla-palestini-erdogan>). Після цього досить логічним була подальша трансформація позиції Анкари щодо конфлікту. У березні турецький Президент порівняв Б. Нетаньяху з Гітлером та офіційно заявив про підтримку ХАМАС з боку Турецької Республіки (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/03/10/7181438>). 3 травня 2024 р. торгові відносини з Ізраїлем заморожено та буде відновлено не раніше, ніж припиняться бойові дії в Секторі Газа, заявив очільник Міністерства торгівлі Туреччини О. Болат (URL: <https://www.bbc.com/russian/articles/cd13g2dld20o>).

Падіння режиму Б. Асада в Сирії, яке сталося в результаті атак протурецького об'єднання ісламістів «Хаят Тахрір аш-Шам» (Hay'at Tahrir al-Sham, далі – HTS) не тільки значно посилило вплив Анкари на Близькому Сході, а й максимально наблизило її до прямого збройного зіткнення з Ізраїлем. Цього разу військово-політичний контекст збігся з економічним.

Справа в тому, що встановлення HTS контролю над центральною частиною Сирії відродило плани Анкари щодо будівництва нафто- й газопроводів через цю країну, з метою її перетворення на регіональний енергетичний коридор для транспортування енергоносіїв з Аравійського

півострова до Європи. Зокрема, ідеться про реалізацію спільного проєкту будівництва газопроводу за участі стратегічного союзника Анкари – Катару. Це дало б змогу Туреччині зміцнити свої позиції як головного транзитера неросійського газу до Євросоюзу; забезпечити Туреччину додатковим джерелом дешевого газу для обслуговування південно-східної частини країни, яка страждає від зимових відключень електроенергії через ненадійне постачання з Ірану та Іраку; зміцнити зв'язки Туреччини й Катару з новим режимом у Сирії.

На сьогодні немає чітких часових термінів будівництва трубопроводу та оцінки очікуваної потужності чи вартості такого проєкту. Імовірно, Катар планує подивитися на дієздатність нового режиму в Сирії, перш ніж ухвалювати будь-які інвестиційні рішення. Як правило, енергетичні компанії не інвестують у багатомільярдні транскордонні газопроводи, якщо вони не впевнені, що країна-транзитер залишатиметься стабільною та надійною протягом наступних 10–15 років, що є необхідним періодом для відшкодування вартості газопроводу. Це особливо важливо для центральної Сирії, де пропонується трубопровід має пройти через райони, у яких усе ще спостерігається активність ІДІЛ та подібних угруповань, що потребуватиме додаткових гарантій безпеки (URL: <https://besacenter.org/the-syrian-pipeline-game-how-turkeys-plans-affect-israels-regional-ambitions>).

Поява енергетичного маршруту між Туреччиною та Катаром через Сирію може підірвати плани Ізраїлю стати частиною торговельно-економічного мосту між Європою та арабськими державами Перської затоки, також відомого як коридор Індія – Близький Схід – Європа. Якщо новий газопровід між Катаром і Туреччиною буде побудовано, набагато легше доповнити саме цей маршрут додатковою інфраструктурою, такою як дороги, залізниці та електричні підстанції. Через це ОАЕ та іншим арабським державам Перської затоки було б легше підключитися до нього та експортувати природний газ й інші продукти до Європи через Туреччину, ніж будувати абсолютно новий коридор через Йорданію та Ізраїль, щоб досягти Південно-Східної частини Середземноморського регіону (URL: <https://www.railway.supply/uk/zyavlya%D1%94tsya-alternativa-koridoru-indiya-blizkij-shid-%D1%94vropa-imec>).

Економічне суперництво між Ізраїлем і Туреччиною вплинуло й на вимоги Анкари до керівництва НТС задля отримання ним фінансової та іншої підтримки: вирішити в Сирії «курдське питання» (розірвати зв'язки місцевих курдських загонів самооборони з визнаною в Туреччині терористичною Курдською робітничою партією (Partiya Karkeren Kurdistan), а головне – прибрати з території Сирії всі іноземні війська (URL: <https://www.liga.net/ua/world/opinion/zruynuvaty-pryborakaty-torhuvaty-iak-turechchyna-perepysuie-maybutnie-syrii>)). Останню вимогу було спрямовано насамперед проти Ізраїлю, який, скориставшись військово-політичною нестабільністю в Сирії, ще більше розширив свою присутність у цій країні,

додавши до окупованих у 1967 р. Голанських висот ще значний шматок сирійської території на півдні, щоб створити там буферну зону.

Розгортання конфлікту між Анкарою і Єрусалимом почалося ще восени 2024 р., коли Р. Т. Ердоган зробив заяву, що військові операції Ізраїлю на палестинських територіях і в Лівані можуть незабаром поширитися й на його країну (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/03/31/7208393>).

Наприкінці 2024 р. провладна турецька газета “Yeni Şafak” розмітила у своїй електронній версії статтю І. Карагюля під назвою «Чи оточує Туреччина Ізраїль? У чому причина страху перед Туреччиною?». У матеріалі, зокрема, ішлося про те, що незадовго до зміни режиму в Сирії ізраїльські ЗМІ відкрито говорили про «перенесення війни до Туреччини». Проте за 10 днів (наступу HTS) ця картина перетворилася на «Туреччина оточує Ізраїль»... «Якщо ми переможемо турків, ми переможемо іслам. Якщо ми не зможемо перемогти турків, ніхто не зможе зупинити іслам»... Ця теза завжди була головною темою ізраїльських та американських ультраправих. Усі операції Ізраїлю на Близькому Сході «були спрямовані на те, щоб зламати міць Туреччини та тримати її під контролем», робить висновок І. Карагюль (URL: <https://www.yenisafak.com/ru/columns/-/25870>).

Ізраїльська газета “The Jerusalem Post” 6 січня 2025 р. повідомила, що Комітет Нагеля (консультативний орган, створений урядом Ізраїлю для визначення національних безпекових стратегій) оприлюднив звіт, у якому попереджає, що країна повинна підготуватися до можливої війни з Туреччиною. Комітет попереджає про прагнення Анкари відновити свій вплив часів Османської імперії. Автори звіту стверджують, що напруження між Туреччиною та Ізраїлем може перерости в конфлікт з ризиком об’єднання сирійських угруповань з Туреччиною, що створює додаткові загрози для безпеки Ізраїлю. «Загроза з боку Сирії може розвинутися в щось ще небезпечніше, ніж іранська загроза», – ідеться в документі (URL: <https://www.jpost.com/israel-news/article-836362>).

Міністр закордонних справ Ізраїлю Г. Саар 30 березня 2025 р. розкритикував Президента Туреччини Р. Т. Ердогана після того, як той попросив бога знищити Ізраїль. Відвідавши мечеть з нагоди свята Ід аль-Фітр, що відзначає закінчення священного місяця Рамадан, Р. Т. Ердоган сказав: «Ми бачимо, що відбувається в Палестині. Нехай Аллах знищить сіоністський Ізраїль в його святе ім’я». У відповідь Г. Саар написав пост у соцмережі “X”, що «диктатор Ердоган» тепер «показав своє антисемітське обличчя». «Ердоган небезпечний для регіону і для свого власного народу, як це тепер чітко видно. Ми сподіваємося, що країни НАТО усвідомлять це – і якнайшвидше», – зазначив ізраїльський очільник Міністерства закордонних справ (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/03/31/7208393>).

За два дні до цього, 28 березня, Анкара та нова влада Сирії досягли попередньої домовленості про створення двох турецьких військових баз у цій арабській країні. Одна з них розміститься на колишній авіабазі Тіяс (Т4), поблизу Пальміри в центральній частині Сирії, інша – на військовому

аеродромі Менаг, за 13 км від кордону з Туреччиною. Арабські ЗМІ повідомляють, що Туреччина вже почала процес взяття під контроль авіабази Т4. На об'єкті тривають будівельні роботи. Надалі Анкара має намір розгорнути там системи протиповітряної оборони. Арабські джерела не виключають, що Туреччина може перекинути на базу Тіяс придбані в Росії системи протиповітряної оборони С-400. У ніч на 27 березня ізраїльська авіація завдала масованих ударів по Т4 та ряду інших авіабаз у Сирії. За інформацією ізраїльських ЗМІ, ці атаки були покликані надіслати Туреччині сигнал про неприпустимість посилення її військової присутності в Сирії (URL: <https://interfax.com.ua/news/general/1061318.html>).

Відомий ізраїльський військовий журналіст С. Ауслендер зробив із цього приводу ряд гучних заяв у ютубі, де розглядає різні аспекти майбутнього конфлікту, на кшталт: «Ауслендер: загроза війни Ізраїлю з Туреччиною. Хто переможе в небі та на морі?»; «Ауслендер: Терміново! Туреччина ПОЧНЕ війну з Ізраїлем! 2026 рік буде жорстким – злили плани Ердогана»; «Ауслендер: назриває жест – турки можуть піти на Ізраїль. Ердоган готує жорсткий план у Сирії» (URL: <https://www.youtube.com/watch?v=nb7xzlVSfGA>).

Міністр закордонних справ Туреччини Х. Фідан в інтерв'ю Reuters 4 квітня заявив, що Туреччина не хоче конфронтації з Ізраїлем у Сирії, але регулярні ізраїльські удари по сирійських військових об'єктах послаблюють здатність нового сирійського уряду стримувати загрози, включно з угрупованням «Ісламська держава» (URL: <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkey-wants-no-confrontation-with-israel-syria-foreign-minister-says-2025-04-04>).

Незважаючи на миролюбний жест з боку Х. Фідана, якого розглядають як можливого політичного наступника нинішнього Президента Р. Т. Ердогана, треба звернути увагу на те, що загальний алгоритм дій Туреччини в Сирії спрямовано на витискання Ізраїлю із цієї країни, тому збройний конфлікт між двома країнами залишається потенційно можливим. З іншого боку, жоден з періодів загострення відносин між двома країнами в минулому не закінчився прямими боєзіткненнями між ними. У таких умовах останнє слово залишатиметься за Анкарою, навіть якщо Ізраїль не припинить бомбардування території Сирії, це означатиме лише акції проти турецьких проксі HTS, а не проти регулярних збройних сил Туреччини. Отже, офіційний Київ знову може опинитися в складній ситуації через напружені відносини між двома своїми партнерами. Тому залишається сподіватися лише на те, що Туреччина та Ізраїль у черговий раз досягнуть компромісу, який більш-менш влаштує обидві сторони конфлікту.

Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Економічна ситуація в Україні на початку 2025 р.: стан і оцінка перспектив розвитку

(Закінчення. Початок у № 6)

Економічні очікування підприємств і домогосподарств. Відомо, що економічні очікування підприємств і домогосподарств (населення) справляють доволі потужний вплив на розвиток національної економіки як такої. Так, фахівці Національного банку України регулярно проводять відповідні опитування керівників вітчизняних підприємств. Зокрема, у період 31 жовтня – 29 листопада 2024 р. було опитано 660 підприємств у 21 регіоні України, результати якого представлено в черговому документі «Ділові очікування підприємств України. IV квартал 2024 року».

У ньому зазначено, що «залишаються негативними оцінки респондентів щодо поточного фінансово-економічного стану власних підприємств: баланс відповідей – “мінус” 6,1 % (у III кварталі 2024 р. – “мінус” 6,0 %). Як і протягом попередніх чотирьох кварталів, найбільш песимістично оцінюють свій стан респонденти добувної промисловості. Натомість позитивно оцінили свій фінансово-економічний стан за видами діяльності – керівники підприємств торгівлі (сьомий квартал поспіль), сільського господарства та переробної промисловості, за напрямками діяльності – підприємств, що здійснюють експортні та імпорتنі операції, за розміром – великих підприємств».

При цьому «респонденти продовжують зазначати про спроможність задовольнити неочікуване збільшення попиту за рахунок власних виробничих потужностей: баланс відповідей – 13,2 % (у III кварталі 2024 р. – 15,5 %). Вільні виробничі потужності мають респонденти: за видами економічної діяльності – підприємств переважної більшості видів економічної діяльності (крім сільського господарства і будівництва); за розміром – усіх підприємств, найбільше – малих та великих; за напрямом діяльності – усіх підприємств, найбільше тих, які здійснюють лише імпорتنі операції».

Як видно з наведеного вище, за умов нинішньої повномасштабної війни у відносно гіршому становищі перебувають підприємства з більш енергоємними технологіями та ті, які зорієнтовані виключно на імпорт товарів через низькі доходи населення України. У цьому випадку експорт продукції є важливим джерелом поліпшення фінансово-економічного стану підприємств.

Водночас «результати опитування підприємств у IV кварталі 2024 р. свідчать про поживлення ділової активності в наступні 12 місяців. Водночас респонденти мали стримані оцінки щодо обсягів виробництва товарів та послуг в Україні, а також майбутнього розвитку власних підприємств. Одночасно тривало посилення інфляційних і курсових очікувань. У наступні

12 місяців очікується: незначне зменшення обсягів виробництва товарів та послуг в Україні: баланс відповідей – “мінус”1,4 % (у III кварталі 2024 р. – 3,7 %); вища інфляція: зростання споживчих цін на 10,3 % (у попередньому кварталі – 9,7 %); прискорення девальвації національної валюти: середнє значення обмінного курсу – 44,42 грн/дол. США (у III кварталі 2024 р. – 43,72 грн/дол. США).

При цьому очікується деяке «пожвавлення ділової активності: індекс ділових очікувань (ІДО) становив 101,8 % (у попередньому кварталі – 100,6 %). Зростання індексу зумовлено послабленням негативних оцінок респондентів щодо кількості працівників та інвестиційних видатків на проведення будівельних робіт, а також впевненішими очікуваннями щодо збільшення інвестиційних видатків на машини, обладнання, інвентар. Крім того, залишилися позитивними оцінки щодо загальних обсягів реалізації продукції власного виробництва. Водночас респонденти дещо послабили свої очікування стосовно фінансово-економічного стану власних підприємств.

Посилилися очікування підприємств щодо потреби в позикових коштах – 33,5 % (у III кварталі 2024 р. – 30,4 %), водночас частка підприємств, які планують скористатися банківським кредитуванням, залишилася практично на рівні попереднього кварталу. Як і раніше, підприємства планують залучати кредити переважно в національній валюті. На думку респондентів, умови доступу до банківських кредитів стали жорсткіші, а головними стримуючими чинниками залучення кредитних ресурсів залишаються завищені кредитні ставки, наявність інших джерел фінансування та надмірні вимоги до застави.

Як свідчать результати опитування, проведеного фахівцями НБУ у IV кварталі 2024 р., «домінуючим чинником, що стримує розвиток підприємств залишаються воєнні дії та їх наслідки... Як і всі попередні квартали з початку повномасштабного вторгнення, воєнні дії та їх наслідки найбільше обмежують спроможність підприємств нарощувати виробництво: 85,3 % відповідей респондентів. Залишається суттєвим вплив чинників “брак кваліфікованих працівників” і “занадто високі ціни на енергоносії” (47,3 та 42,1 % відповідно)».

При цьому «підприємства більшості видів економічної діяльності, а також половини напрямів очікували зменшення обсягів виробництва товарів і послуг в Україні в наступні 12 місяців: за видами економічної діяльності – підприємства добувної промисловості, будівництва, торгівлі, транспорту та зв'язку, а також інших видів діяльності; за розміром – малих підприємств; за напрямом діяльності – підприємства, що здійснюють лише імпортні операції, та ті, що працюють виключно на внутрішньому ринку. Водночас зростання обсягів виробництва продовжували очікувати підприємства переробної промисловості, сільського господарства, енерго- та водопостачання, за розміром – великі та середні, за напрямом – ті, що здійснюють зовнішні операції».

Також у IV кварталі 2024 р. серед керівників зберігалися очікування щодо подальшого зростання цін як на покупні товари та послуги, так і на

продукцію власного виробництва. У звіті НБУ зазначено: «Очікування щодо зростання цін як на покупні товари та послуги, так і на продукцію / послуги власного виробництва залишаються високими: баланс відповідей – 90,9 і 73,5 % відповідно (у III кварталі 2024 р. – 92,5 і 70,1 % відповідно). Найвищі оцінки щодо зростання цін на покупну продукцію / послуги в підприємств енерго- та водопостачання (баланс відповідей – 96,8 %), на продукцію / послуги власного виробництва – у підприємств торгівлі (баланс відповідей – 92,2 %, найвища оцінка другий квартал поспіль)».

Згодом повідомили в НБУ, що «бізнес поліпшив оцінки щодо своєї поточної економічної діяльності. Індекс очікувань ділової активності (ІОДА) у лютому 2025 р. зріс до 46,9 (у січні 2025 р. – 41,0) та був незначно нижчий за рівень лютого 2024 р. (47,5). Пожвавлення внутрішнього попиту, нарощення виробництва та збільшення пропозиції товарів сприяли поліпшенню очікувань бізнесу в усіх секторах. Водночас стримуючими факторами залишалися подальші обстріли критичної інфраструктури, збільшення витрат бізнесу на оплату праці, опалення та електроенергію в зимовий період, дефіцит робочої сили та інфляційні процеси. Найбільш оптимістичні очікування демонстрували підприємства промисловості, які позитивно оцінили свою економічну активність, решта секторів суттєво пом'якшили негативні оцінки.

Респонденти були налаштовані на збільшення обсягу виготовленої продукції, нових замовлень на продукцію, у тому числі експортних, обсягу закупівлі сировини та матеріалів / товарів для продажу, а також обсягу закупівлі послуг підрядників. На тлі сповільнення темпів зростання закупівельних цін підприємства всіх секторів, залучених до опитування, очікували на більш помірне подорожчання цін / тарифів на власну продукцію / послуги. Ситуація на ринку праці дещо пом'якшилася. Керівники підприємств промисловості, будівництва та торгівлі очікували сповільнення темпів скорочення загальної чисельності працівників, натомість у сфері послуг – на їх значне прискорення».

Як свідчать результати 34-го щомісячного опитування, яке Інститут економічних досліджень та політичних консультацій (далі – ІЕД) провів серед 466 промислових підприємств, у лютому 2025 р. «темпи відновлення ділової активності скоротилися до найнижчого за останні два роки значення, хоча виробничі плани на наступні три місяці продовжили зростання другий місяць поспіль. Основними перешкодами для розвитку бізнесу залишаються брак робочої сили, зростання цін і фізична небезпека». При цьому «завантаженість виробничих потужностей істотно не змінилася. Частка підприємств, що працюють майже на повну потужність (тобто від 75 до 99 % потужностей), скоротилася з 54 % у січні до 53 % у лютому, а частка тих, хто працює на 50–74 % потужності, зросла на цей же 1 в. п. – до 18 %. У лютому 79,5 % бізнесів очікували, що через два роки вони залишаться на поточному рівні виробництва. При цьому частка тих, хто планує розширити діяльність, сягала

понад 15 %, а тих, хто планує її знизити, 5 %» (URL: <http://www.ier.com.ua/ua/institute/news?pid=7648>).

Загалом наведені вище результати опитувань керівників українських підприємств відображають, так би мовити, їхній слабкий оптимізм щодо подальшого розвитку цих підприємств за умов сильної невизначеності, викликаної повномасштабною війною Росії проти України.

Стосовно ж дослідження економічних настроїв населення, то його в Україні здійснює ТОВ «Інфо Сапієнс» (Info Sapiens). Для цього на підставі вибіркового обстеження домашніх господарств України визначають Індекс споживчих настроїв (далі – ІСН) в Україні та ряд інших показників. «Для визначення ІСН респондентам ставлять такі запитання: 1. Як змінилося матеріальне становище вашої сім'ї за останні шість місяців? 2. Як, на вашу думку, зміниться матеріальне становище вашої сім'ї впродовж наступних шести місяців? 3. Говорячи про економічну ситуацію в країні загалом, ви вважаєте, що наступні 12 місяців будуть для економіки країни сприятливим чи несприятливим часом? 4. Як ви охарактеризували б наступні п'ять років – як сприятливий чи несприятливий час для економіки країни? 5. Як ви гадаєте, тепер загалом сприятливий чи несприятливий час робити великі покупки для дому?»

За кожним із цих запитань визначають відповідний індекс: індекс поточного особистого матеріального становища (x_1); індекс очікуваних змін особистого матеріального становища (x_2); індекс очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчого року (x_3); індекс очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчих п'яти років (x_4); індекс доцільності робити великі покупки (x_5). Значення індексів можуть змінюватися в межах від 0 до 200. Значення дорівнює 200 у тому разі, якщо всі громадяни позитивно оцінюють економічну ситуацію. Індекс дорівнює 100 тоді, коли частки позитивних і негативних оцінок однакові. Значення індексу менше 100 означає, що в суспільстві переважають негативні оцінки.

Для визначення індексу очікуваної динаміки безробіття (ІОДБ), індексу інфляційних очікувань (ІО) та індексу девальваційних очікувань (ІДО) респондентам ставлять такі запитання: 1. Як ви вважаєте, упродовж найближчих 12 місяців безробітних (людей, які не мають роботи й шукають її) буде більше, приблизно стільки ж чи менше, аніж тепер? 2. Як, на вашу думку, змінюватимуться ціни на основні споживчі товари та послуги впродовж найближчих одного – двох місяців? 3. Як, на вашу думку, зміниться курс долара по відношенню до гривні впродовж найближчих трьох місяців? Значення ІОДБ, ІО та ІДО обчислюють таким способом: від частки відповідей, що свідчать про зростання безробіття (інфляції, девальвації), віднімають частку відповідей, що свідчать про зменшення безробіття (інфляції, девальвації), і до цієї різниці додають 100, щоб уникнути появи від'ємних величин. Значення цих індексів можуть змінюватися в межах від 0 до 200. Наприклад, значення індексу дорівнює 200, якщо всі громадяни передбачають зростання безробіття (інфляції, девальвації)».

За даними дослідження Info Sapiens «Споживчі настрої в Україні» «у лютому 2025 р. Індекс споживчих настроїв українців зріс на 0,7 пунктів та становить 76,3 пункти. Зросли індекси очікуваних змін особистого матеріального становища та очікуваного розвитку економіки впродовж року. Зменшився індекс поточного особистого матеріального становища.

У лютому 2025 р. індекс споживчих настроїв (ІСН) становив 76,3 п., що на 0,7 п. вище за показник січня. Індекс поточного становища (ІПС) зменшився і становить 53,3 п., що на 4,6 п. нижче за рівень цього показника в січні. Складові цього індексу зазнали таких змін: індекс поточного особистого матеріального становища (x1) зменшився на 6,9 п. та становить 46,6 п.; індекс доцільності великих покупок (x5) зменшився на 2,3 п. та становить 60 п.

Індекс економічних очікувань (ІЕО) у лютому зріс на 4,2 п. та становить 91,6 п. Динаміка складових цього індексу виглядає так: індекс очікуваних змін особистого матеріального становища (x2) становить 93,6 п., що на 6,8 п. вище за рівень цього показника в січні; індекс очікуваного розвитку економіки країни протягом найближчого року (x3) зріс на 4,1 п. та становить 76,7 п.; індекс очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчих 5 років (x4) зріс на 1,8 п. порівняно з минулим місяцем та становить 104,4 п.

У лютому 2025 р. показник індексу очікуваної динаміки безробіття зріс на 1 п. та становить 123,1 п. Індекс інфляційних очікувань зменшився на 3,9 п. та становить 181,4 п. Індекс девальваційних очікувань зменшився на 8,8 п. та становить 158,3 п. У лютому 2025 р. індекс споживчих настроїв та його складові без статистично значущих змін. Спостерігається продовження помірковано позитивної динаміки щодо економічних очікувань. При цьому спостерігається незначиме зниження індексу поточного становища (зменшився як індекс матеріального становища, так і доцільності великих покупок)» – коментують аналітики Info Sapiens (URL: https://www.sapiens.com.ua/publications/socpol-research/341/CCI_Feb25_PR_ukr.pdf).

Аналіз результатів досліджень, проведених ТОВ «Інфо Сепієнс», дає підстави для деяких узагальнень. Зокрема, з початку 2024 р. і до лютого 2025 р. економічні оцінки населення загалом мали песимістичний характер. Зіставлення відповідних індексів свідчать, що оцінки домашніми господарствами (населенням) свого поточного становища більш песимістичні, ніж економічні очікування на майбутнє. При цьому протягом зазначеного вище відтинку часу коливання значень оцінок населенням свого поточного становища були менші, ніж коливання значень його ж економічних очікувань на майбутнє. Тому є підстави вважати, що такі очікування радше мають характер бажаних сподівань, а не достатньо обґрунтованих раціональних оцінок. Це, мабуть, пов'язано з розпливчатим й неоднозначним характером уявлень населення щодо критеріїв оцінки розвитку економіки України в майбутньому. Прикметно також, що за умов повномасштабної війни розрив у величинах оцінок поточного становища та очікувань на майбутнє посилюється.

Стосовно ж конкретних економічних процесів в Україні, як то безробіття інфляція та девальвація національної валюти, то уявлення населення про них були вже більш предметними й загалом відображали розвиток зазначених процесів в Україні останнім часом. Зокрема, серед них очікування населення щодо перспектив безробіття в країні були найменш песимістичними. І це відображає дефіцит робочої сили у різних сферах вітчизняної економіки, про який згадувалося вище. Найбільш песимістичними були інфляційні очікування населення, оскільки ці процеси покупці постійно та повсюдно спостерігають в Україні. При цьому коливання оцінок населенням безробіття та інфляції були істотно менші, ніж коливання очікувань населенням девальвації національної валюти. Мабуть, тому що придбання іноземної валюти менш актуальне для населення, ніж питання зайнятості та зростання цін. За ступенем песимізму девальваційні очікування займали проміжне положення між очікуваннями населення щодо безробіття та інфляції.

Розглянуті вище економічні оцінки та очікування населення (домогосподарств) дають підстави очікувати, що збереження вельми песимістичних оцінок населенням свого поточного матеріального становища в поєднанні зі стійкими і високими інфляційними очікуваннями діятимуть як доволі потужний чинник інфляції попиту. При цьому безпосередній попит на іноземну валюту з боку населення сам по собі не буде потужним і стійким девальваційним чинником для гривні. Що ж стосується проблем безробіття в Україні, то вони й надалі вирізнятимуться сильною територіальною диференціацією.

Таким чином, проведений вище аналіз економічних настроїв підприємств і населення України дає підстави вважати, що внутрішні чинники в найближчій перспективі сприятимуть помірному реальному (а не номінальному) зростанню економіки України. Хоча при цьому в Україні спостерігатиметься доволі значний рівень інфляції та доволі напружена ситуація на ринку праці. Однак реалізація розглянутих вище економічних очікувань залежатиме від дії ряду інших чинників, на яких ми зупинимося далі.

Оцінки перспектив розвитку економіки України. У своєму прогнозі розвитку економіки України у 2025–2027 рр. Національний банк України виходив з ряду припущень щодо вірогідного впливу ряду чинників, які на цей розвиток впливатимуть. Як зазначено в документі «Інфляційний звіт. Січень 2025 року», «ключовим ризиком для інфляційної динаміки та економічного розвитку залишається перебіг повномасштабної війни. Російська агресія зумовлює ризики подальшого зниження економічного потенціалу, зокрема через втрати людей, територій і виробництв. Швидкість повернення економіки до нормальних умов функціонування залежатиме від характеру й тривалості бойових дій.

Основні ризики, спричинені російською агресією, залишаються незмінними: виникнення додаткових бюджетних потреб, передусім для підтримання обороноздатності; можливе додаткове підвищення податків, що,

залежно від параметрів, може посилювати ціновий тиск; подальше пошкодження інфраструктури, передусім енергетичної, що обмежуватиме економічну активність і тиснутиме на ціни з боку пропозиції; поглиблення негативних міграційних тенденцій та подальше розширення дефіциту робочої сили на внутрішньому ринку праці.

Зберігаються також ризики зниження ритмічності міжнародної допомоги та менш сприятливих, ніж очікується на сьогодні, зовнішньоекономічних тенденцій, зокрема через більшу геополітичну поляризацію країн і відповідну фрагментацію світової торгівлі.

Однак можуть реалізовуватися й позитивні сценарії, пов'язані передусім з посиленням фінансової підтримки партнерів (зокрема, за рахунок використання основної суми знерухомлених російських активів для компенсації втрат України) та зусиль міжнародної спільноти щодо забезпечення справедливого й тривалого миру для України. Крім того, можливим є подальше пришвидшення євроінтеграційних процесів та відбудови інфраструктури, у тому числі енергетичної». Також фахівці НБУ припускали, що «є ймовірність того, що зусилля міжнародної спільноти, спрямовані на досягнення домовленостей щодо справедливого та тривалого миру для України, реалізуються в близькій перспективі».

Тому очікується, що вітчизняна економіка й надалі відновлюватиметься завдяки стійкому внутрішньому попиту, хоча війна стримуватиме зростання валового внутрішнього продукту України. У згаданому вище «Інфляційному звіті. Січень 2025 року» зазначається, що в Україні «реальний ВВП наразі є близьким до потенційного рівня і залишатиметься близьким до нього й надалі. Потенційний ВВП зростатиме завдяки підвищенню продуктивності виробництва. Проте темпи зростання стримуватимуться дефіцитом робочої сили та обмеженістю інвестицій у виробничий капітал». На цій підставі фахівці НБУ вважають, що зростання ВВП у 2025 р. пришвидшиться до 3,6 %. У 2026 р. реальний ВВП України зросте на 4,0 %, а у 2027 р. – на 4,2 %. Зазначимо, що ще в жовтні 2024 р. прогноз НБУ щодо зростання ВВП України був дещо більш оптимістичний: у 2025 р. – 4,3 %, у 2026 р. – 4,6 %.

Також НБУ в «Інфляційному звіті. Січень 2025 року» прогнозував, що «у перші місяці 2025 р. інфляція, вірогідно, надалі зростатиме через вплив як тимчасових чинників, зокрема ефектів нижчих минулорічних урожаїв, так і фундаментальних, передусім тиску з боку виробничих витрат бізнесу... Однак уже із середини року споживча інфляція почне знижуватися, передусім завдяки заходам процентної політики НБУ, стійкості валютного ринку та розширенню пропозиції продовольчих товарів. Поступово зменшуватиметься ефект перенесення на інфляцію підвищених витрат на енергозабезпечення, що вже в значній мірі відбувся. Зростання заробітних плат залишатиметься проінфляційним чинником, який послаблюватиметься разом зі зниженням темпів їх росту. Ряд затверджених та очікуваних змін у податковому законодавстві визначатимуть високі рівні адміністративної інфляції й на прогнозному горизонті. Так, з огляду на необхідність розширення внутрішньої

ресурсної бази для фінансування значних бюджетних потреб, а також виконання євроінтеграційних зобов'язань України надалі поетапно підвищуватимуться акцизи на тютюнові вироби, а також пальне й алкогольні напої... Очікується, що наприкінці 2025 р. інфляція сповільниться до 8,4 %, а у 2026 р. – до мети 5 %».

При цьому наголошується, що в Україні «роль державного сектору у формуванні тенденцій економічного розвитку залишатиметься значною. Це насамперед зумовлено потребою у видатках для посилення оборонного потенціалу, реалізації проектів відновлення та гуманітарної сфери, а також розбудови інфраструктури. Однак дефіцит (зведеного. – Прим. ред.) бюджету поступово скорочуватиметься (з 19,3 % ВВП у 2025 р. до 7 % ВВП у 2027 р.) за рахунок зміцнення внутрішньої ресурсної бази та зниження відношення державних видатків до розмірів економіки».

Також, зазначено у звіті НБУ, «очікується, що у 2025 р. Україна отримає 38,4 млрд дол. США зовнішнього фінансування. Ураховуючи заходи уряду з нарощування власних надходжень і залучення на внутрішньому борговому ринку, цих коштів має вистачити для повного покриття запланованого дефіциту бюджету на цей рік (близько 19 % ВВП без урахування грантів у доходах) без звернення до емісійних джерел. Зі свого боку, НБУ зможе компенсувати структурний дефіцит валюти в приватному секторі та згладжувати надмірні курсові коливання. Це дасть змогу підтримувати стійкість валютного ринку, що сприятиме досягненню інфляційної мети 5 % на горизонті політики».

Прогноз НБУ щодо української зовнішньої торгівлі був такий. Згідно з щогорічною січневою оцінкою вартість експорту товарів і послуг Україною у 2024 р. становила 56,1 млрд дол. США і прогнозувалася у 2025 р. на рівні 58,1 млрд дол., у 2026 р. – 63,5 млрд дол., у 2027 р. – на рівні 67,0 млрд дол. Вартість імпорту товарів і послуг в Україну, відповідно, оцінювалася НБУ у 2024 р. – у 91,8 млрд дол., у 2025 р. – у 96,9 млрд дол., у 2026 р. – у 99,3 млрд дол., у 2027 р. – на рівні 102,2 млрд дол. США. Як видно з наведеного, очікується, що у 2025 р. імпорт товарів і послуг в Україну зростатиме дещо швидше за експорт товарів і послуг Україною, а у 2026 і 2027 р. співвідношення темпів росту імпорту й експорту товарів і послуг зміниться на протилежне. Хоча загалом у 2025–2027 рр. прогнозовані темпи зростання української зовнішньої торгівлі доволі незначні.

Також в НБУ прогнозували деяке зростання приватних грошових переказів в Україну, в основному від українських трудових мігрантів і біженців. Так, згідно із щогорічною січневою оцінкою сума приватних грошових переказів в Україну у 2024 р. становила еквівалент 9,6 млрд дол. США. Надалі цей показник прогнозується на рівні 10,1 млрд дол. у 2025 р., на рівні 11,4 млрд дол. – у 2026 р., на рівні 12,0 млрд дол. США – у 2027 р. Зазначимо, що у 2022–2027 рр. суми приватних грошових переказів в Україну скорочувалися. Тому сама по собі прогнозована зміна зазначеного тренду

динаміки приватних грошових переказів в Україну у 2025 р. видається дещо дискусійною.

Зі свого боку, Міністерство економіки України в середині березня повідомило, що «у лютому 2025 р. ВВП України зріс на 0,7 %, а за підсумками перших двох місяців року – на 1,1 %. Дещо нижчий початок року є віддзеркаленням нерівномірності тенденцій росту минулого року... Основними факторами зростання залишаються будівельна галузь, переробна промисловість та внутрішня торгівля». При цьому згадувалося, що прогноз зростання українського ВВП, закладений до Держбюджету України на 2025 рік становить 2,7 % (URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/4a3b0925-1a05-4c76-92ef-3698adf711c0?lang=uk-UA&title=UkrainskaEkonomikaZroslaNa1-1-ZPochatkuRoku-OsnovniDraiveriBudivnitstvo-PererobnaPromislovistTaTorgivlia>).

У Світовому банку вважають, що «зростання українського ВВП уповільниться у 2025 р. до 2 після 3,2 % у 2024 р., якщо активні бойові дії триватимуть протягом року... Водночас Світовий банк очікує стійке відновлення на 7 % у 2026 р., за умови припинення активних бойових дій, підтримки інвестиціями в споживання та відбудову» (URL: <https://biz.censor.net/news/3530766/svitovyyi-bank-tsogo-roku-prognozuye-spovilnennya-zrostannya-ekonomiky-ukrayiny-do-2>).

Також прогноз валового внутрішнього продукту України оприлюднив і Міжнародний валютний фонд. Як зазначають у МВФ, основними факторами, що впливають на падіння ВВП, є: дефіцит робочої сили, пошкодження енергетичної інфраструктури та продовження війни з Росією. При цьому в МВФ за підсумками 2025 р. реальне зростання ВВП України оцінюють у 2–3 % (URL: <https://biz.nv.ua/ukr/ukraine/events/mvf-prognozuye-shcho-zrostannya-vvp-v-ukrajini-spovilnitsya-do-2-3-cherez-rizni-faktori-50494238.html>).

Зі свого боку, наприкінці лютого цього року Європейський банк реконструкції та розвитку прогнозував, що «зростання ВВП України 2025 р. становитиме 3,5 %, оскільки країна бореться з інфляцією, спричиненою атаками РФ на об'єкти електроенергетики, та 5 % у 2026 р., якщо воєнні дії припиняться» (URL: <https://delo.ua/news/ekonomika-ukrayini-moze-zrosti-na-5-u-2026-roci-yakshho-pripinyatsya-vojenni-di-ji-jebrr-442358>).

Спільний макроекономічний прогноз розвитку України на 2025–2026 рр. опублікували також ІЕД і German Economic Team (Німеччина). «Наш прогноз ґрунтується на кількох припущеннях, у тому числі на тому, що у 2025–2026 рр. США та інші міжнародні партнери України продовжать виконувати свої зобов'язання щодо фінансової та військової підтримки. Останні заяви Президента США Д. Трампа про повну зупинку американської підтримки України означають, що один з ризиків для української економіки реалізувався. Однак, незважаючи на це та зростання невизначеності, наш економічний прогноз, який готувався наприкінці січня, залишається актуальним. Ми продовжимо слідкувати за подіями і в разі

необхідності оновимо прогноз», – заявив старший науковий співробітник ІЕД В. Кравчук.

При цьому виділено такі економічні чинники зростання в Україні. З боку попиту на товари й послуги: основними рушіями будуть приватне споживання та інвестиції в екстрене відновлення; з боку пропозиції товарів і послуг: очікується зростання в ключових секторах – сільському господарстві, промисловості, торгівлі. Водночас проблеми в енергетиці обмежуватимуть розвиток. З боку зовнішньої торгівлі: Експорт покращиться завдяки відкриттю логістичних маршрутів у Чорному морі. Водночас дефіцит торгівлі залишатиметься високим через значні військові та енергетичні витрати.

Основними ризиками реалізації зазначеного економічного прогнозу є: «Військові загрози: продовження війни може завдати значних додаткових збитків інфраструктурі та поставити під загрозу подальшу економічну стабільність. Залежність від міжнародної підтримки: скорочення або затримка фінансової допомоги може загальмувати відновлення економіки та поглибити кризу. Ринок праці: мобілізація та міграція обмежують кадрові ресурси. Дефіцит кваліфікованих працівників створює труднощі для розвитку економіки. Енергетичні ризики: триваючі атаки на енергетичну інфраструктуру можуть спричинити перебої в електропостачанні та підвищення витрат для бізнесу й домогосподарств. Сільське господарство: скорочення врожаю через мінування земель і порушення ланцюгів постачання може призвести до зменшення експортних надходжень. Фінансова нестабільність: високий державний борг і зовнішні економічні ризики чинять тиск на банківський сектор, що потребує пильного моніторингу».

Згідно із цим прогнозом реальний ВВП України у 2025 р. зросте на 2,9 %, у 2026 р. – на 3,2 %. Головні прогнозні макроекономічні показники по Україні на цей період такі. «Інфляція. Очікується, що у 2025 р. вона становитиме 12,5 %, а у 2026 р. знизиться до 6,5 %. Державний борг. У 2025 р. прогнозується на рівні 89 % ВВП, у 2026 р. – 85 %. Баланс поточного рахунку. У 2025 р. міжнародні гранти тимчасово забезпечать рівновагу, проте у 2026 р. прогнозується дефіцит у 5,7 % ВВП. Потреби у фінансуванні держбюджету, з урахуванням внутрішнього боргу, становитимуть 52,5 млрд дол. у 2025 р. та 55,2 млрд дол. у 2026 р. Дефіцит державного бюджету. Цей показник залишиться високим – 20 % ВВП у 2025 р. та 19 % у 2026 р.» (URL: <http://www.ier.com.ua/ua/institute/news?pid=7639>).

Проведене вище дослідження свідчить, що найбільш детальні макроекономічні прогнози розвитку ситуації в Україні оприлюднили Національний банк України та Інститут економічних досліджень та політичних консультацій спільно з German Economic Team. Хоча загалом ступінь цієї деталізації має вельми обмежений характер, що обумовлено дуже високим ступенем невизначеності подальшого розвитку подій у повномасштабній російсько-українській війні.

Узагальнення наведених вище прогнозів свідчить, що оцінки перспектив приросту валового внутрішнього продукту (економіки) України у 2025 р.

загалом доволі близькі та перебувають у межах 2–3,6 %. Причому прогнози розвитку економіки України на 2025 р. загалом більш песимістичні, ніж на 2026–2027 рр. Водночас прогнозисти наголошують, що значні зміни в повномасштабній російсько-українській війні викликатимуть необхідність коригування прогнозів розвитку економіки України.

Утім, деякі із згадуваних вище загроз для функціонування української економіки, обумовлені саме повномасштабною російсько-українською війною, останнім часом уже почали реалізовуватися. Зокрема, ідеться про необхідне зростання імпорту газу в Україну з Європи у 2025 р., обсяги та вартість якого не були враховані в згадуваних вище прогнозах.

У попередніх розділах наводилися думки директора Центру досліджень енергетики О. Харченка, який, оцінюючи наслідки російських атак на українську газову промисловість, зазначив: «На жаль, О. Чернишов, який очолював Нафтогаз, не сформував відповідних запасів обладнання і, як ми тепер точно знаємо, захист об'єктів не був достатньо сформований, і це треба констатувати». Тому, на думку О. Харченка, для забезпечення майбутньої роботи української енергетики не пізніше травня 2025 р. Україна повинна почати масштабний імпорт газу, що потребуватиме приблизно 1,8–2 млрд дол. (URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/poshkodzheni-rf-potuzhnosti-blizko-gazovidobutku-ukrajini-nemozhливо-vydnoviti-shkidko-ekspert-50496941.html>).

Наприкінці березня Д. Сахарук, гендиректор компанії “D.Trading”, що входить в енергохолдинг «ДТЕК», заявив, що «Україні знадобиться імпортувати до 5 млрд куб. м газу в сезон із квітня 2025 р. до квітня 2026 р.». Дещо раніше агентство “Reuters” повідомляло, що «Україна з квітня по жовтень буде змушена імпортувати щонайменше 4 млрд куб. м газу, загальною вартістю до 1 млрд дол.» (URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/import-gazu-z-yevropi-v-ukrajinu-2025-roku-stane-rekordnim-skilki-paliva-dovedetsya-zakupiti-50500984.html>).

Зі свого боку, пресслужба НАК «Нафтогаз України» 28 березня 2025 р. повідомила, що «російські військові здійснили чергову атаку на енергетичні об'єкти групи Нафтогаз, унаслідок чого пошкоджено газовидобувні потужності... Зазначається, що це вже 18 комбінована атака на інфраструктуру Нафтогазу від початку повномасштабної війни і восьма з початку цього року» (URL: <https://biz.censor.net/news/3543750/vorog-obstrilyav-ob-yekty-naftogazu-poshkodjeno-gazovydobuvni-potujnosti>). Якщо взяти до уваги, що це може бути далеко не остання подібна російська атака на українську газову промисловість цього року, то згадувані вище додаткові витрати на імпорт газу в Україну у 2025 р. на суму 1 млрд дол. видаються цілком вірогідними.

Це спричинить потребу в корекції прогнозу вартості імпорту товарів і послуг в Україну у 2025 р., вірогідно і у 2026 р. І подібні ситуації через повномасштабну російську воєнну агресію цілком можуть траплятися й далі.

Отже, виникатиме перманентна потреба в корекції прогнозів розвитку економіки України.

Також треба наголосити, що більша частина розглянутих вище прогнозів розвитку економіки України, по суті, була напрацьована ще до вступу на посаду 47-го президента США Д. Трампа та формування його адміністрації. І вже на початку діяльності новообраного Президента США стає зрозумілим, що зовнішньополітичний курс США, у тому числі й стосовно повномасштабної російсько-української війни, зазнаватиме істотних змін. Відповідно, зазнають змін тренди розвитку світової, а отже, української економіки. Наприклад, вірогідне зростання мит на товари й послуги призведе до зміни рівнів цін на товари і послуги та обсягів міжнародної торгівлі й спричинить ланцюгову реакцію в національних економіках по всьому світу. Не можна виключати й зменшення обсягів міжнародної фінансової підтримки України вже у 2025 р. Однак питання щодо конкретних параметрів таких змін поки залишається відкритим і може бути предметом окремого дослідження. Загалом через усі зазначені вище обставини може з'явитися потреба в перегляді прогнозів розвитку економіки України вже в недалекому майбутньому (*При підготовці цієї роботи була використана інформація з таких джерел: Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво (<http://www.bank.gov.ua>); Міністерство економіки України (<https://www.me.gov.ua>); Державна служба статистики України (<http://www.ukrstat.gov.ua>); Інститут економічних досліджень та політичних консультацій (<http://www.ier.com.ua/ua>); Ліга.net (<https://www.liga.net>). – 2025. – 26.02; РБК Україна (<https://rbc.ua>). – 2025. – 22.01; «Споживчі настрої в Україні» / ТОВ «Інфо Сapiєнс» (<https://www.sapiens.com.ua>); Цензор.net (<https://censor.net.ua>). – 2025. – 25, 26.02; 17, 28.03; Delo.ua (<https://delo.ua>). – 2025. – 24, 25, 27, 28.02; NV (<http://nv.ua>). – 2025. – 25.02; 1, 4, 8, 11, 26.03).*

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

Засідання Президії НАН України 2 квітня 2025 р.

Під головуванням Президента НАН України, академіка А. Загороднього 2 квітня 2025 р. відбулося чергове засідання Президії НАН України.

Цього дня було заслухано дві наукові доповіді.

Про «Низькотемпературні аспекти квантових технологій: стан і перспективи інноваційного розвитку» у своїй доповіді розповів виконувач обов'язків директора Фізико-технічного інституту низьких температур ім. Б. І. Веркіна НАН України, доктор фізико-математичних наук О. Долбин.

Він зазначив, що квантові технології, зокрема низькотемпературні, є одним із ключових напрямів розвитку сучасної науки і техніки, маючи потенційно революційні застосування в різних сферах. Найперспективнішими

є дослідження в галузі квантових обчислень, квантової інженерії та квантової криптографії. Так, квантові обчислення можуть стати основою для розв'язання складних багаточастинкових задач, моделювання хімічних та біологічних процесів, розроблення нових методів персоналізованої медицини. Насамперед створення надчутливих квантових датчиків сприяє покращенню медичної діагностики та має важливе значення для підвищення рівня безпеки. Використання квантових алгоритмів у фінансовому секторі та логістиці відкриває можливості для підвищення ефективності управлінських рішень, зменшуючи витрати і ризики.

У зв'язку з цим, доповідач підкреслив необхідність активізації наукових досліджень в Україні у цій перспективній і стратегічно важливій галузі та зауважив, що подальший розвиток квантових технологій є неможливим без фундаментальних досліджень в галузі фізики низьких температур. У цьому аспекті Фізико-технічний інститут низьких температур ім. Б. І. Веркіна має значний досвід і низку вагомих результатів.

Так, у 2024 р. за підтримки Міжнародної програми IMPRESS-U в Інституті створено Харківський квантовий центр, метою якого є розвиток низькотемпературних квантових технологій та міжнародного наукового партнерства. Серед основних досягнень, які було отримано в різних напрямках, О. Долбин відзначив розроблення елементів для квантових розрахунків, зокрема сполук алюмоборатів, у яких атоми рідкоземельних елементів є матрично ізольованими; розроблення теорії охолодження квантових пристроїв до наднизьких температур за допомогою величезного еластокалоричного ефекту в ланцюгово-спінових матеріалах; створення мезоскопічних структур з надпровідних аморфних чи текстурованих тонких плівок MoSi, які можуть працювати як детектори поодиноких фотонів; розроблення пристроїв з мінімальною індуктивністю, що здатні працювати на надвисоких частотах з максимальною чутливістю і використовуватися як надчутливі датчики магнітного поля або як «потоківі кубіти».

Доповідач також наголосив на значному науковому потенціалі Фізико-технічного інституту низьких температур ім. Б. І. Веркіна у сфері створення кріогенних систем для підтримання квантових станів. На жаль, через російську збройну агресію кріогенне обладнання установи зазнало пошкодження, тому відновлення кріогенної інфраструктури є невідкладним завданням.

Під час виступу О. Долбин окремо відзначив важливість роботи Харківського квантового семінару, організованого Фізико-технічним інститутом низьких температур ім. Б. І. Веркіна спільно з Національним науковим центром «Харківський фізико-технічний інститут» та Харківським національним університетом ім. В. Н. Каразіна як важливої платформи для обміну досвідом між українськими науковцями та дослідниками відомих лабораторій світу.

В обговоренні доповіді виступили завідувач відділу Інституту фізики НАН України, академік НАН України Л. Яценко, директор Київського академічного університету, академік НАН України О. Кордюк. До дискусії

також долучилися академіки НАН України В. Локтев, О. Хіміч. Вони відзначили надзвичайну актуальність доповіді, вагомість та перспективність, одержаних харківськими науковцями експериментальних результатів, які відкривають нові можливості для інтеграції України в міжнародний дослідницький простір та світову квантову екосистему.

Другу доповідь «Українська літературна мова кінця ХХ – першої чверті ХХІ ст.: стан і тенденції розвитку» представив завідувач відділу загального мовознавства Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, член-кореспондент НАН України О. Тараненко.

Він зазначив, що в умовах функціонування української літературної мови як державної мови України всебічний і комплексний аналіз загального стану і тенденцій її розвитку потребує посиленої уваги з боку наукових установ НАН України та закладів освіти МОН України. Важливою є координація з роботою Національної комісії зі стандартів державної мови та Уповноваженого із захисту державної мови, з Національною і Міжнародною асоціаціями українців, із Всеукраїнським товариством «Просвіта» імені Тараса Шевченка. Також актуальним є завдання зміцнення кадрового ресурсу для підтримки відповідного наукового напрямку.

Як наголосив доповідач, у період державної незалежності України завдяки зусиллям мовознавчих установ НАН України та закладів вищої освіти країни масштаб досліджень різних аспектів будови, функціонування та розвитку української літературної мови істотно розширився. Так, вже створено словники української мови різного типу і різного призначення – тлумачні, перекладні, термінологічні, орфографічні та інші, посібники з культури української мови, граматики української мови. Удосконаленню орфографічних навичок користувачів української мови сприяє оновлена редакція «Українського правопису», в останньому виданні якого, зокрема, не тільки охоплено значно ширший комплекс складних випадків написання, а й у ряді моментів спрощено, уніфіковано, а отже, і демократизовано правила орфографії та пунктуації. Українські мовознавці брали активну участь також у створенні таких українськомовних нормативних документів у сфері термінології та номенклатури науки і виробництва, що за часів СРСР існували тільки російською мовою, як Державні стандарти на терміни та їх визначення (ДСТУ), кількість яких у різних галузях вже перевищує 1000, офіційних «Класифікаторів професій», а також у розробленні правил відтворення літер українського алфавіту засобами латинської графіки (норм «української латиниці»).

О. Тараненко відзначив, що разом з необхідністю подолання проблем попереднього радянського періоду, актуалізувалося питання нинішнього масованого впливу англійської мови. Насамперед заявляє про себе проблема засмічення публічного мовного простору (включно з телебаченням, радіо, інтернетом) явищами вульгаризації, жаргонізації. Крім того, у різних сферах науково-технічної мови далеко не поодинокими є явища різнобою,

варіантності, коли на позначення одного поняття, однієї реалії співіснують різні назви.

За словами доповідача, одним з найактуальніших завдань, що стоять перед українськими науковцями, є дослідження змін в українській мові у період російсько-української війни. Вирішенню цих завдань сприятиме створення єдиного державного тезаурусу української мови – завдання, яке міститься у переліку заходів Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 р.

В обговоренні доповіді виступили голова Національної комісії зі стандартів державної мови Ю. Чернобров, повний професор кафедри сучасних мов і культур Університету Пейс (м. Нью-Йорк, США) А. Даниленко, провідний науковий співробітник відділу слов'янських мов Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, доктор філологічних наук П. Селігей, директор Українського мовно-інформаційного фонду НАН України, академік НАН України В. Широков, завідувач відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України, доктор філологічних наук Є. Карпіловська, директор Інституту української мови НАН України, доктор філологічних наук П. Гриценко, директор Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, академік НАН України Б. Ажнюк. До дискусії також долучилися академіки НАН України Я. Яцків, В. Локтев. Усі учасники обговорення відзначили високу актуальність заслуханого доповіді та були одностайні в думці, що наукова діяльність у сфері досліджень сучасного стану та тенденцій розвитку української літературної мови потребує подальшого розвитку і поглиблення її теоретико-методологічних засад, а також нарощення кадрового потенціалу в цій галузі. Цю роботу можна ефективно реалізувати об'єднанням зусиль науковців НАН України, інших установ та органів влади.

Наостанок учасники засідання розглянули кадрові і поточні питання.

Зокрема, Президія заслухала інформацію віцепрезидента НАН України, академіка НАН України О. Рафальського про засідання Комітету з присудження Премії НАН України «За популяризацію науки» та результати проведення конкурсу за 2024 р. і затвердила їх (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 4.04*).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

У НАН України завершили фундаментальний видавничий проєкт з історії України.

Наприкінці грудня 2024 р. у Видавничому домі «Академперіодика» НАН України вийшла друком остання – сьома за ліком – книга масштабного проєкту «Україна. Нариси історії». Автори створили найбільший і наразі найповніший новітній український історичний гранд-нарратив, у якому

акумульовано новітні здобутки української історіографії в аспектах концептуалізації національного історичного процесу. Проект спрямовано на найширшу читацьку аудиторію, а всі його книги викладено у відкритому доступі на сайтах Інституту історії України НАН України та Видавничого дому «Академперіодика» НАН України.

«...Інтелектуальний продукт під назвою “Україна: Нариси історії”, видання якого щойно завершилося, є результатом тривалої й копіткої підготовчої роботи, – розповів у статті для журналу «Вісник Національної академії наук України» академік НАН України В. Смолій директор Інституту історії України НАН України (під егідою саме цієї академічної наукової установи українські історики реалізували проект, про який мовиться). – По суті, ідеться про попередні напрацювання українських істориків фактично впродовж трьох останніх десятиліть. Засадничою ідеєю, покладеною в його основу, стало прийняття тієї очевидності, що національна історія нині сприймається світовою гуманітарною співдружністю як один із багатьох форматів, дискурсів, способів, якими послуговуються науковці у представленні минувшини. Тому наявність різноманітних версій та варіацій прочитання минулого вже сама по собі позбавляє національний історичний наратив того ореолу ексклюзивності й претензійності, який йому подеколи невинно приписують. Адже варіативність, версійність у конструюванні й презентації історії сьогодні не заперечується жодним фаховим істориком, попри значні світоглядні та епістемологічні відмінності.

...авторський колектив запропонував читачеві версію національної минувшини як низки доповнюючих, конкуруючих, перехресних, суміжних стратегій і концептуалізацій, що, звичайно, не виключає й фрагментарних або мозаїчних способів представлення. Зі сторінок видання національний історичний процес постає не як формалізована, ексклюзивна та націєцентрична цілісність, а радше як продукування низки різних, втім зумовлених логічною послідовністю, комбінованих проєкцій, масштабів і вимірів з обсягу українського минулого, посталих з локально-регіональних, соціокультурних, культурологічних, антропологічних, цивілізаційних, глобальних, транснаціональних та інших перспектив».

Чим вирізняється наратив, втілений у проєкті «Україна. Нариси історії»? Передусім новаторським представленням історії первісної людини у геоприродному та соціокультурному середовищах. Чільне місце посідає висвітлення процесу переходу від передісторичних до історичних часів, а також соціокультурних впливів античного світу на Північне Причорномор'я. Із новітніх позицій представлено історію Русі, котра розглядається у світлі структур і ритуалів влади, елементів ідеології, територіальних структур та етнічності, структур економіки і соціальності тощо. Водночас середньовічну історію репрезентовано з відмінних соціо- й етнокультурних перспектив кочового Сходу та Півдня, як-от улусу Джучи, генуезької Газарії та Османських провінцій Надчорномор'я.

Оригінальне прочитання і концептуальне потрактування здобули й інші історичні епохи, передусім Литовська та Польська / Річпосполитська доба в історії України, а також переломи і метаморфози історичного буття західноукраїнських земель. У світлі історичної компаративістики, ідеологічних, психологічних, комеморативних вимірів розглянуто феномен Національної революції серед. XVII ст. У розрізі різних структур, засад, тенденцій і викликів відтворено складний та багатовимірний процес конституювання і трансформування Українського Гетьманату як ранньомодерної держави на перехресті супротивних геополітичних викликів.

Запропоновано новітню концептуалізацію та синхронне зіставлення розгортання і перебігу історії України у складі двох імперій – Габсбургів і Романових. Представлено впливи тогочасних геополітичних зрушень, магістральних економічних і соціальних трансформацій, історію станів та спільнот, формування владних інститутів, входження українців до імперських військових структур, становлення культурних та інтелектуальних середовищ, етноконфесійні практики і відносини, проекти, виклики і суперечності модернізації в обох імперіях, акультурацію та русифікацію, конфронтацію традиційного і модерного в культурному, політичному та соціальному бутті, політизацію українського національного руху, парламентське життя тощо. Крім того, введено низку нових сюжетів і проблем, які суттєво збагачують, розширюють та модифікують історію українського «довгого» XIX ст., як-от: становище юдеїв і мусульманського населення, поява хасидизму, кримськотатарський рух за духовне відродження, національні змагання поляків на теренах Галичини та Правобережної України, жіночий рух, мистецькі, літературні, культурні стильові напрями і течії, переселенські та міграційні процеси тощо.

Нову та новітню історію України якнайтісніше синхронізовано з європейською та світовою минувшиною. По-новому осмислено своєрідні повороти революційного дійства 1917–1921 рр., які відображали коливання національних державно-політичних проєктів від ліво-соціалістичних до консервативно-ліберальних і навпаки. Подано новітню концептуалізацію радянського / червоного проєкту на обширах України, зокрема у світлі потуг тодішньої модернізації, гвалтовної і тотальної інструменталізації екстремістських політичних заходів у вигляді більшовицького терору, масованих репресій, чисток і низки руйнівних хвиль радянської. Спотворена соціокультурна природа радянського режиму постає у світлі прочитання і концептуалізації історії України як поля змагань за доби Другої світової війни і Холодної війни в умовах біполярного поділу світу. Новітні смисли представлено в концептуалізації сучасної історії України на тлі мережива складної і вкрай динамічної, мінливої сьогочасності. Висвітлення українського проєкту на перехресті нинішніх трансформацій, метафорично означених як посттоталітарний транзит, дало змогу показати причини та передумови сучасної російсько-української війни.

Запропоновано багатогранну і багатоаспектну модель перебігу історичного процесу в Україні на етапі раннього нового часу в усьому розмаїтті його локальних, регіональних і національних формовиявів. Як чинники консолідації акцентовано націєтворчу та державотворчу компоненти, а також основні маркери української ідентичності.

Чим іще цікавий проєкт «Україна. Нариси історії»? Пояснює академік НАН України В. Смолій:

«...Війна розпочинає і завершує охоплений трьома книгами [третього] тому хронологічний період. Війна як історична подія, інструмент вирішення геополітичних конфліктів, процес, спосіб виживання, історична травма, історичний досвід і шлях переосмислення суспільно значущих питань відіграла роль системотвірного чинника політичної та суспільної історії України [виділення – пресслужби НАН України]. Внаслідок Першої світової війни Україна з'явилася як суб'єкт на політичній мапі світу, внаслідок Другої світової війни вона стала соборною, нині, в контексті збройного російсько-українського протистояння в новому геополітичному полі вирішується питання підтвердження геополітичної суб'єктності України та її соборності».

«Усе “довге” ХХ ст. територія України була полем протистояння світових систем і політичних проєктів, що визначили саму суть цього періоду в історії людства. Від 1917 р. Україна опинилася в епіцентрі світового геополітичного конфлікту. Комунобільшовицький експеримент – явище вищого онтологічного порядку, відповідальне за низку трагедій ХХ ст., що врешті докорінно переформатували карту світу. Однак водночас комунобільшовицький експеримент переформатував сутність світу політичного і світу ментального. Україна наразі є і залишається єдиною країною – носієм живого досвіду добровільного позитивного виходу з тоталітарної пастки, аналогів якому немає у світі. Сутність російсько-української війни полягає в боротьбі негативної і позитивної відповідей на (нео)тоталітарний виклик».

«...Сучасна війна є глибоко закоріненою в нашій минувшині, її підґрунтя сягає низки попередніх історичних епох і періодів. Традиційно для російського ідеологічного маховика основними царинами творення нових історичних міфів та ідеологем у так званих класичних періодах української історії ставали киево-руська спадщина, претензії на територіальний спадок Великого князівства Литовського, націє- та державотворчість українців епохи раннього нового часу, з подальшим перенесенням дещо зміненої перспективи на добу українського національного відродження».

«...концептуальні пропозиції щодо конструювання двох “довгих” століть – ХІХ і ХХ – імперської та тоталітарної епох у національній історії дають змогу не лише краще переосмислити становище і конфігурації залежності України та українців за обох режимів, а й досягнути історичні причини, виміри і передумови сучасної війни. Концепт двох “довгих” століть дозволяє розглянути згадану проблематику у більш тривалій ретроспективі, зокрема сконцентрувати увагу на конфігураціях і метаморфозах залежності

українців в імперському та радянському проєктах, проаналізувавши їх з компаративної і глобальної перспектив. Адже поєднання тоталітарних і старих імперських рудиментів заклало наріжні засади неоімперської путінської Росії, які добре простежуються в її намаганнях будь-що-будь знищити сучасну Україну».

«Автори [книг видавничого проєкту “Україна. Нариси історії”] сформували потужне теоретико-методологічне підґрунтя для дослідження і концептуалізації процесів (пост)тоталітаризму і (пост)тоталітарного транзиту, що дозволяє на належному фаховому рівні аналізувати і діагностувати надпотужний виклик сьогодення – рашистський (нео)імперський і (нео)тоталітарний проєкт. Варто наголосити, що в цьому вітчизняні історики здобули безперечний науковий пріоритет. Здійснена ними робота дає суспільству і політикуму широкий емпіричний і теоретико-методологічний інструментарій для адекватного реагування на виклики сучасності, деконструкції імперського і комунобільшовицького дискурсів, протидії російським інформаційно-психологічним операціям на історичному ґрунті» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 28.03*).

Череп, що шепоче. Про еволюцію китоподібних розкажуть особливості скостеніння скелета

У березні 2025 р. фаховий журнал Scientific Reports, що належить до видавничої групи Nature, опублікував статтю: Evolution of accessory bones in cetacean skull coupled with decreasing rate of ossification of cranial sutures («Еволюція додаткових кісток у черепі китоподібних пов’язана зі зниженням швидкості скостеніння черепних швів»), яку підготували науковці відділу еволюційної морфології Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України – провідний науковий співробітник, доктор біологічних наук, професор П. Гольдін та аспірант В. Теліженко. Що досліджували автори і яких висновків дійшли – про це пресслужба НАН України розпитала П. Гольдіна.

Ідея виникла спонтанно. Я багато часу проводив у різних природничих колекціях в Україні і за кордоном, фотографував та обмірював черепи китоподібних для цілей інших досліджень. І під час роботи помітив, що інколи у черепах трапляються незвичні кістки, так звані додаткові. Вони не властиві більшості екземплярів, і їх немає в жодних описах. Тож я почав звертати на це увагу і систематизувати нові дані, передивився більше зразків – і згодом зібрав інформацію про цілу колекцію. Тоді і виникла ідея узагальнити дані та кількісно описати їх передусім, щоб збагнути еволюційні тенденції, за якими ці додаткові кістки виникають, і з’ясувати, з чим це може бути пов’язано.

На початку ми запропонували як робочу гіпотезу, а потім за допомогою кількісних розрахунків, які виконала моя співавтор пані В. Теліженко, довели, що наявність нововиявлених додаткових кісток позитивно корелює зі сповільненням скостеніння швів у черепі китоподібних.

Як виявили науковці парнокопитні – це найближчі родичі китоподібних. Усі вони мають спільного предка. Від основної генетичної гілки, яка дала початок всім парнокопитним, китоподібні відокремилися близько 55–53 млн років тому.

Важливо також, що ми першими виявили такі ж закономірності – щодо сповільнення скостеніння швів черепа – в оленів. Загалом і до нас було відомо, що черепи оленів мало костеніють. Але саме ми показали, що китоподібні продовжують цю тенденцію. Цікаво, що найбільш скостенілі черепи в китоподібних відповідають найменш скостенілим черепам в оленів. Тобто там, де олені закінчують, китоподібні підхоплюють і розвивають.

Так само ми стали чи не першими, хто виявив у різних оленів додаткові кістки, зокрема і схожі на ті, що є у китоподібних. Наприклад, ми знайшли їх в оленя мунтжака, Батьківщина якого – Південна Азія, передусім Індія (хоча він акліматизований також на британських островах). Скажімо так, ми довели, що мунтжак – найближчий до китоподібних серед парнокопитних.

Ми не лише показали, що ймовірність виникнення додаткових кісток позитивно корелює зі сповільненням скостеніння швів черепа, а й на додачу виявили закономірності еволюційної швидкості цих процесів. Ми показали, що сповільнення скостеніння виникає у китоподібних на початку їхньої еволюції. Тобто відколи вони перейшли до водного способу життя, швидкість еволюції їхнього скостеніння стрімко впала. На нашу думку, ця риса була іманентно властива їм від початку їхньої еволюції, а потім ще й еволюційно закріпилася. Сповільнене скостеніння черепа – це прояв еволюційної стратегії китоподібних.

Варто зазначити, що найменш скостенілі черепи трапляються у вусатих китів, а найрозумніші – все ж зубаті: косатка, кашалот, деякі дельфіни (наприклад афаліна) й ін. Одне слово, ми не певні, що тут є бодай якась кореляція з розвитком мозку й інтелектуальними здібностями. Особливості росту є певною загальною рамкою, в межах якої мозок та інтелект можуть розвиватися більше. Або ні.

Учені зауважили ще одну особливість – універсальну, більш притаманну китоподібним і зрозумілішу для пояснення. Вона полягає в тому, що якщо в черепі не костеніють шви, то з'єднання між кістками – рухомі. І це означає, що кістки черепа можуть зсуватись одна відносно іншої, а рухомий череп, який не затвердів цілком, функціонує як пружинна конструкція. Це корисне пристосування для тварин: коли кістки черепа ледь-ледь розширюються і створюють додатковий простір, китові чи дельфіну значно легше поглинути здобич, швидко засмоктавши її з потоком води. Ми вважаємо полегшення всмоктувального живлення ще однією перевагою особливої будови черепа китоподібних. Саме тому, на нашу думку, ця риса, притаманна китоподібним від початку їхнього вторинно водного способу життя, зрештою закріпилася на рівні всієї групи (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 4.04).

Науковці НАН України провели Міжнародну науково-практичну конференцію до 130-річчя М. Рильського.

З нагоди 130-ї річниці від дня народження організатора науки, поета, митця, перекладача М. Рильського 19–20 березня 2025 р. в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України у змішаному форматі тривала Міжнародна науково-практична конференція: «Збереження національної спадщини та розвиток культурних практик в умовах суспільних викликів». До заходу долучилося близько 140 учасників – науковці з установ Національної академії наук України й українських закладів вищої освіти, дослідники-працівники провідних музеїв України (Києва, Харкова, Одеси, Рівного, Львова, Черкас, Острога, Кам'янського, Переяслава й інших міст), а також іноземні колеги (з наукових установ Польщі, Киргизстану та Молдови).

Конференція розпочалася з урочистого відкриття пленарного засідання. Вітаючи учасників зібрання, модератор конференції, виконавач обов'язків директора Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, кандидат історичних наук Н. Стішова нагадала, що захід відбувається на тлі трагічного для нашої держави російського повномасштабного вторгнення, що триває вже четвертий рік. Війна призвела до масштабних руйнацій, відібрала життя у найкращих синів і дочок України, позначилася на всьому українському суспільстві. Як підкреслила Н. Стішова, можливістю й далі проводити наукові форуми та продовжувати україністичні дослідження вчені-соціогуманітарії академії, зокрема, учасники конференції, завдячують Збройним силам України. Світлу пам'ять героїв і героїнь, полеглих за волю та незалежність України, учасники конференції вшанували хвилиною мовчання.

Н. Стішова також підкреслила значення постаті М. Рильського для української та світової науки. За її словами, він був умілим організатором науки і талановитим керівником однієї з провідних академічних установ – багатопрофільного Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії (так, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України називався в роки директорування М. Рильського), покликаною комплексно досліджувати як народну, так і професійну національну культуру.

Учасників конференції привітали і поважні гості – директор Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, академік НАН України М. Жулинський і член Президії НАН України, виконавач обов'язків академіка-секретаря відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України, директор Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, академік НАН України Б. Ажнюк, які підкреслили винятковість М. Рильського як поета і науковця в українській національній спадщині ХХ–ХХІ ст.

На пленарному засіданні виступила також професор кафедри україністики Варшавського університету, доктор філологічних наук

В. Соболю. Відома науковиця виголосила доповідь: «Київ у візуальній антропології Максима Рильського», окремо проаналізувавши статтю: «Київ в історії України» й унікальну збірку «Співучий Києве, дитя живих століть» (вийшла друком 2023 р.), яку впорядкував онук М. Рильського М. Рильський.

Увагу присутніх привернув виступ голови Громадського об'єднання «Українське товариство Киргизької Республіки “Берегиня”» В. Нарозі, присвячений збереженню та популяризації української мови в Киргизстані. Гість пленарного засідання розповів про історію товариства і про відгомін творчості М. Рильського в діяльності його членів. Доповідач зауважив, що М. Рильський всією своєю літературною творчістю демонстрував красу і багатство української мови, порівнював народне слово з перлиною, наголошував на необхідності зберігати і плекати мову («як парость виноградної лози»). В. Нарозя також розповів, що в березні 2002 р. постать М. Рильського привернула увагу редколегії україномовної радіопередачі «Берегиня» і до дня народження митця в радіоефірі Киргизстану вперше пролунав звукозапис оригінального поетичного слова автора.

Доповідь зі ще однієї актуальної теми: «Міжнародна наукова діяльність ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України: історія, сучасний стан і перспективи» представила завідувач відділу української і зарубіжної фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, кандидат філологічних наук Л. Вахніна. Науковиця ґрунтовно висвітлила міжнародну діяльність Інституту, зокрема під керівництвом М. Рильського.

Міжнародний резонанс творчості митця знайшов своє продовження і в доповіді професора кафедри романської філології Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктора філологічних наук Д. Чистяка: «Науково-організаційна й творча діяльність М. Рильського у франкомовному соціокультурному просторі: спадкоємність, проблематика й перспективи». Учений наголосив на внескові М. Рильського в поширення шевченкіани у франкомовному соціокультурному просторі, а також на рецепції творчого доробку митця у франкомовних наукових і перекладацьких інтерпретаціях.

Учений секретар Інституту культурної спадщини Міністерства культури Республіка Молдова, доктор філософії Н. Градінару представила дослідження: «Стратегії збереження нематеріальної культурної спадщини в Республіці Молдова: сучасне бачення та практика», розглянувши поточні стратегії охорони нематеріальної культурної спадщини у Молдові та висвітливши сучасні перспективи, реалізовані практики і конкретні виклики.

Оригінальну типологічну репрезентацію творчості двох українських митців запропонував у своїй доповіді: «Максим Рильський та Олександр Довженко: неокласика і неоавангардизм у контексті становлення української нації ХХ століття» старший науковий співробітник відділу екранно-сценічних мистецтв та культурології Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, член-кореспондент Національної

академії мистецтв України С. Тримбач. Як зазначив дослідник, основною метою симбіозу творчості було витворення модерної української нації, досягнення певної рівноваги колективного й особистісного.

Наприкінці пленарного засідання учасники переглянули слайдову презентацію книги М. Рильського (онук): «Люби природу не для себе...» (документально-художній літопис) і хронікально-публіцистичний фільм «Побачення з Максимом Рильським» [2025 р., автор-оповідач – М. Рильський (онук), режисер – О.-Н. Науменко].

Далі перед присутніми виступив фольк-гурт «Гуляйгород» (учасники-вокалісти – дослідники-етномузикологи, молодші наукові співробітники відділу архівних наукових фондів, рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України О. Вовк та А. Філатова та провідний фахівець із фольклористики Центру фольклору та етнографії Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка І. Барамба), виконавши традиційні пісні Середнього Подніпров'я. Прозвучали три словесно-музичні твори. Перший – «Наш отаман Гамалія» – є піснею літературного походження (на слова Т. Шевченка) з аудіоархіву Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (її записали 1955 р. у с. Великі Сорочинці Миргородського р-ну Полтавської обл.). Другий твір – «Жила собі удівонька» – рекрутська пісня (записана 2003 р. в с. Вереміївка тодішнього Чорнобаївського р-ну Черкаської обл.). У 1955 р. Інститут здійснив комплексну експедицію в села Черкаської (зокрема, і в с. Вереміївка, де записали згадану рекрутську пісню) та Полтавської областей, перш ніж ці населені пункти затопили, будуючи Кременчуцьку ГЕС. Третій твір – «Та насіяли гречухи» – це жартівлива пісня з аудіоархіву Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (записана 1955 р. в с. Федорівка Кременчуцького району Полтавської області). Цю експедицію здійснили саме в роки директорування М. Рильського.

Конференція працювала у форматі секційних засідань і тематичних панелей 20 березня 2025 р., де заслухали понад 100 доповідей.

Електронна версія збірника тез всіх доповідей доступна на сайті Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України.

P.S. До ювілею М. Рильського відбулись і мистецькі заходи. 11 лютого та 18 березня 2025 р. у Будинку кіно в Києві Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України і Національна спілка кінематографістів України провели тематичний цикл кіновечорів. Вступну промову від Інституту виголосив член-кореспондент Національної академії мистецтв України С. Тримбач. Із вітальним словом до присутніх звернулася виконувач обов'язків директора Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, кандидат історичних наук Н. Стішова, яка відзначила титанічну роботу М. Рильського

як науковця і наукового менеджера та його величезні успіхи в налагодженні міжнародних контактів.

Під час кіновечорів продемонстрували присвячені видатному митцеві хронікально-публіцистичні фільми; виступив відомий бард, поет-пісняр, лауреат I Всеукраїнського поетичного вернісажу імені Максима Рильського «Троянди й виноград», старший науковий співробітник відділу космічної плазми Інституту космічних досліджень НАН України і ДКА України кандидат фізико-математичних наук І. Жук; поезії М. Рильського прочитав знаний майстер художнього слова, Народний артист України О. Комаров (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 2.04*).

У Бородянці представили академічне видання із свідченнями про російську окупацію.

Напередодні третьої річниці визволення Бородянки на Київщині від російської окупації (1 квітня 2022 р.), 29 березня 2025 р., у малому залі Палацу культури ім. Т. Г. Шевченка цього селища відбулася презентація книги: «Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Культура повсякдення часів російсько-української війни» (т. 12), виданої в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Захід ініціювали очільник волонтерського соціально-культурного проєкту: «Живі історії війни» О. Фещенко, Центр культури та туризму Бородянської селищної ради і Бородянська центральна бібліотека. До зібрання долучилися представники творчої інтелігенції селища, освітяни, митці, волонтери.

Селище, яке стало відомим на весь світ через скоєні тут росіянами жорстокі військові злочини, ще тільки гоїть рани. Про війну, що триває, промовисто свідчать розстріляний пам'ятник Т. Шевченку, гора уламків замість двох дев'ятиповерхівок у центрі, алея пам'яті героїв, соціальне модульне містечко (близько 4 тис. мешканців Бородянки втратили житло). У громадському музейному просторі, яким замінили знищений краєзнавчий музей, можна побачити короткий фільм із краєвидами селища до повномасштабного вторгнення і після нього, зразки української та ворожої зброї, речі і предмети, що мають символічне значення в сучасній історії селища: розстріляні, але вцілілі герб і прапор та чорний хліб окупаційного часу. Екскурсію містом для науковців Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України провів місцевий історик, краєзнавець В. Мойсеєнко.

Під час презентації видання виконувач обов'язків директора Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, кандидат історичних наук Н. Стішова розповіла присутнім про цю академічну установу й особливості наукової діяльності в умовах війни.

Завідувач відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН

України, кандидат історичних наук Г. Бондаренко звернула увагу на важливість етнології як науки про націю, на цінність народної культури та її роль у збереженні української ідентичності.

Про появу в Україні нової науково-прикладної дисципліни – воєнної антропології, – її основні завдання у контексті виявлення ворожих ідеологем, наративів, фіксації подій військового часу учасників презентації поінформував старший науковий співробітник цього ж відділу, кандидат історичних наук М. Бех.

Виступ однієї з упорядниць тому, старшого наукового співробітника згаданого відділу, кандидата історичних наук О. Таран присвячувався науковій концепції та структурі презентованого видання. Науковиця розповіла також про створення кореспондентської мережі книги і подякувала І. Петровій та О. Фещенко за ініціативу збирати свідчення про війну одразу ж, «по гарячих слідах», і 30 інтерв'ю, передані ініціаторками для оприлюднення.

Свій виступ про роботу з фіксації розповідей про війну письменниця і громадська діячка О. Фещенко супроводила фільмом, в якому на тлі подій початку 2022 р. пролунали голоси очевидців, які ці події проживали.

Знаковою була участь у презентації авторів історій, що увійшли до академічного видання. С. Костін і О. Правдива з Іванкова, Т. Перепелиця з Пісківки та Л. Кириленко з Бородянки поділились особистими розповідями про переживання війни. Попри небезпеку та загрози життю, С. Костін і О. Правдива під час російської окупації документували рух ворожої техніки і довколишні події, а зараз є активними волонтерами. Т. Перепелиця розповіла про допомогу своєї сільської громади біженцям з Бородянки й інших місць, які знайшли прихисток у Пісківці. Про важливість збереження колективної та особистої пам'яті про війну говорила Л. Кириленко. Вона відзначила своєчасність презентованого видання і додала: «Забути це все неможливо, хоч пам'ять і береже нас, стираючи емоції, спомини».

Учасники заходу говорили також про любов до рідного краю, особливо в умовах окупації чи вимушеної розлуки з ним. Про це йдеться і в численних розповідях, опублікованих у книзі.

Власні вірші про Бородянку і війну прочитала засновниця та режисер театру «Зарево», поетеса П. Лучко.

Керівник відділу культури і туризму Бородянської селищної ради Н. Вишинська високо оцінила науковий доробок Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України і подарувала науковцям місцеві сувеніри – брошку-півника, копію майолікового виробу, що вцілів разом із шафкою у розбомбленому вцент будинку, ставши одним із символів української незламності.

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України і Бородянська селищна рада домовилися співпрацювати далі (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 3.04).

На загальноакадемічному міждисциплінарному семінарі обговорили молекулярні механізми кальцієвої сигналізації в збудливих клітинах.

В Інституті біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України 28 березня 2025 р. відбулося чергове засідання загальноакадемічного міждисциплінарного семінару в галузі природничих наук «Актуальні питання фізико-хімічної та математичної біології».

З доповіддю: «Молекулярні механізми кальцієвої сигналізації в збудливих клітинах: функціональна роль ріанодинових рецепторів» виступив старший дослідник Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України, доктор біологічних наук В. Шкриль.

Засідання відкрив його головуєчий – академік НАН України С. Костерін, який розповів про науковий доробок доповідача в галузі вивчення ролі ріанодинових рецепторів у формуванні та модуляції концентрації іонів Са у м'язових і нервових клітинах.

У своїй доповіді науковець відзначив, що іони кальцію (Ca^{2+}) є універсальним вторинним посередником, який у клітинах регулює багато фізіологічних процесів, зокрема збудження, м'язове скорочення, вивільнення медіаторів, синаптичну пластичність, секрецію, транскрипцію генів та апоптоз. Внутрішньоклітинна концентрація Ca^{2+} контролюється завдяки різноманітним молекулярним механізмам, які включають іонні канали, кальцій-зв'язувальні білки, канали вивільнення Ca^{2+} з внутрішньоклітинних депо, а також катіонні обмінники та помпи, що забезпечують видалення кальцію з цитозолу. У збудливих клітинах, таких як нейрони або м'язові клітини, стимульований збудженням вхід Ca^{2+} в клітину може додатково спричиняти підвищення його концентрації шляхом вивільнення Ca^{2+} із внутрішньоклітинних кальцієвих депо, що відіграє регуляторну роль у реалізації відповідних клітинних функцій.

Експериментальні дослідження свідчать, що внутрішньоклітинна концентрація Ca^{2+} змінюється від 50 нМ у стані спокою до приблизно 10 мкМ під час пікових фізіологічних стимулів. Надходження Ca^{2+} із позаклітинного середовища здійснюється через активацію різних мембранних каналів: потенціалзалежних кальцієвих каналів (VGCC), іонотропних рецепторів глутамату та ацетилхолінових рецепторів, а також каналів транз'єнтного рецепторного потенціалу плазматичної мембрани. Крім того, у деяких випадках до цього процесу можуть залучатися $\text{Na}^+/\text{Ca}^{2+}$ -обмінник плазматичної мембрани або інші додаткові сигнальні шляхи. Основною внутрішньоклітинною органелою, що сприймає та обробляє кальцієві сигнали, які надходять від кальцієвих каналів плазматичної мембрани, є ендоплазматичний ретикулум (ER), а в м'язових волокнах – саркоплазматичний ретикулум (SR).

Далі доповідач відзначив, що ріанодинові рецептори (RyRs) – це клас кальцієвих каналів, розташованих всередині клітини на мембрані ER або SR. Активність RyRs регулюється різними факторами, зокрема змінами

концентрації іонів кальцію, фосфорилуванням, а також взаємодією з іншими білками. Ріанодинові рецептори чутливі до внутрішньоклітинного Ca^{2+} , тому підвищення його концентрації в цитозолі може стимулювати вивільнення Ca^{2+} через ці рецептори – процес, відомий як Ca^{2+} -індуковане вивільнення Ca^{2+} (CICR). Вивільнення Ca^{2+} з ретикулуму відбувається у вигляді дискретних подій, що мають стереотипну форму та можуть бути візуалізовані за допомогою конфокальної флуоресцентної мікроскопії та флуоресцентних Ca^{2+} -чутливих барвників. Ці події отримали назву Ca^{2+} -спалахів (Ca^{2+} sparks).

Цікаво, підкреслив доповідач, що взаємодія VGCC та RyRs у скелетному м'язі є алостеричною, тобто активність ріанодинового рецептора може змінюватися не шляхом безпосередньої взаємодії з його активним центром, а через пряме зв'язування з кальцієвими каналами плазматичної мембрани. При цьому активація рецептора не вимагає механізму CICR. За фізіологічних умов Ca^{2+} -спалахи, що є мініатюрними проявами CICR, майже не фіксуються в інтактних скелетних м'язових волокнах дорослих ссавців.

У своїй доповіді доповідач також звернув увагу присутніх на те, що мітохондрії виконують не лише функцію фабрики клітинної енергії у вигляді АТФ, а й відіграють ключову роль в інших клітинних процесах. Підвищення концентрації Ca^{2+} в мітохондріях посилює продукцію нікотинамідаденіндинуклеотиду, активує транспорт електронів, змінює рівень протонів і сприяє утворенню активних форм кисню. Вважається, що окислення або нітрозативна модифікація RyRs, викликана підвищеною концентрацією реактивних кисневих сполук, може бути однією з причин появи Ca^{2+} -спалахів або активації механізму CICR у скелетних м'язах.

У кардіоміоцитах поява Ca^{2+} -спалахів зумовлена CICR не лише для ініціації цієї події, але і є важливою для поширення активації серед групи RyRs, відзначив В. Шкриль. Спонтанний характер Ca^{2+} -спалахів та невизначеність місця їх виникнення ускладнюють точне визначення параметрів таких мініатюрних сигналів. Сучасні методи швидкої конфокальної мікроскопії дають змогу детально досліджувати зміни внутрішньоклітинної концентрації Ca^{2+} у збудливих клітинах як на локальному рівні, так і в контексті швидких змін у межах всієї клітини.

Мобілізація Ca^{2+} -сигналізації також спостерігається в нейронах головного мозку. Зокрема, RyRs у периферичних і центральних нейронах можуть підсилювати та подовжувати вхідні Ca^{2+} -сигнали завдяки механізму CICR. Встановлено, що в сомі пірамідальних нейронів наявна ретикулярна мережа ER, яка простягається до дендритів та по всій довжині аксона, включаючи пресинаптичні бутони. Крім того, довготривала стимуляція пірамідальних клітин CA1-зони гіпокампу індукує вивільнення Ca^{2+} із дендритних або пресинаптичних ріанодинчутливих Ca^{2+} -депо.

На завершення доповіді В. Шкриль підкреслив важливу обставину – дисфункція ріанодинових рецепторів може призводити до порушень у вивільненні Ca^{2+} з внутрішньоклітинних депо, що, своєю чергою, може спричиняти м'язову слабкість і дегенерацію тканин. У серцевих клітинах

неправильне функціонування RyRs може викликати порушення циклічних змін концентрації Ca^{2+} , необхідних для нормального скорочення серцевого м'яза, що підвищує ризик розвитку аритмій. Дисфункція RyRs також асоціюється з різними патологіями, включаючи м'язову дистрофію Дюшена, серцеві аритмії та нейродегенеративні розлади, такі, наприклад, як хвороба Альцгеймера.

Із запитаннями до доповідача та обговоренням доповіді виступили член-кореспондент НАН України М. Куліш, член-кореспондент НАН України І. Фрицький, академік НАН України С. Костерін, доктори біологічних наук Л. Бабіч, Ю. Данилович, О. Матишевська, А. Тихомиров, кандидат біологічних наук Г. Косякова та ін.

Наступне засідання загальноакадемічного міждисциплінарного наукового семінару: «Актуальні питання фізико-хімічної та математичної біології» заплановане на квітень 2025 р. (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 1.04).

Наукові видання НАН України

Вийшов друком черговий випуск Всеукраїнської газети для науковців та освітян «Світ» [№ 6 (1330) за березень 2025 р.]

У номері:

с. 1 – колонка С. Галати «Як захистити науку і світ у часи нового “орвеллівського” божевілля»;

с. 2 – хроніки українського спротиву «Війна. Вистояти і перемогти» (4–15 лютого 2025 р.);

с. 3 – інформація «Про наукову й культурну спадщину, любов до рідної землі» – щодо дводенної конференції, присвяченої 130-річчю від дня народження організатора науки, поета, митця М. Рильського; дискусія академіків НАН України В. Локтева і М. Згуровського «“Навчання машин” чи “машинне навчання”?»;

с. 4 – стаття Д. Шулікiна «Розподiлена енергетика i мiкромережi» – про наукову доповідь заступника директора з наукової роботи Інституту електродинаміки НАН України доктора технічних наук І. Блінова на одному з нещодавніх засідань Президії НАН України;

с. 5 – репортаж С. Галати «Україна потребує підтримки дослідників і збільшення їхньої кількості» – про порядок денний березневого засідання Національної ради України з питань розвитку науки і технологій та ухвалені на цьому засіданні рішення;

с. 6 – стаття доцента Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидата філологічних наук А. Яковця «Нема нам щастя – мусить бути чудо» – про презентацію нового видання поеми Л. Костенко «Берестечко», яка відбулася напередодні 95-річчя мисткині;

с. 7 – інтерв'ю народного депутата України, голови підкомітету з питань лісових ресурсів, біорізноманіття, природних ландшафтів, об'єктів природно-заповідного фонду та з питань адаптації законодавства України до положень права Європейського Союзу Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування, кандидата біологічних наук Ю. Овчинникової О. Листопаду «Наша Смарагдова мережа – фантастична, але є і проблеми, і перспективи»; стаття керівника проєктів ООН та ЄС з порятунку Аральського моря й автора Дорожньої карти реформ у рамках шведського проєкту зі створення Координаційного центру з оцінки екологічних збитків А. Демиденка «У мене дежавю» – про те, як покарати Росію, котра не вперше отруює Чорне море;

с. 8 – інтерв'ю президента Національного центру «Мала академія наук України», академіка НАН України С. Довгого А. Шкрьобі «Музей математики “Кубоїд” та інші можливості розвитку, що їх відкриває МАН».

Газету «Світ» читайте також на її вебсайті та фейсбук-сторінці (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 1.04*).

Міжнародне співробітництво у галузі освіти та науки

Міжнародна конференція молодих математиків (анонс)

У режимі онлайн 4–6 червня 2025 р. відбудеться Міжнародна конференція молодих математиків, організатором якої є Інститут математики НАН України.

До участі запрошуються студенти, аспіранти, викладачі та дослідники віком до 40 років.

Цей захід – чудова нагода для молодих математиків у колі однодумців поділитися результатами своїх досліджень та отримати відгуки фахівців.

Напрями роботи конференції:

– Математика.

– Прикладна математика.

Робочі мови конференції: англійська, українська.

Для участі в роботі конференції та публікації тез (онлайн) необхідно до 10 травня 2025 р. зареєструватися і подати тези для розгляду програмним комітетом.

За додатковою інформацією звертайтеся на електронну адресу: imath.young@gmail.com

Більше інформації про конференцію та процедуру реєстрації можна знайти на офіційному сайті заходу (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 1.04*).

Міжнародна матеріалознавча конференція “HighMatTech-2025” (анонс)

З 6 по 10 жовтня 2025 р. відбудеться IX Міжнародна матеріалознавча конференція “HighMatTech-2025”, яка відбудеться як мережевий захід з кількома офлайн-локаціями по всій Україні:

- Львів (Фізико-механічний інститут ім. Г. В. Карпенка НАН України);
- Київ (Інститут проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича НАН України);
- Дніпро (Інститут чорної металургії ім. З. І. Некрасова НАН України);
- Харків (Інститут монокристалів НАН України).

Мета заходу – створення професійного середовища для обміну ідеями й останніми науковими результатами в галузі матеріалознавства, сприяння налагодженню зв’язків між вченими-матеріалознавцями та представниками промисловості, а також розширення участі українських вчених у міжнародних наукових програмах.

Тематика конференцій “HighMatTech”, які традиційно організовуються кожні два роки Українським матеріалознавчим товариством ім. І. М. Францевича у співпраці зі співорганізаторами, містить широкий спектр матеріалознавчих питань – від фундаментальних засад сучасного матеріалознавства до практичного використання розроблених матеріалів у промисловості. HighMatTech-2025 включатиме наступні тематичні симпозіуми:

- Метали та сплави.
- Композиційні матеріали.
- Кераміка та скло.
- Нанорозмірні матеріали.
- Водневе матеріалознавство.
- Функціональні оптичні матеріали.
- Плівки та покриття.

У межах HighMatTech-2025 заплановано пленарні та ключові доповіді за тематиками симпозіумів, усні доповіді та стендові презентації.

Робоча мова: англійська.

Можливі форми участі: усні та постерні (флеш) доповіді, слухачі.

Докладніше дізнатися про умови участі та подати тези можна через сайт конференції “HighMatTech-2025” (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 25.03).

Археологічна наука

Археологи академії та їхні іноземні колеги представили нові результати у вивченні генетичних витоків населення Північного Причорномор’я на сторінках журналу “Nature”.

У лютому 2025 р. відомий міжнародний журнал “Nature” опублікував статтю: A genomic history of the North Pontic Region from the Neolithic to the

Bronze Age, у якій представлено нові результати дослідження з геномної історії Північного Причорномор'я.

Серед співавторів статті – українські науковці-археологи С. Іванова, М. Відейко, Н. Котова, І. Потехіна, С. Махортих, Т. Ткачук.

Роботи з секвенування давньої ДНК проводилося в лабораторії Д. Рейха (Гарвардський університет, США), з якою українські вчені співпрацюють, починаючи з 2015 р.

Дослідження є новим етапом у вивченні генетичних витоків населення Північного Причорномор'я у період, що передував виникненню ямної культури, яка перевернула Стару Європу на рубежі бронзового віку. У цій статті припускається, що ймовірний епіцентр формування ямної культури на території Північного Причорномор'я знаходився у долині Нижнього Дніпра, в районі відомої археологічної пам'ятки Михайлівка на Херсонщині.

У статті представлено результати повногеномного аналізу 81 зразка з поховань епох неоліту, міді та ранньої бронзи з території Північного Причорномор'я. Дослідження показало, що цей регіон був місцем зустрічі нащадків мисливців-збирачів, давніх землеробів Старої Європи та скотарів Євразійського степу, а також джерелом міграцій углиб Європи. Уточнено складові компоненти геному неолітичного населення Північного Причорномор'я, яке склалося на генетичній основі західних (WHG, BHG) та східних (EHG) мисливців-збирачів, з дуже незначними домішками найдавніших європейських фермерів і кавказьких мисливців-збирачів (CHG).

За археогенетичними даними простежуються три міграційні хвилі до Північного Причорномор'я з Кавказу – Нижнього Поволжя (CLV). Близько 4500 р. до н.е. хвиля мігрантів з цих територій змішалася із трипільськими популяціями, сформувавши людність усатівської культури в Північно-Західному Причорномор'ї. Інша хвиля CLV мігрантів близько 4000 р. до н. е., змішавшись з нащадками неолітичних популяцій Середнього і Нижнього Подніпров'я, залишила свій слід у геномі носіїв культури Середній Стіг II. Третя міграційна хвиля близько 3300 до н. е., влившись до середовища нащадків середньостогівських племен, взяла участь у формуванні населення ямної культури Північного Причорномор'я, водночас залучаючи аутсайдерів, що є гнучкою стратегією, яка може пояснити успіх популяцій Північного Причорномор'я в поширенні своїх генів у Європі.

Особливо важливо, що в результаті цього дослідження з'явилися підстави для встановлення місця і часу появи генетичного ядра ямної культури на основі проаналізованого зразка з дитячого поховання з Михайлівки на Херсонщині (3635–3383 до н.е.), який заповнює часовий розрив між Середнім Стогом і ямною культурою.

На цьому етапі дослідження вважається, що 80 % геному ямників походить від популяцій Кавказу-Нижньої Волги і 20 % – від неолітичних мешканців долин Нижнього Дніпра та Середнього Дону. Завдяки швидкому поширенню, ямна культура привнесла нові гени та нові культурні елементи, такі як індоєвропейські мови та пов'язану з ними релігійну систему, в усі

куточки Європи та значні частини Азії близько 5 тис. років тому
(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 25.03).

Нагороди і відзнаки

Національна академія наук України присудила премії НАН України «За популяризацію науки» за підсумками конкурсу 2024 р.

Президія Національної академії наук України 2 квітня 2025 р. на своєму черговому засіданні присудила премії НАН України «За популяризацію науки» за підсумками конкурсу 2024 р.

Так, Премію НАН України «За популяризацію науки» в номінації «Найкраща науково-популярна публікація (серія публікацій) про наукові розробки та досягнення, проблеми розвитку науки та (або) публікація періодичного друкованого/електронного медіа про науку (журнали, газети, інтернет-сайти, зареєстровані як медіа, наукові рубрики у медіа)» присуджено О. Зеленій за цикл статей «Горизонти науки» на порталі мережі місцевих медіа «Громада.Груп».

У номінації «Найкраща програма про науку (радіо- та (або) телевізійні проєкти, які виходили на радіо-, телеканалах та (або) інтернет-мовленні), науково-популярний фільм» – О. Оленченку за ютуб-канал Aremath.

У номінації «Найкращий науково-просвітницький проєкт року (музейні, виставкові, фестивальні проєкти, лекторії, наукові кафе, спеціальні (тематичні) онлайн-проєкти, проєкти в соціальних мережах, подкасти, проєкти блогерів, проєкти інших форматів, що залучають широку громадськість (дорослих, дітей і школярів, студентів) до досягнень науки через публічні заходи)» – В. Дунцю, М. Дубровій і М. Кузьмінській – за проєкт «Мандрівний музей науки».

Лауреатам Премії буде вручено диплом та грошову винагороду на щорічній сесії Загальних зборів НАН України, яка відбудеться 28 квітня – 1 травня цього року.

Крім того, Президія НАН України ухвалила рішення відзначити Подякою НАН України окремих учасників за участь у конкурсі. Зокрема, О. Лайка, О. Рубеля (цикл телепрограм «Доступ до економічної інформації – ключ до стійкості громад та бізнесу під час війни»); В. Володавчика, В. Мешко («Біологічна спільнота “ПРОФАЗА”»); В. Чебанова, М. Чернякову, Л. Серостанову (Харківський хімічний семінар); А. Швець (онлайн-лекторій «Її лекторій: творчині української дійсності»); Н. Подольчака (проєкт «Стартап Батяри»); О. Степову, Г. Кудряшова, А. Макарову (Музей науки Національного центру ЮНЕСКО «Мала академія наук» у Полтавській політехніці).

Щиро вітаємо переможців та учасників конкурсу і бажаємо подальших творчих успіхів!
(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 3.04).

До уваги держслужбовця

А. Шумілова, мол. наук. співроб. НБУВ

П. Штих, наук. співроб. НБУВ

«Не чекайте порятунку ні від кого».

До 140-річчя від дня народження
Михайла Івановича Гордієвського
(1885–1938)

*«Невпинний вітер мече гострі стріли,
Високе сонце п'яну спеку ллє.
А я не бачу, де ті руки милі,
Що захистить могли б життя моє».*
І. Михайловський

М. Гордієвський народився 23 травня (5 червня) 1885 р. в с. Зеленьки Київської губернії, яке розкинулося за 100 км південніше Києва (нині – Миронівський район Київської області), у родині священника. Його життя та діяльність були тісно пов'язані з м. Одеса, де він жив і працював понад 30 років: підтримував українську науку та культуру, створив при Будинку вчених першу наукову секцію «Одеське наукове товариство при Всеукраїнській академії наук».

Після закінчення в 1905 р. Київської духовної семінарії М. Гордієвський вступив на історико-філологічний факультет Імператорського Новоросійського університету (далі – ІНУ), де повною мірою проявилися його здібності до філософії. Треба зазначити, що ІНУ був заснований у 1865 р. на базі Рішельєвського ліцею в Одесі. У 1920 р. університет було розформовано, а утворені на його базі фізико-математичний і соціально-гуманітарний інститути в 1921 р. було приєднано до Одеського інституту народної освіти.

Перші роки становлення М. Гордієвського як молодого науковця відбувалися під керівництвом видатного вченого, професора кафедри філософії М. Ланге. Будучи студентом, М. Гордієвський постійно брав участь у діяльності філософського студентського гуртка та філософського товариства, організованих професором. Для своїх доповідей М. Гордієвський підготував кілька рефератів з історії філософії та історії педагогіки, які згодом було опубліковано в редагованому професорами М. Ланге і Є. Щепкіним журналі «За свободу». Твір «Критический разбор двух первых антиномий Канта» М. Гордієвський виконав настільки досконало, що на пропозицію М. Ланге працю надрукували окремим виданням. Завершивши навчання в Імператорському Новоросійському університеті в 1910 р., молодий дослідник залишився на кафедрі філософії до підготовки отримання звання професора. У 1905–1909 рр. М. Гордієвський брав участь у діяльності одеського товариства

«Просвіта». Після закінчення аспірантури в 1915 р. він склав магістерський екзамен і був зарахований приват-доцентом на кафедрі філософії історико-філологічного факультету ІНУ. В 1918 р. М. Гордієвському присуджено звання професора. У цей же час учений викладав історію в реальній школі та жіночій гімназії м. Одеса.

У 1917–1919 рр. з друку вийшли статті М. Гордієвського, зокрема «Україна яко держава», «Російський централізм», «Українські установчі збори», «Парламент і конгрес». На превеликий жаль, багато його праць було вилучено цензурою.

Після смерті професора М. Ланге 15 лютого 1921 р. М. Гордієвський філософією практично більше не займався.

З 1920-х років М. Гордієвський почав активно займатися історією педагогіки. Центральними темами його досліджень стали соціально-педагогічні ідеї Г. Сковороди та Й. Песталоцці. У 1925–1928 рр. професор М. Гордієвський читав курси з історії педагогіки в Інституті народної освіти, потім займався давньою історією. За свідченням його слухачів, зокрема В. Фельдмана, М. Гордієвський був яскравим, цікавим лектором.

У 1926–1930 рр. М. Гордієвський був головою Одеського наукового товариства при УАН. Прізвище професора вперше з'явилося на сторінках одеських «Известий» у 1928 р. Зокрема, в «Известиях» була надрукована його стаття до 15-ліття від часу кончини почесного голови місцевої «Просвіти» М. Комарова, якого М. Гордієвський знав особисто.

У 1930-ті роки небачених розмірів набули репресії сталінського режиму проти населення країни, проти усіх, хто в минулому не поділяв програми та дії більшовиків чи в чомусь з ними розходився, проти тих, кого підозрювали в співучасті або просто зводили наклепи. Тільки в Одеській області, за офіційними даними, було репресовано понад 30 тис. осіб, не рахуючи «розкуркулених» селян. Понад 8 тис. з них розстріляно. Трагічний період 1937–1938 рр. увійшов до історії українського народу як час посилення та доведення до максимуму своєї інтенсивності політичних репресій, коли було знищено багатьох людей країни, далеких від політичної практики. Серед репресованих був і М. Гордієвський.

Народний комісаріат внутрішніх справ (далі – НКВС) 27 березня 1938 р. заарештував М. Гордієвського. Ще у 1920-х роках на нього було підготовлено «матеріал», як на «переконаного українського націоналіста і колишнього лівого есера». Військова колегія Верховного Суду СРСР 11 жовтня 1938 р. звинуватила його в контрреволюційній діяльності за розстрільною статтею 54-1 «а», жертвами якої стало ціле гроно викладачів Одеського педагогічного інституту. Життя М. Гордієвського перервалося в другій декаді листопада 1938 р. За твердженням дослідників В. Левченка, Е. Петровського, вирок було виконано того ж дня.

Репресіям було піддано і його дружину Олену Отгівну, яка працювала викладачем німецької мови в ОДУ та інституті зв'язку. Під час Другої світової війни (1941–1945), коли Одесу було окуповано фашистськими військами,

родина Гордієвського залишалася в місті, а син Ігор перебував на фронті у лавах робітничо-селянської Червоної армії. Із часом родина М. Гордієвського, зокрема дружина Олена, її сестра М. Буяльська, син Ігор та донька Наталя, завдяки німецьким корінням Олени виїхала до Мюнхена (Німеччина).

У повоєнний період прізвище М. Гордієвського промайнуло єдиний раз – в оглядовій книзі «Розвиток філософії в Українській РСР», що вийшла друком у 1968 р.

Лише 4 червня 1992 р. за висновком Генеральної прокуратури України справу було припинено за відсутністю доказів, а М. Гордієвського реабілітовано.

Пропонуємо ознайомитися з працями видатного співвітчизника – філософа, історика, педагога, члена Товариства українських поступовців, Української партії соціалістів-революціонерів М. Гордієвського, а також з дослідженнями, присвяченими його життю та діяльності. Бібліографічний опис представлених видань здійснено мовою оригіналу. Матеріал згруповано за розділами, а в межах розділу – за хронологією та алфавітом. За наявності подано шифри зберігання Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (*шифр НБУВ*) та Відділу науково-бібліографічної інформації НБУВ (*ВНБІ*). Також для деяких праць зазначено інші місця зберігання, зокрема видання «Міжнародний зведений каталог-репертуар української книги, 1798–1923» (Т. 3: 1917–1923. Київ, 2019. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0003101.pdf).

Матеріали до бібліографії М. Гордієвського

Праці М. Гордієвського

Книжкові видання

1. Критический разбор двух первых антиномий Канта / М. И. Гордиевский. – Одесса : Тип. «Техник», 1910. – 86 с.

Місце зберігання: Нац. б-ки України ім. Ярослава Мудрого

2. Лесевич яко философ / Михайло Журливий [псевд.]. – Одеса : [Друк. «Акц[іонер.] Ю[жно]-Рус. О-ва Печ[ат.] Дела»], 1915. – 18 с. – Відбиток із журн.: Основа. – 1915. – Кн. 3. – С. 74–89.

Головною метою В. Лесевича було познайомити суспільство з тими критичними напрямами філософської думки, які в ті часи розвивалися на Заході. Виокремлено такі твори, як «Опыт критическаго изслѣдованія основоначалъ позитивной философіи», «Что такое научная философія», «Письма о научной философіи», які всім були відомі, вони читалися, викликали гострі суперечки, що іноді приймали дуже різкий тон.

Шифр НБУВ: Вu5143

3. Установчі збори та народній суверенітет / Мих. Гордієвський. – Одеса : Тип. «Техникъ» Д. І. Крохмалю, 1917. – 13 с.

Місце зберігання: Книжкова палата України; Харків. держ. наук. б-ка.

4. Федерація : наук.-попул. нарис (з показником літ.) / М. Гордієвський. – Одеса : Тип. Всерос. Земського Союзу К. Р. Ф., 1917. – 24 с.

Федерація розглядається як форма відносин між державами. У нарисі наголошується на тому, що наука права визнає головні форми сполучення держав, зокрема протекторат, суверенітет, унію, конфедерацію та федерацію.

Місце зберігання: Книжкова палата України.

5. «Мойсей» – поема Ів. Франка (спроба характеристики) / Мих. Гордієвський. – Одеса : Друк. Т-во «Станок», 1926. – 15 с.

Поема «Мойсей» має символічне значення. До стародавньої історії єврейського народу зверталися поети, малярі й різьбарі різних країн і народів. М. Гордієвський у своїй праці акцентує увагу на тому, що Мойсей символізує кращих проводирів українського народу, що ведуть свій народ до світлої будучини. У поемі відбилися спогади І. Франка про ті сумні для нього часи, коли він перебував у тяжкій самоті, коли він був у становищі людини, від якої всі відвернулися та відцуралися, як колись єврейський народ від Мойсея. Головною проблемою є проблема взаємовідносин між проводирем та юрбою. Головним джерелом цих непорозумінь, цього розходження є те, що проводир далекозорий, а юрба короткозора.

Друга проблема, яку порушує І. Франко у своїй поемі, як стверджує М. Гордієвський, це питання про історичну роль проводирів і про роль особи в історії. І. Франко також порушує питання про те, у чому, власне, полягає людський поступ, яким масштабом його треба виміряти.

Шифр НБУВ: Ао1411; Ау3992

6. Напередодні великого ювілею 1827–17/ІІ.1927: до майбутнього святкування 100-их роковин смерті Генріха Песталоцці / Мих. Гордієвський ; Одес. Наук. Т-ва при Укр. Акад. Наук. ; Секція пед. – Одеса, 1926. – 23 с.

Видання включає передмову та статтю М. Гордієвського з закликом про підготовку святкування ювілею (прилюдні засідання, вечірки, найменування іменем Песталоцці одного з інститутів народної освіти на Україні) захисника безпритульних, батька сиріт – Г. Песталоцці, датовані 27 вересня 1926 р.

Шифр НБУВ: Ау4384; Ау5801

7. Соціально-педагогічні ідеї Й.-Г. Песталоцці в освітленні його філософії / М. І. Гордієвський ; Одес. Ін-т Нар. Освіти. – Одеса : Тип. «Известия» им. т. Зиновьева, 1927. – 22 с. – Відбитка з «Записок Одеського Інституту Народної Освіти». 1927. Т. 1. С. 242–261.

В основу цієї праці покладено дві доповіді, одну з яких було проголошено на урочистому засіданні Одеського Інституту народної освіти 17 лютого 1927 р., другу – на урочистому засіданні педагогічної секції Одеського Наукового товариства при Українській академії наук 6 березня 1927 р.

Шифр НБУВ: Ву9570

8. Література з історії педагогіки за 10 років революції / Мих. Гордієвський ; Одес. наук. при Укр. Акад. Наук т-во, Секція пед. № 3. – Одеса, 1929. – 54 с.

Статті

9. Критический разбор двух первых антиномий Канта / М. И. Гордиевский // Записки Новорос. ун-та ист.-филол. фак. – 1910. – Вып. 2. – С. 1–86.

Шифр НБУВ: 1.33.5/a (філія 1)

10. Декілько слів про українізацію війська / М. Г. // Рідний курінь. – 1917. – № 6 (29 верес.).

11. Загальнофедеративні й місцеві установчі збори / М. Гордієвський // Рідний курінь : нар. укр. газ. : вид. Одес. укр. військ. Ради. – Одеса, 1917. – № 16 (16 листоп.); № 17 (19 листоп.).

12. Несколько слов об украинском учредительном собрании / М. Гордиевский // Одесские новости : газ. полит., науч., лит., обществ. и коммерч. – Одесса, 1917. – 22 окт.

13. Одеса, 25 вересня 1917 р. / М. Г. // Рідний курінь. – 1917. – № 5 (25 верес.).

14. Одеса, 13 жовтня 1917 р. / М. Г. // Рідний курінь. – 1917. – № 8 (13 жовт.).

15. Російський централізм / М. Гордієвський // Українське слово : часоп. політ., економ., наук. та суспіл. – Одеса, 1917. – № 9 (серп.).

16. Украинский съезд / М. Гордиевский // Одесские новости : газ. полит., науч., лит., обществ. и коммерч. – Одесса, 1917. – 27 окт.

17. Українські Установчі збори / М. Гордієвський // Рідний курінь : нар. укр. газ. / вид. Одес. укр. військ. Ради. – Одеса, 1917. – № 18 (23 листоп.).

18. Австро-Угорщина / М. Гордієвський // Наше село : щотиж. селян. газ. / ред. Ю. Грищенко ; Т-во «Селян. Самоосвіта». – Одеса, 1918. – № 25 (10 листоп.). – С. 8–10. – URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/00006525>

19. Безработица: організація учета безработных / М. Г[ордиевский] // Молодая Украина : ежедн. полит. и экон. газ. – Одесса, 1918. – № 17 (15 (2) июня).

20. Заміри Польщі / М. Гордієвський // Наше село : щотиж. селян. газ. / ред. Ю. Грищенко ; Т-во «Селян. Самоосвіта». – Одеса, 1918. – № 26 (17 листоп.). – С. 3–5. – URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/00006525>

21. На темы дня / М. Г. // Молодая Украина. – 1918. – № 8 (4 июня (22 мая)). – [Частину тексту знищила цензура].

22. Парламент і конгресс / М. Г. // Херсонщина. – 1918. – № 3 (12 січ.). – С. 1–2.

23. Самостийность и федерация / М. Гордиевский // Молодая Украина : ежедн. полит. и экон. газ. – Одесса, 1918. – 30 мая; 2, 5, 7 июня.

24. Світова війна і її причини / М. Гордієвський // Наше село : щотиж. селян. газ. / ред. Ю. Грищенко ; Т-во «Селян. Самоосвіта». – Одеса, 1918. – № 3 (9 черв.). – С. 7–8 (далі буде) [Продовж. не було]. – URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/00006525>

25. По поводу одного недоразумения / М. Гордиевский // В защиту Украинской культуры. I. Украинский язык и школа / Одес. Укр. Нац. Рада. – Одесса, 1919. – С. 10–18.

26. Шевченко і соціалізм / М. Гордиевский // «Вінок Т. Шевченкові»: українському селянству та робітництву про його поета / Обл. Ком. Укр. Комуніст. партії боротьбистів Херсонщини і Таврії. – Одеса : 4-а Рад. друк., 1920. – С. 7–9.

Місце зберігання: Книжкова Палата України.

27. Памяти учителя : к кончине проф. М. М. Ланге / М. Гордиевский // Известия Одесского губернского исполнительного комитета и Губернского комитета КП(б)У. – 1921. – 17 февр.

28. К вопросу о социальной педагогике Платона / М. И. Гордиевский // Учёные Записки высшей школы г. Одессы, Отдел гуманитарно-общественных наук. Одесса, 1922. – Т. II. – С. 91–96.

29. Педагогическая мысль в современной Германии / М. Гордиевский // Народное просвещение. – 1922. – № 6. – С. 7–13.

№ 6, 1922 р. у фонді НБУВ відсутній.

Шифр НБУВ: Ж22228

30. Барт П. Історія соціально-педагогічної ідеї / Пауль Барт ; пер. і передм. М. Гордієвського. – [Одеса] : Держ. Вид-во України, [1-а Держ. друк. ім. К. Маркса], 1923. – 31 с.

У передмові до видання М. Гордієвський підкреслив, що головною хибою розвідки Барта є те, що він не встановлює зв'язку між розвитком соціально-педагогічної ідеї та розвитком соціальних відносин, особливо в сфері народного господарства. Також було зазначено, що від цієї хиби не вільна й велика праця Барта з історії педагогіки.

Шифр НБУВ: Вu895

31. Теоретична філософія Г. С. Сковороди / М. Гордієвський // Памяти Г. С. Сковороди (1722–1922) : зб. ст. – Одеса : [Ювил. Коміс.] : [1-я Гостип. ім. К. Маркса], 1923. – С. 3–36.

Шифр НБУВ: Au160; Au8217

32. Теоретична філософія Г. С. Сковороди / М. Гордієвський // Шлях освіти. – 1923. – № 1. – С. 12–16.

№ 1, 1923 р. у фонді НБУВ відсутній.

Шифр НБУВ: Ж21110

33. Педагогіка прагматизму (педагогічні погляди Дьюї) / М. Гордієвський // Наша школа : наук.-метод. журн. / Упр. освіти Одес. обл. держ. адмін., Одес. обл. ін-т удосконалення вчителів. – Одеса, 1924. – (Рубрика: 3 сучасних педагогічних течій).

№ 1/2 (янів.–февр.). – С. 185–190 (далі буде);

№ 3 (март). – С. 78–84 (далі буде);

№ 7/9. – С. 105–108 (закінчення буде).

Шифр НБУВ: Ж21367/1–9

34. С. Моложавый и Е. Шимкевич – Проблемы трудовой школы в марксистском освещении / М. Гордиевский // Наша школа. – 1924. – № 7/9. – С. 133–134.

Рецензія на книгу: Проблемы трудовой школы в марксистском освещении / С. Моложавый, Е. Шимкевич. – М. : Работник Просвещения, 1924. – 137 с.

Шифр НБУВ: Ж21367

35. Поет правди і боротьби : до 64-их роковин смерті Тараса Шевченка (1861–10/III–1925) / М. Гордієвський // Шквал. – 1925. – № 13 (берез.). – С. 14 : фот.

У статті М. Гордієвський наголосив на тому, що Т. Шевченко у своїй творчості не дійшов до песимізму, як Байрон, Гейне, Леопарді, Лермонтов, які належали до тих верств суспільства, які були вже осуджені історією та приречені на знищення, які не могли тішити себе золотими мріями, рожевими надіями, яким кожний помах робітничого молота завдавав жалю.

Через зв'язок з широкими народними масами та покріпаченим селянством, до якого належав Т. Шевченко за своїм походженням та своєю ідеологією, поет не втратив віри в добро й правду.

Шифр НБУВ: Арх. інв. 118540

36. Нове культурне придбання / М. І. Гордієвський // *Известия Одесского окружкома КП(б)У, Окрисполкома и ОПБ.* – 1926. – 14 февр.

37. Проф. М. М. Ланге: 1921 – 14/II.1926 г. / М. І. Гордієвський // *Известия Одесского окружкома КП(б)У, Окрисполкома и ОПБ.* – 1926. – 16 февр.

38. Українське культурне життя в Одесі в 1925 р. / М. І. Гордієвський // *Известия Одесского окружкома КП(б)У, Окрисполкома и ОПБ.* – 1926. – № [789] (1 янв.).

39. Соціально-педагогічні ідеї Песталоцці в освітленні його філософії / М. І. Гордієвський ; Одес. Ін-т Нар. Освіти // *Записки Одеського Інституту Народної Освіти.* – Одеса : Тип. «Известия» им. т. Зиновьева, 1927. – Т. 1. – С. 242–261.

В основу цієї статті покладено дві доповіді, одну з яких було проголошено на урочистому засіданні Одеського Інституту народної освіти 17 лютого 1927 р., другу – на урочистому засіданні педагогічної секції Одеського Наукового товариства при Українській академії наук 6 березня 1927 р.

Шифр НБУВ: Рл Ж4240

40. Борець за правду (А. Бергсон) / М. Гордієвський // *Известия Одесского окружкома КП(б)У, Окрисполкома и ОСПС.* – 1928. – 11 авг.

41. Критичний огляд радянської ювілейної літератури про Песталоцці / М. Гордієвський // *Записки Українського бібліографічного товариства в Одесі / за ред. К. Копержинського, Б. Комарова, П. Маркова.* – 1928. – Ч. 1. – С. 17–29. – URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=878>

Треба зауважити, що лише в 1928 р. вийшли українською мовою деякі твори Песталоцці у виданні педагогічної секції Одеського Наукового товариства.

42. М. Ф. Комаров : до 15-х роковин смерті / М. Гордієвський // *Известия Одесского окружкома КП(б)У, Окрисполкома и ОСПС.* – 1928. – 29 авг.

43. Одеське наукове товариство при Всеукраїнській академії наук / М. Гордієвський // *Известия Одесского окружкома КП(б)У, Окрисполкома и ОСПС.* – 1928. – 28 марта.

44. Погляди Л. Толстого на історію / М. Гордієвський // *Известия Одесского окружкома КП(б)У, Окрисполкома и ОСПС.* – 1928. – 9 июня.

45. Українська академія наук / М. Гордієвський // Известия Одесского окружкома КП(б)У, Окрисполкома и ОСПС. – 1928. – 7 июня.

46. Вогнище української науки: Одеське наукове товариство при Всеукраїнській академії наук підсумовує свою трилітню діяльність / М. Гордієвський // Известия Одесского окружкома КП(б)У, Окрисполкома и ОСПС. – 1929. – 28 марта.

47. Геть халтуру, порнографію, контрреволюцію / М. Гордієвський, В. Чудновців, Т. Слабченко, С. Гречишко // Чорноморська комуна. – 1929. – 15 груд.

48. Д. Д. Сігаревич : з нагоди 15-х роковин смерті : до історії українського руху в Одесі / М. Гордієвський // Известия Одесского окружкома КП(б)У, Окрисполкома и ОСПС. – 1929. – 7 апреля.

49. До виборів академіків ВУАН. Проф. Мих. Гордієвський – голова Одеського наукового товариства при ВУАН-і / М. Гордієвський // Известия Одесского окружкома КП(б)У, Окрисполкома и ОСПС. – 1929. – 26 апреля.

50. Література з історії педагогіки за 10 років революції / Мих. Гордієвський ; Одес. наук. при Укр. Акад. Наук т-во, Секція пед. // Записки Українського бібліографічного товариства в Одесі за 1929 р. – Одеса, 1929. – Ч. 2/3. – С. 3–56 с. – Окремий відбиток. – URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=938>

51. М. М. Коцюбинський та його «Sntermezzo» / М. Гордієвський // Известия Одесского окружкома КП(б)У, Окрисполкома и ОСПС. – 1929. – 25 апр.

52. На мітингу освітян та наукових робітників : [промова] / М. Гордієвський // Чорноморська комуна. – 1929. – 26 листоп.

53. Наукове товариство ім. Шевченка у Львові (в зв'язку з виборами академіків ВУАН) / М. Гордієвський // Известия Одесского окружкома КП(б)У, Окрисполкома и ОСПС. – 1929. – 16 мая.

54. Слово мають наукові працівники / М. Гордієвський // Известия Одесского окружкома КП(б)У, Окрисполкома и ОСПС. – 1929. – 11 мая.

55. Твір Песталоцці «Вечірна година самотника», як етап у розвитку його світогляду / М. Гордієвський // Праці науково-дослідчої кафедри педагогіки й педології при Одеському ІНО. – 1929. – Т. 1. – С. 75–118.

56. Л. А. Смоленський (з нагоди 25-ти річчя смерті). До історії українського руху в Одесі / М. Гордієвський // Шквал : дод. до газ. «Чорноморська Комуна». – 1930. – № 35 (270). – С. 8–9. – Примітки: стаття М. І. Гордієвського видалена цензурою (С. 8–10).

Шифр НБУВ: Жс21937

57. М. І. Пірогов і «Одесский Вестник» / М. Гордієвський // Записки Українського бібліографічного товариства в Одесі. – 1930. – Ч. 4. – С. 3–22. – URL: <https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=939>

58. Наукова й громадсько-педагогічна діяльність професора М. М. Ланге / М. Гордієвський // Записки Одеського наук. при ВУАН товариства. – 1930. – № 1. – С. 1–48. – Прим.: Одес. наук. т-тво при ВУАН – наук.-громад. орг-ція. Засн. 1926. Голова т-ва – М. Гордієвський, уч. секретар – В. Герасименко.

59. Бібліографічна справа на Україні / М. Гордієвський // Шквал : щодокад. дод. до газ. «Чорноморська Комуна» / ред. І. Майстренко. – 1931. – № 6 (277). – С. 15.

Шифр НБУВ: Жс21937

60. Ідея політехнічного навчання в її історичному розвитку / М. Гордієвський // Шквал / ред. М. Капцан. – 1931. – № 24 (295). – С. 14–16 : фот.

Розділи: До Карла Маркса; Педагогічні ідеї Карла Маркса та Фр. Енгельса; Педагогіка Комуни; Жовтень і політехнізація.

Шифр НБУВ: Жс21937

61. Наша школа й політехнізм / М. Гордієвський // Шквал / заст. ред. П. Демянчук. – 1931. – № 27 (298). – С. 12–16.

Шифр НБУВ: Жс21937

62. Шкільна справа на Західній Україні / М. Гордієвський // Шквал. – 1931. – № 14 (285). – С. 12–13.

Розділи: Під польським батогом; В лещатах чехо-словацького фашизму; В боярських кайданах.

Шифр НБУВ: Жс21937

63. Шляхи й форми політехнізації масової школи / М. Гордієвський // Шквал. – 1931. – № 25 (296). – С. 10–13.

Шифр НБУВ: Жс21937

Видання за редакцією М. Гордієвського

64. К вопросу о социальной педагогике Платона // Учёные записки Высшей Школы г. Одессы. – Т. 2 : Отдел гуманитарно-общественных наук / под ред. В. Ф. Лазурского, А. В. Фроловского, М. И. Гордиевского, П. А. Бузука. – Одесса, 1922. – С. 91–96.

65. Песталоцці в своєму щоденнику // Песталоцці : вибрані твори / Й. Г. Песталоцці ; за ред. М. І. Гордієвського, А. Г. Готалова-Готліба, В. О. Чудновцева ; Одес. наук. при Укр. АН т-во, Секція пед. № 2. – Одеса : Друга Держдрук. ім. Леніна, 1928. – 165, [2] с. : іл., портр. – (Класики педагогіки ; Вип. 1). – Бібліогр.: с. 157–165 та у підрядк. прим.

Місце зберігання: Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого; Нац. іст. б-ка України.

Література про життя та діяльність М. Гордієвського

66. Багалій Д. І. Український мандрований філософ Гр[игорій] Сав[ич] Сковорода / Д. І. Багалій. – Харків : Держвидав. України, 1926. – 397 с. : іл., портр. – (Критична бібліотека). – URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=8630>

Про погляди М. Гордієвського на науку Г. Сковороди. – С. 347–349.

Шифр НБУВ: Ва490909

67. Гордиевский М. И. // Наука и научные работники СССР : справочник / АН СССР ; под рук. С. Ф. Ольденбурга и Е. Ф. Карского. – Ленинград, 1928. – Ч. 6 : Научные работники СССР без Москвы и Ленинграда. – С. 89.

Місце зберігання: Нац. іст. б-ка України.

68. Михайловський І. Михайло Гордієвський: до 25-ліття з дня арешту / І. Михайловський // Сучасність. – Мюнхен, 1963. – № 4 (28). – С. 69–75.

69. Майстренко І. Історія мого покоління: спогади учасника революційних подій в Україні / І. Майстренко. – Едмонтон : Канад. ін-т укр. студій : Альберт. ун-т, 1985. – XI, 416 с. – Імен. покажч.: С. 407–416. – (The Canadian library in Ukrainian studies).

Автор розповів про те, як зайшов до редакції «Чорноморської комуни», співробітником якої у той час був професор М. Гордієвський. Він навіть надрукував кілька статей на педагогічні теми у щодакданому додатку до газети «Чорноморської комуни» – «Шквал». М. Гордієвський був блискучим стилістом, а його мова була ясна і прозора, зміст статей глибокий та цікавий.

Про Гордієвського М. – С. 238.

Шифр НБУВ: Ва585640

70. Гордієвський М. І. // Енциклопедія Українознавства : загальна частина : в 10 т. / НАН України, Ін-т укр. археографії. – Перевид. в Україні. – Львів : Молоде життя, 1993. – Т. 2. – С. 411–412 : фот.

Шифр НБУВ: В339091/Т.2; ВНБІ: Я20(4УКР) Е64

71. Сумарокова Л. Н. Філософія в Одессе / Л. Н. Сумарокова // Очерки развития науки в Одессе / В. М. Адамян [и др.] ; НАН Украины, Юж. науч. центр. – Одесса, 1995. – 576 с.

Про Гордієвського М. – С. 503–507.

М. Гордієвський, будучи студентом філософського відділення історико-філологічного факультету, підготував ряд рефератів з історії педагогіки й історії філософії. Твір про І. Канта був виконаний настільки ґрунтовно, що на пропозицію професора М. Ланге його надрукували у вигляді солідної книги.

Шифр НБУВ: Вc30892

72. Зленко Г. Д. Життя і смерть Михайла Гордієвського : [про одес. вченого й педагога] / Г. Д. Зленко // Чорноморські новини : громад.-політ. газ. – Одеса, 1997. – 22 жовт.

73. Історія Одеси : [іст.-краєзн. нариси] / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Одес. обл. держ. адмін., Одес. міськрада ; голова редкол. В. Н. Станко. – Одеса : Друк, 2002. – 560 с. : іл.

Про Гордієвського М. – С. 327.

У 1920 р. на теренах України відбулося захоплення влади більшовиками та формування нового політичного режиму, який як один із типів влади характеризується сукупністю засобів і методів здійснення політичного правління, що відображає характер взаємовідносин громадян і держави. Трагічний період 1937–1938 рр. увійшов до історії українського народу як час посилення та доведення до максимуму своєї інтенсивності політичних репресій.

Шифр НБУВ: Вc48757

74. Левченко В. В. Організація та діяльність Одеської секції Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури при Одеському інституті народної освіти // Записки історичного факультету / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2003. – Вип. 13. – С. 126–140.

Про Гордієвського М. – С. 132, 135.

Шифр НБУВ: Ж69403/2003/13

75. Заруба В. М. Історик держави і права України академік М. Є. Слабченко (1882–1952) : монографія / В. М. Заруба. – Дніпропетровськ : ПП «Ліра ЛТД», 2004. – 456 с. : іл. – URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-7894-64-9/966-7894-64-9.pdf>

Про Гордієвського М. – С. 44, 45, 60, 74, 75, 77, 90, 125, 128, 136, 164, 218, 219, 242.

На тлі багатьох фактів біографії у книзі йдеться не лише про непростий життєвий шлях науковця, але й показано складні суспільно-політичні події першої третини ХХ ст. Розкрито внутрішнє академічне життя, наукові та суспільні погляди українських вчених –

істориків та юристів, непросту ситуацію в національній історичній та історико-юридичній науці.

76. Заруба В. М. Михайло Слабченко в епістолярній та мемуарній спадщині (1882–1952) / В. М. Заруба ; Юрид. акад. М-ва внутр. справ. – Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2004. – 352 с., іл. – Імен. покажч.: С. 314–342. – URL:

https://shron3.chtyvo.org.ua/Zaruba_Viktor/Mykhailo_Slabchenko_v_epistoliaranii_ta_memuarnii_spadschyni_1882-1952.pdf

Ця книга присвячується пам'яті українських істориків, які стали жертвами тоталітарної держави. У книзі подано автобіографії, листи, щоденник визначного вченого, історика права М. Слабченка та спогади про нього.

Про Гордієвського М. – професора Одеського ІНО. – С. 30, 34, 65, 73, 104, 145, 235, 255, 264, 270.

Шифр НБУВ: Ва657266

77. Зленко Г. Д. Півдороги Михайла Гордієвського / Г. Д. Зленко // Зленко Г. Лицарі досвітніх вогнів: тридцять три портрети діячів одеської «Просвіти» 1905–1909 років. – Одеса : Астропринт, 2005. – 252 с. – С. 120–125.

Письменник Г. Зленко на основі тривалочасного архівного та бібліотечного пошуку у своїй книзі розповідає про Одеське культурологічне товариство «Просвіта», що існувало впродовж 1905–1909 рр. і посіло славне місце в боротьбі з імперським гнітом за духовне відродження українського народу. Увагу приділено 33 видатним діячам «Просвіти», серед яких був і М. Гордієвський.

Шифр НБУВ: Ао265028

78. Петровський Е. П. Кадрова ситуація на історичному факультеті Одеського державного університету в 1930-х роках / Е. П. Петровський // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – Київ, 2005. – Вип. 13. – С. 265–273.

Про Гордієвського М. – С. 265, 266, 270.

Шифр НБУВ: Ж68307

79. Петровський Е. П. Одеський обласний відділ народної освіти в період масових репресій 1930-х років: невідомі сторінки історії / Е. П. Петровський // Одесский мартиролог: данные о репрессированных Одессы и Одесской области за годы советской власти. – Одесса : ОКФА, 2005. – С. 827–842.

Про Гордієвського М. – С. 836.

Шифр НБУВ: В341743/3; ВНБІ: Т3(4Ук-Од)д.я2 О-41

Те саме // Одеський національний університет імені І. І. Мечникова : [вебсайт]. – 21 с. – URL: <https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/science/totalitarizm/doslid/petrovsky-oblono.pdf>

Про Гордієвського М. – С. 12–13.

80. Зленко Г. Д. Гордієвський Михайло Іванович / Г. Д. Зленко // Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський,

М. Г. Железняк [та ін.] ; Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України, НТШ. – Київ, 2006. – Т. 6 : Го-Гю. – С. 242 : фот. – URL: <https://esu.com.ua/article-31152>
Шифр НБУВ: С10197/6; ВНБІ: Я20(4УКР) Е64

81. Клюєнко Д. М. Репресивна політика сталінізму: архівні документи свідчать : іст.-док. нарис / Д. М. Клюєнко, Л. І. Фурсенко. – Одеса : Астропринт, 2006. – 172 с.

Уперше на основі архівних документів робиться спроба висвітлити трагічні події сталінських репресій, спрямованих проти освітян і наукових кадрів Одещини.

Про Гордієвського М. – С. 45, 86.

Шифр НБУВ: Ва690885

82. Левченко В. В. Михайло Іванович Гордієвський – забутий професор Одеського державного університету [Електронний ресурс] / В. В. Левченко, Е. П. Петровський. – [2007]. – URL: <https://web.archive.org/web/20140221173004/http://ua.convdocs.org/docs/index-126126.html>

83. Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського (1817–2007): історичний поступ, сучасність, майбутнє / О. Я. Чебикін, І. А. Болдирєв [та ін.]. – Одеса : Фаворит, 2007. – 240 с. : іл. – Бібліогр.: С. 239.

Книга присвячується 190-річчю Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського, продовжувача справи підготовки вчительських кадрів на Одещині, розпочатої в 1817 р. Педагогічним інститутом при Рішельєвському ліцеї.

У довідково-бібліографічному виданні висвітлюється історія провідного педагогічного закладу Півдня України, розглядаються основні напрями діяльності його підрозділів, а також перспективи подальшого розвитку. Значне місце відведено висвітленню історії кафедри педагогіки, яка була заснована в 1920 р. у складі ІНО. Кафедру очолював відомий вчений у галузі теорії та історії педагогіки – М. Гордієвський.

Про Гордієвського М. – С. 97.

Шифр НБУВ: Табачник Д. В. Со282

84. Левченко В. «Арештувати як українського есера...» (до біографії професора філософії та педагогіки Одеського державного університету Михайла Гордієвського) / В. Левченко, Е. Петровський // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2008. – № 1/2 (30/31). – С. 415–432. – URL: <https://www.reabit.org.ua/magazine/2008>

Автори знайомлять з біографією професора філософії та педагогіки Одеського державного університету М. Гордієвського, який був заарештований органами НКВС через перебування в минулому у партії есерів. Дослідники висвітлюють науковий доробок професора М. Гордієвського та засуджують дії радянської влади стосовно репресивної політики щодо освітян м. Одеси.

85. Левченко В. В. Гордієвський Михайло Іванович: 1885–1938 / В. В. Левченко, Е. П. Петровський // Одеські історики : енциклопед. вид. / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Асоц. європ. культури. – Одеса : Друкар.

дім, 2009. – Т. 1 : поч. XIX – серед. XX ст. / відп. ред. В. А. Савченко. – С. 102–104.

У статті розповідається про життєвий шлях та трагічну долю історика, педагога М. Гордієвського, якого було заарештовано 27 березня 1938 р. як «учасника і керівника контрреволюційної есерівської організації за проведення шпигунської роботи». Виїзна сесія Військової колегії Верховного суду СРСР в Одесі прийняла рішення про розстріл вченого, який того ж дня виконали.

Шифр НБУВ: В352093/Т. 1; *ВНБІ:* Т1(4УКР)д.я2 О-41

86. Урсу Д. П. Особливості науково-дослідної роботи викладачів, аспірантів і студентів історичного факультету Одеського державного університету в 1934–1941 роках / Д. П. Урсу, Е. П. Петровський // Записки історичного факультету. – 2009. – № 20. – С. 300–311. – URL: <http://zif.onu.edu.ua/article/view/65520/60762>

У статті висвітлюється науково-дослідна робота викладачів, аспірантів і студентів історичного факультету Одеського державного університету впродовж 1934–1941 рр. Комплексно розглядаються особливості наукового життя, проблематика досліджень, глибина розробки наукових тем та їхня актуальність в умовах тоталітаризації суспільства і першого періоду роботи відродженого факультету.

Про Гордієвського М. – С. 302.

87. Левченко В. Історична освіта та наука в Одеському Інституті народної освіти: трансформація інфраструктури / В. Левченко // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – Київ, 2010. – Вип. 19. – С. 160–172. – URL: http://history.org.ua/JournALL/pro/pro_2010_19_1/pro_2010_19_1.pdf

Про Гордієвського М. – С. 161, 163, 168–170.

88. Реабілітовані історією. У 27 т. Одеська область. Кн. 1 / голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова), О. П. Реєнт, С. А. Кокін [та ін.] ; обл. редкол.: Л. В. Ковальчук (голова), Г. О. Разумов, Е. П. Петровський [та ін.] ; упоряд.: Л. В. Ковальчук, Е. П. Петровський – Одеса : АТ «ПЛАСКЕ», 2010. – 799 с. – Імен. покажч.: С. 737–761. – URL: <https://www.reabit.org.ua/files/store/Odessa.1.pdf>

Зі змісту: Забуте ім'я (за матеріалами фондів ДАОО та архівно-слідчих справ № 1056-п, 25243-п архіву УСБУ в Одеській області / В. Левченко, Е. Петровський. – С. 631–639 : портр.

Про Гордієвського М. – С. 95, 193, 546, 552, 566, 567, 584, 586.

Шифр НБУВ: В353458/1; *ВНБІ:* Т3(4УКР-ОДЕ)я2 Р31

89. Левченко В. В. Історія Одеського інституту народної освіти (1920–1930 рр.): позитивний досвід невдалого експерименту : монографія : до 145-річчя від дня засн. Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова / В. В. Левченко ; відп. ред. В. М. Хмарський ; наук. ред. Т. М. Попова ; Одес. нац. мор. ун-т, Каф. українознавства, Одес. акад. центр Міжнар. акад. наук та мистецтв, Укр. іст т-во Одес. осередок. – Одеса : ТЕС, 2010. – 428 с. – URL: <http://ip.onmu.org.ua/>

handle/123456789/420

Про Гордієвського М. – С. 44, 49, 52, 124, 127, 143, 179, 183, 184, 189, 190, 231, 236, 250, 258–259, 273, 275, 281, 282, 291, 331, 340, 343, 349, 352, 358, 366–370, 382, 385, 392.

Шифр НБУВ: Ва742785

90. Левченко В. В. Михайло Іванович Гордієвський: постать на тлі революційних змагань 1917–1920 років в Одесі / В. В. Левченко, Е. П. Петровський // Регіональні проблеми української історії : зб. наук. пр. – Умань, 2010. – Вип. 3. – С. 28–31.

Вип. 3, 2010 р. у фонді НБУВ відсутній.

Шифр НБУВ: Ж73596

91. Смирнов В. А. Реквием XX века. У 5 ч. Ч. 5. / В. Смирнов. – Одесса : Астропринт, 2010. – 1279, [8] с. : цв. ил., фот.

У п'ятитомній праці «Реквием XX века» відомий одеський дослідник В. Смирнов розмістив нариси, присвячені одеській інтелігенції, ректорам Інституту народної освіти, викладачам. Усі нариси написані за документальними даними з використанням архівно-слідчих справ. У п'ятому томі автор висвітлює справи професора М. Гордієвського, Е. Загоровського, І. Сіроглазова, І. Балашова, А. Луненка, викладачів артилерійського училища та багатьох інших освітян. Увагу приділено репресіям за національними ознаками. У зв'язку з цим розвинуто українську тематику, якій присвячено значну кількість нарисів, також розглянуто репресії проти поляків, євреїв, інтелігенції Одеси, порушено тему Голокосту.

Про Гордієвського М. (репресований професор університету). – С. 240, 241, 247, 248, 250, 259, 280, 311, 319, 320, 326–373, 426, 549, 552, 554, 555, 562, 569, 572, 741, 742, 744, 748, 750, 752, 753, 754, 755; Гордієвська О. (дружина професора). – С. 330, 349; Гордієвський І. (син). – С. 330, 349.

Шифр НБУВ: В352668/5

92. Бахчиванжи Г. П. До історії вивчення філософії в Одеському (Новоросійському) університеті (на матеріалах фондів наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова) / Г. П. Бахчиванжи, В. С. Єлпатьївська // Вісник ОНУ. Сер. : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2011. – Т. 16. – Вип. 1/2 (5/6). – С. 71–93 : іл. – URL: <http://vislib.onu.edu.ua/old/article/view/25897>

Про Гордієвського М. – С. 83–85 : іл.

Мета даної статті – означити представників університетської філософії та показати їхній доробок. Частина з цих науковців зробила вагомий внесок в обґрунтування та поширення філософської думки в Україні.

93. Музичко О. Рід Смоленських в історії української культури: популяризатори, методологи, козакознавці / О. Музичко // Чорноморська минувшина. – Одеса, 2011. – Вип. 6. – С. 66–79. – URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/42790/07-Muzychko.pdf>

Гордієвський М. про лекції Л. Смоленського. – С. 68.

94. Чорноморська хвиля української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917–1920 рр. : монографія / Т. С. Вінцовський, О. Є. Музичко, В. М. Хмарський [та ін.] ; відп. ред. В. М. Хмарський ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Каф. історії України, Укр. іст. т-во, Одес. осередок. – Одеса : ТЕС, 2011. – 586 с. : фот. – Рез. рос., англ.

Зі змісту: Михайло Гордієвський: одеський теоретик української державності / О. Музичко. – С. 314–332.

Про Гордієвського М. – С. 13, 15, 25, 26, 36, 47, 126, 196, 208, 220, 223, 226, 243, 261, 280, 281, 291, 301, 309, 312, 350, 362, 372, 373, 388, 390, 405, 440, 494, 503, 504, 541–545, 565, 567.

У монографії за допомогою біографічного методу досліджується процес розгортання українського національного руху в Одесі, на Півдні України та розбудови української державності у вирі революційних і постреволуційних подій, що спіткали колишню Російську імперію протягом 1917–1920 рр. Однак і сьогодні існує проблема малодослідженості чи навіть повного ігнорування періоду 1917–1920 рр. щодо біографій видатних земляків, серед яких М. Гордієвський. З огляду на назву книги, саме події революційного часу були принципово важливим маркером для загальної характеристики діяча. Саме тому педагоги з великим стажем та за покликанням – М. Слабченко та М. Гордієвський – потрапили до розділу громадсько-політичних діячів.

Шифр НБУВ: Ва738511

95. Левченко В. В. Одеське наукове товариство при Українській академії наук (1926–1931) – перший українознавчий академічний осередок в Одесі / В. В. Левченко, А. Д. Хохолькова // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри : зб. наук. пр. IV Міжнар. наук. конф., 26–27 квіт. 2013. – Одеса : ВМВ, 2013. – 173–177 с. – URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0010284>

Про Гордієвського М. – С. 175.

96. Філімонова Т. В. Література з історії педагогіки в перше десятиліття Радянської влади України (за історичними даними М. Гордієвського) / Т. В. Філімонова // Педагогічний дискурс. – 2013. – Вип. 15. – С. 719–723. – URL: <http://ojs.kgpa.km.ua/index.php/peddiscourse/article/view/947/871>

Стаття присвячена науково-педагогічній спадщині педагога М. Гордієвського, ім'я якого маловідоме. Висвітлено біографічні дані педагога, як багатогранного вченого, дослідника, громадського діяча, здійснено аналіз наукових розвідок, присвячених проблемам історії педагогіки в 1920-ті роки.

97. Корнюш Г. В. М. М. Ланге як педагог очима учнів і сучасників / Г. Корнюш // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського : зб. наук. пр. – 2014. – № 3/4. – С. 26–32. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/punpu_2014_3-4_7

У статті здійснено спробу відтворити портрет М. Ланге як освітянина та викладача, визначити своєрідність його педагогічної діяльності і лекторської манери на основі аналізу та співставлення історіографічних студій і спогадів його учнів і сучасників (М. Гордієвського, К. Добролюбовського, Г. Флоровського), а також праць сучасних бібліографів та істориків (А. Черняєва, І. Голубовича та ін.).

Про Гордієвський М. – С. 27, 28, 31.

98. Левченко В. В. Долі родин репресованих у полум'ї Другої світової війни (на прикладі сім'ї Гордієвських) / В. В. Левченко, В. І. Макушинський ; Одес. нац. мор. ун-т // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри: зб. наук. пр. V Міжнар. наук. конф., 24–25 квіт. 2015 р., Одеса / відп. ред. М. І. Михайлуца. – Одеса, 2015. – С. 174–178.

Історія родини М. Гордієвського є важливою складовою загальної історії українського народу ХХ ст., яким довелося жити в бурхливих і неординарних умовах. Будучи провідниками національної ідеї, вони не склали єдиної команди, жили в різних географічних куточках Європи, в різні часи, але всі вони намагалися витратити свою безмежну енергію на здобуття національної свободи Вітчизни. Наявні документальні матеріали не дають змоги повною мірою розкрити всі віхи їхніх біографій.

Шифр НБУВ: Ва791451

99. Корнюш Г. В. Педагогічна складова професійної діяльності учнів професора М. М. Ланге [Електронний ресурс] / Г. В. Корнюш ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – 2016. – URL: https://www.rusnauka.com/38_NNM_2016/Pedagogica/4_217601.doc.htm

У межах дослідження Г. Корнюш встановлено, що найвдячнішим учнем М. Ланге був М. Гордієвський. Професор М. Ланге згадував його як одного з «найближчих учнів».

100. Левченко В. Гордієвський Михайло Іванович / В. Левченко, Е. Петровський // Дослідники історії Південної України : біобібліогр. довід. / НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Бердян. держ. пед. ун-т, Н.-д. ін-т Іст. урбаністики ; упоряд. І. Лиман. – Київ, 2016. – Т. 2. – С. 130–133. – URL: <http://resource.history.org.ua/item/0014187>

Надано: біографію М. Гордієвського; перелік публікацій про М. Гордієвського та рецензії на його праці; книги М. Гордієвського, що стосуються історії Південної України; найважливіші статті М. Гордієвського, що стосуються історії Південної України.

Шифр НБУВ: В354713/2; ВНБІ: ТЗ(4УКР)я1 Д70

101. Левченко В. В. Генерації вчених-істориків та «Великий терор»: від інтелектуальної покори до репресій (на прикладі одеської корпорації гуманітаріїв) / В. Левченко // Краєзнавство. – 2017. – № 1/2. – С. 201–207.

Про Гордієвського М. – С. 205, 206.

Шифр НБУВ: Ж21140/2017/1–2

102. Гордієвський Михайло Іванович // Історична наука у Національній академії наук України в особах : енциклопед. довід. / редкол.: В. Смолій (голов. ред.), Г. Боряк (заст. голов. ред.), В. Даниленко (заст. голов. ред.) [та ін.] ; НАН України ; Ін-т історії України. – Київ : Ін-т історії України, 2018. – С. 225. – Бібліогр. в кінці ст. – URL: <https://archive.org/details/istosb2018>

Енциклопедичний довідник присвячений науковцям, які займалися питаннями дослідження історії в структурних підрозділах НАН України із часів її заснування і до сьогодні та завершили своє земне життя. Відкриває видання історіографічний нарис про

академічну історичну науку та її творців, непрості відносини істориків і представників влади впродовж 1918–2018 рр. Основний текст видання містить енциклопедичні матеріали про 570 вчених.

Шифр НБУВ: Вc66951; *ВНБІ:* Т1(4УКР)д.я2 І-90

103. Левченко В. В. Фрагменти інтелектуальної біографії одеського вченого-історика Михайла Івановича Гордієвського / В. В. Левченко // Спадщина Д. І. Багалія в контексті сучасності : до 160-річчя від дня народж. Д. І. Багалія : матеріали II Всеукр. наук. конф. «Теоретичні та прикладні аспекти біографістики» (7 листоп. 2017 р., м. Харків). – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2018. – С. 92–99. – URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/items/e4d65b41-2b99-4700-9c8f-5889db4174ab>

У статті здійснено спробу висвітлення фрагментів інтелектуальної біографії М. Гордієвського на тлі історичних подій першої третини ХХ ст. Представлено реєстр виявлених публікацій вченого, які охарактеризовано за видовим, жанровим і тематичним принципами. Найвний перелік творчого доробку М. Гордієвського сприяє розумінню основних етапів його інтелектуальної діяльності, генези наукових поглядів, трансформації світогляду. Систематизовано й охарактеризовано творчу спадщину вченого. До наукового обігу вперше введено деякі його праці.

104. Ляшко С. М. Автобіографічні джерела Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України (1918–1933) Всеукраїнської академії наук / С. М. Ляшко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т біогр. дослідж. ; редкол.: В. І. Попик (голова) [та ін.]. – Київ, 2018. – 531 с. – URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/EIF0000098.pdf

Про Гордієвського М. – С. 159–168.

Зі змісту: Автобіографія Гордієвського Михайла Івановича. – С. 159–165; Список друкованих праць проф[есора] М. І. Гордієвського. – С. 165–167.

Про Гордієвського М. – С. 9, 498, 504.

Шифр НБУВ: ВА826780

105. Сухомлинська О. Про участь освітян у розбудові Всеукраїнської Академії Наук (1920–1930 роки) : до 100-річчя НАН України і 25-річчя НАПН України / Ольга Сухомлинська // Світогляд. – 2018. – № 2 (70). – С. 26–33 : фот. – URL: <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitoglyad/svit-2018-13-2/svitoglyad-2018-2-04-sukhomlynska.pdf>

Про Гордієвського М. – С. 30 : фот.

У статті аналізується процес становлення Національної академії наук України у 1920–1930 рр., зокрема участь українських педагогів у її розбудові. Досліджено, що їхня праця відбувалася як безпосередньо в академічних структурах – відділах, комісіях, кафедрах, кабінетах, так і в різного роду товариствах при ВУАН, що працювали в різних регіонах України.

Шифр НБУВ: Ж25653

106. Гордієвський М. Коли кривавивсь і хитався світ: українські літератори на сторінках одеської преси періоду національно-визвольних змагань 1917–1919 років : біобібліогр. довід. / упоряд. Л. М. Бур'ян ; наук.

керівник С. А. Гальченко ; відп. за вип. І. О. Бірюкова ; авт. вступ. ст.: С. А. Гальченко, О. Є. Музичко. – Одеса, 2019. – 298 с. – С. 67–69. – URL: <http://biography.nbu.gov.ua/rating/r2019/txt/g4/5009.pdf>

Пропонований читачам довідник коротко висвітлює життя та діяльність українських літераторів, які були учасниками подій Української революції 1917–1921 рр. і друкувалися на сторінках одеських періодичних видань того часу.

107. Гордієвський Михайло Іванович: історик, педагог // Букач В. М. Науковці Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : біогр. слов. / В. М. Букач. – Одеса : ПНПУ, 2019. – Вип. 1. – С. 23–25. – URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/3475/1/Науковці%20ПНПУ%20-%201.doc.pdf>

Словник містить стислі біобібліографічні дані про відомих вчених, викладачів, організаторів навчального процесу, які формували авторитет Одеського інституту народної освіти – Одеського державного педагогічного інституту – Південноукраїнського педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.

108. Ткаченко В. В. Репресії стосовно працівників освіти в Одесі у другій половині 1930-х років : диплом. робота на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр» / Вікторія Віталіївна Ткаченко ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова ; Ф-т іст. та філософії ; Каф. історії України. – Одеса, 2020. – 29 с. – URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/32da7aa2-b0cd-45df-9448-1af0ab1326e0/content>

У розділі під назвою «Нариси, спогади, статті» містяться біографічні нариси про репресованих діячів культури, науки, освіти, мистецтва, церкви та висвітлюються долі відомих освітян – жертв сталінських репресій на Одещині, зокрема М. Гордієвського та інші, статті про різні періоди репресій у регіоні на основі закритих архівних джерел.

Про Гордієвського М. – С. 6, 16, 17.

109. Філімонова Т. В. Персоналія педагога Михайла Гордієвського як енциклопедична лакуна / Т. В. Філімонова // Енциклопедичні проекти – чинники національного поступу : монографія / авт. кол.: А. М. Киридон, М. В. Арістов, А. В. Арістова [та ін.] ; за ред. А. М. Киридон ; літ. ред. Т. С. Крайнікова ; Держ. наук. установа «Енциклопед. вид-во». – Київ, 2020. – С. 231–239. – URL: https://vue.gov.ua/images/a/a5/Енциклопедичні_проекти_ч_чинники_національного_поступу_монографія.pdf

110. Сорокіна І. Михайло Гордієвський: за що був розстріляний одеський історик та педагог [Електронний ресурс] / І. Сорокіна // Одеське життя : [вебсайт]. – 23.05.2023. – URL: <https://odessa-life.od.ua/article/mihail-gordievskij-za-chto-by-l-rasstreljan-odesskij-istorik-i-pedagog>